

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

**ULUSAL BAĞIMSIZLIK SAVAŞI'NA
İSTİHBARATIN ETKİSİ
(23 NİSAN 1920-20 EKİM 1921)**

-YÜKSEK LİSANS TEZİ-

Hazırlayan
Necdet AYSAL

Danışman
Prof.Dr.Yücel ÖZKAYA

ANKARA

1998

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	
ÖNSÖZ.....	
KISALTMALAR.....	
KAYNAKLAR VE TETKİKLER.....	
GİRİŞ	

- A. Ana Hatlarıyla İstihbaratın Tanımı, Konusu ve Tarihçesi.....
- B. Türkiye Büyük Millet Meclisinin Açılmasına Kadar Olan Süre İçerisinde Osmanlıda Haber Kaynakları.....
 - 1. Yakınçağlara Kadar Olan Süre İçerisinde Haber Kaynakları.....
 - 2. Yakınçağ'dan I. Dünya Savaşı'na Kadar Olan Süre İçerisinde Haber Kaynakları.....
 - 3. Birinci Dünya Savaşı Sırasında Haber Kaynakları.....
 - 4. Ulusal Bağımsızlık Savaşı Sırasında (23 Nisan 1920'ye Kadar Olan Süre İçerisinde) Haber Kaynakları.....

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN AÇILMASINDAN SÈVRES ANTLAŞMASI'NA KADAR İSTİHBARAT KAYNAKLARI

- A. 23 Nisan 1920-10 Ağustos 1920 tarihleri Arasındaki Siyasi Gelişmeler.....
- B. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Yararına Çalışan Gizli Gruplar ve Basın.....
 - 1. Gizli Gruplar ve İstihbarat Faaliyetleri.....
 - a) Askeri Polis Teşkilâtı (18 Temmuz – 10 Ağustos 1920).....

- b) İmalât-ı Harbiye Grubu (19 Mart – 10 Ağustos 1920).....
- 2. Ulusal Bağımsızlık Savaşı ve Basın.....
 - a) İstanbul Basını.....
 - b) Anadolu Basını.....
 - c) Anadolu Ajansı.....
- C. Ulusal Bağımsızlık Savaşı Yıllarında İşgalci Devletler İstihbarat Örgütlerinin Türkiye'deki Eylemleri.....
 - 1.İngiliz İstihbarat Servisi (British Intelligence Service).....
 - 2. Fransız Haberalma Örgütü.....
 - 3. İtalyan Haberalma Örgütü.....
 - 4. Rus (SSCB) Haberalma Örgütü.....
 - 5. Ermeni, Rum ve Yunanlıların Faaliyetleri.....

İKİNCİ BÖLÜM

SÈVRES ANTLAŞMASI'NDAN, İKİNCİ İNÖNÜ SAVAŞI'NA KADAR İSTİHBARAT KAYNAKLARI

- A. 10 Ağustos 1920 – 1 Nisan 1921 Tarihleri Arasındaki Siyasi Gelişmeler.....
- B. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Yararına Çalışan Gizli Gruplar ve Basın.....
 - 1. Gizli Gruplar ve İstihbarat Faaliyetleri.....
 - a) Askeri Polis Teşkilâtı (10 Ağustos 1920-1Nisan 1921).....
 - b) Hamza Grubu (23 Eylül - 15 Aralık 1920).....
 - c) İhtiyat Grupları
 - d) Mücâhid Grubu (15 Aralık 1920-23 Şubat 1921).....
 - e) Muharib Grubu (23 Şubat – 1 Nisan 1921).....
 - f) Namık Grubu (30 Ocak – 1 Nisan 1921).....

- g) Zabitân Grubu (27 Ekim 1920 – 1 Nisan 1921).....
- h) İmalât-ı Harbiye Grubu (10 Ağustos – 23 Mayıs 1920).....
- i) Müdafaa-i Milliye (MM) Grubu (10 Ağustos 1920–23 1 Nisan 1921).....
- 2. Ulusal Bağımsızlık Savaşı Dönemi Basını (10 Ağustos 1920–1 Nisan 1921).....
- C. Ulusal Bağımsızlık Savaşı Yıllarında İşgalci Devletler İstihbarat Örgütlerinin Türkiye’deki Eylemleri.....
- 1. İngiliz İstihbarat Servisi (British Intelligence Service)
- 2. Fransız Haberalma Örgütü
- 3. Rus (SSCB) Haberalma Örgütü
- 4. İtalyan Haberalma Örgütü.....
- 5. Ermeni, Rum ve Yunanlıların Faaliyetleri

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İKİNCİ İNÖNÜ SAVAŞI’NDAN ANKARA ANLAŞMASI’NA KADAR İSTİHBARAT KAYNAKLARI

- A. 01 Nisan 20 Ekim 1921 Tarihleri Arasındaki Siyasi Gelişmeler.....
- B. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Yararına Çalışan Gizli Gruplar ve Basın.....
- 1. Gizli Gruplar ve İstihbarat Faaliyetleri.....
- a) Müdafaa-i Milliye (MM) Grubu (1 Nisan – 20 Ekim 1921).....
- b) Tedkik Heyeti Amirlikleri (1 Nisan – 20 Ekim 1921).....
- c) Felâh Grubu (31 Ağustos – 20 Ekim 1921)
- d) Yavuz Grubu (1 Nisan – 20 Ekim 1921).....
- e) Muâvenet-i Bahriye Heyeti (10 Temmuz – 20 Ekim 1921)
- f) Namık Grubu (1 Nisan – 20 Ekim 1921)

2. Ulusal Bağımsızlık Savaşı Dönemi Basını (1 Nisan–20 Ekim 1921)	
C. Ulusal Bağımsızlık Savaşı Yıllarında İşgalci Devletler İstihbarat Örgütlerinin Türkiye’deki Eylemleri.....	
1.İngiliz İstihbarat Servisi (British Intelligence Service)	
2. Fransız Haberalma Örgütü	
3. Rus (SSCB) Haberalma Örgütü	
4. İtalyan Haberalma Örgütü	
5. Yunan Haberalma Örgütü	
SONUÇ	
BİBLİYOGRAFYA	
EKLER	

ÖZET

Ulusal Bağımsızlık Savaşı, Mustafa Kemal Atatürk'ün de belirttiği üzere Milli Egemenliğe dayalı, tam bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak amacıyla yapılmıştır. Bugüne kadar, Bağımsızlık Savaşı konusunda yapılan çalışmalar bir hayli fazladır. Fakat bu dönem içerisinde faaliyet gösteren istihbarat örgütleri ve çalışmaları konusu yeterince incelenmemiştir.

İstihbarat konusunda yeterince araştırma yapılamamasının en büyük nedenlerinden birisi, özellikle bu konunun gizlilik taşıması ve arşivlerden yararlanma imkânlarının kısıtlı olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca, yine o dönemlerde yaşayan ve kurulan örgütlerle dolaylı veya doğrudan ilişkili olan kişilerin anılarını yayınlamamaları, yayınlanan anılarında da gizliliğe riayet ederek örgüt faaliyetlerinden çok az bir şekilde söz etmeleri istihbarat konusunun geniş olarak ele alınamamasına neden olmuştur.

Bizce tarih alanındaki bu önemli boşluğun doldurulması gerekmektedir. İtilâf Devletleri bile, yirmi dört saat gibi kısa bir zaman dilimi içerisinde gizli haberlerin nasıl TBMM Hükümeti tarafından öğrenildiğine hayret etmektedirler. Özellikle posta teşkilâtının anında her yere haber iletebilmesi çok ilginçtir. Ele aldığımız “*Ulusal Bağımsızlık Savaşı'na İstihbaratın Etkisi*” konulu tez çalışmamızda İtilâf Devletleri istihbarat örgütleriyle, İstanbul ve Anadolu'da kurulan Ulusal Bağımsızlık Savaşı yanlısı istihbarat örgütlerinin işleyiş tarzı, bilgi toplama ve değerlendirme usulleri ile haberleşme ve basın konusu ele alınmıştır. Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın hangi şartlar altında kazanıldığı, mücadelenin karşısında yer alan örgütlerin nasıl çalıştıkları, gizli haberlerin çok kısa bir süre içerisinde yerlerine nasıl ulaştırıldığı konuları, istihbarat raporları, hatıralar ve çeşitli kaynaklar doğrultusunda değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada istihbaratın önemi, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, TİTE Arşiv belgeleri, hatıra, tetkik eserler ve konuyla ilgili literatürlerin incelenmesiyle açıklığa kavuşturulacaktır. Konunun TBMM Hükümeti'nin kuruluşu ve Ankara Anlaşması'nın imzalanması (23 Nisan 1920 - 20 Ekim 1921) ile sınırlandırılmasının sebebi, ATASE ve TİTE' de konu ile ilgili sayılamayacak kadar çok dosya ve belgenin olmasından kaynaklanmaktadır. Bu arada istihbarat

raporlarının değerlendirilmesi sırasında dikkatli davranılarak, belgeleri hatıra ve tetkik eserlerle karşılaştırarak, belgenin güvenirliliği saptanılmaya çalışılmıştır.

Necdet AYSAL

ÖN SÖZ

Ulusal Bağımsızlık Savaşı, Mustafa Kemal Atatürk'ün de belirttiği üzere Milli Egemenliğe dayalı, tam bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak amacıyla yapılmıştır. Bugüne kadar, Bağımsızlık Savaşı konusunda yapılan çalışmalar bir hayli fazladır. Fakat bu dönem içerisinde faaliyet gösteren istihbarat örgütleri ve çalışmaları konusu yeterince incelenmemiştir. Nitekim, Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın kazanılmasında istihbarat örgütlerinin rolü son derece önemlidir.

Bu çalışmada, İtilâf Devletleri istihbarat örgütleriyle, İstanbul ve Anadolu'da kurulan Ulusal Bağımsızlık Savaşı yanlısı istihbarat örgütlerinin işleyiş tarzı, bilgi toplama ve değerlendirme usulleri ile haberleşme ve basın konusu ele alınmıştır. Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın hangi şartlar altında kazanıldığı, hainlerin ve fesat ocaklarının nasıl çalıştıkları, gizli haberlerin çok kısa bir süre içerisinde yerlerine ulaştırılması konusu istihbarat raporları hatıralar ve çeşitli kaynaklar doğrultusunda değerlendirilmiştir. Ayrıca, bu dönemle ilgili olarak arşivlerimizde oldukça fazla belgenin bulunması, bizi konunun sınırlandırılmasına götürmüştür.

Tezin hazırlanması sırasında gösterdiği ilgili ve yönlendirici eleştirileriyle tez danışmanım Prof. Dr. Yücel Özkaya'ya, çalışmalarım sırasında yardımlarını esirgemeyen Gnkur. ATASE Bşk.lığı ve TİTE Arşiv görevlilerine en içten teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

KISALTMALAR

Arş.	: Arşiv
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
AP.(Ayn-Pe)	: Askeri Polis
ASM.	: Askeri Sansür Müdüriyeti
ATASE:	: Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
B.	: Baskı
Bkz.	: Bakınız
Bnb.	: Binbaşı
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
D.	: Dosya
DTCF.	: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
EHUR.	: Erkânı Harbiye-i Umûmiye Riyâseti
F.	: Fihrist
Fak.	: Fakülte
Gnkur.	: Genelkurmay
HTVD.	: Harp Tarihi Vesikaları Dergisi
Haz.	: Hazırlayan
K.	: Klasör
KG. Cemiyeti	: Karakol Cemiyeti
Ks.	: Kısım

Matb.	: Matbaası
MM (Mim Mim)	: Müdafaa-i Milliye
MMV.	: Müdafaa-i Milliye Vekâleti
MBH.	: Muâvenet-i Bahriye Heyeti
No:	: Numara
(P) Şubesi	: (Askeri) Polis Şubesi
s.	: Sayfa
SSCB.	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği
SBF.	: Siyasal Bilgiler Fakültesi
t.	: Tertip
TC.	: Türkiye Cumhuriyeti
THA.	: Tedkik Heyeti Amirlikleri
TTK.	: Türk Tarih Kurumu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMMGCZ.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları
TBMMZC.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TİTE.	: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü
vd.	: ve devamı
Ves.No:	: Vesika No
Yb.	: Yarbay
Yzb.	: Yüzbaşı

KAYNAKLAR VE TETKİKLER

Devletler, gerek jeopolitik konumları gerekse jeostratejik durumları nedeniyle tarihin en eski devirlerinden itibaren askeri, sosyal, ekonomik, politik ve tarihi tehditlerle karşı karşıya kalmışlardır. Nitekim, bu tehditler karşısında tedbir olarak ayakta kalabilmek için istihbarata önem vermişlerdir. Yalnız şurası unutulmamalıdır ki, istihbarat sadece dış tehlikeler için değil, aynı ölçüde iç tehlikeler açısından son derece önemlidir. Bu sebeple, Batılı Devletlerin üzerindeki çekişmelerinin temelinde yukarıda açıklanan nedenler yatmaktadır. Bütün bunlara rağmen, bugüne kadar istihbarat örgütleri ve faaliyetleri konusu üzerinde yeterince durulmadığı kanısındayız. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu ve Ulusal Bağımsızlık Savaşı yıllarında istihbarat örgütlerinin faaliyetleri konusu yeterince incelenememiştir.

Bizce tarih alanındaki bu önemli boşluğun doldurulması gerekir. İtilâf Devletleri bile, yirmi dört saat gibi kısa bir zaman dilimi içerisinde gizli haberlerin nasıl TBMM Hükûmeti tarafından öğrenildiğine hayret etmektedirler. Özellikle posta teşkilâtının anında her yere haber iletebilmesi çok ilginçtir. Ele aldığımız “*Ulusal Bağımsızlık Savaşı’na İstihbaratın Etkisi*” konulu tez çalışmamızla bu sistemin işleyiş tarzı ilk kez etraflı olarak ele alınacaktır.

İstihbarat konusunda yeterince araştırma yapılamamasının en büyük nedenlerinden birisi, özellikle bu konunun gizlilik taşıması ve arşivlerden yararlanma imkânlarının kısıtlı olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca, yine o dönemlerde yaşayan ve kurulan örgütlerle dolaylı veya doğrudan ilişkili olan kişilerin anılarını yayınlamamaları, yayınlanan anılarında da gizliliğe riayet ederek örgüt faaliyetlerinden çok az bir şekilde söz etmeleri istihbarat konusunun geniş olarak ele alınamamasına neden olmuştur.

Arşivler: Ulusal Bağımsızlık Savaşı ile ilgili istihbarat raporları oldukça fazladır. İncelemelerimiz sonucunda Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi ile Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivinde, özellikle konumuzla ilgili çok sayıda belgeye rastladık. Fakat, Gnkur. ATASE Başkanlığı Arşivinde bulunan belgeler, düzenli bir tasnifinin yapılamamasından dolayı çeşitli dosya ve klasörler içinde dağınık bir halde bulunmaktadır. Arşivlerde bulunan belgeler, daha çok Ulusal Bağımsızlık Savaşı

yıllarında faaliyetlerde bulunmuş gizli grupların (Karakol, MM, Felâh, vs.) üst makamlarla yapmış oldukları yazışmalarla ilgilidir. Ayrıca, görevlendirme ve görevden alma, tayin gibi yazışmalarla, kuryelerin istihbarat raporları, çeşitli olaylar hakkında casus ve muhbirlerden elde edilen raporlar, işgaller ve İşgal Kuvvetleri hakkında alınan istihbarat raporları çoğunluktadır. Bu belgeler arasında “gazete haberleri” de önemli bir yer tutmaktadır. Bu dönemlerde iç basına olduğu kadar, dış basına da önem verilmiştir. Bu da istihbarat konusunda dünyadaki gelişmelerin basından nasıl zamanında izlendiğini ortaya koymaktadır. Bu basın çalışmaları savaşın kazanılmasında hiç şüphesiz büyük bir etkidir.

Bu çalışmayla Gnkur. ATASE Bşk. lığı İstiklâl Harbi Arşivi, TİTE Arşivi belgeleri ile hatıra ve tetkik eserlere bakılarak istihbaratın önemi konusu açıklığa kavuşturulacaktır. 23 Nisan 1920 - 20 Ekim 1921 yılları arasındaki bu belgeler incelenerek değerlendirilecek, TBMM Hükûmeti’nin ve Mustafa Kemal’in istihbarat örgütlerini nasıl kurdukları, bu örgütlerin nasıl çalıştıkları ve edindikleri bilgilerin kaynakları hakkında yeni bilgiler ortaya konacaktır. Konunun TBMM Hükûmeti’nin kuruluşu ve Ankara Anlaşması’nın imzalanması ile sınırlandırılmasının sebebi, ATASE ve TİTE’nde konu ile ilgili sayılamayacak kadar çok dosya ve belgenin olmasından kaynaklanmaktadır.

Ancak, istihbarat raporlarının değerlendirilmesi sırasında dikkatli davranılarak, belgeleri hatıra ve tetkik eserlerle karşılaştırarak, belgenin güvenilirliği saptanılmaya çalışılmıştır. Çalışmamızda esas olarak Gnkur. ATASE Bşk.lığı Arşivi ile TİTE Arşivindeki mevcut belgelerin yanı sıra, literatürlerden de geniş ölçüde faydalanılmıştır.

Yayınlanmış Belgeler: Çalışma dönemimizle ilgili istihbarat raporları, Harp Tarihi Vesikalar Dergisi’nde yayınlan belgeler arasında bulunmakla birlikte bunların sayısı azdır. Bunun yanı sıra *TBMM Gizli Celse Zabıtları*¹ ve *TBMM Zabıt Cerideleri*’nde² gizli teşkilâtlar ve faaliyetleri konusunda çeşitli tutanaklar vardır. Ayrıca, “*Atatürk ile ilgili arşiv belgeleri*”³ ve *Düstûr*⁴da istihbarat konusunda birçok belge mevcuttur.

1 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c. I, Ankara, Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları, 1985.

2 *TBMM Zabıt Ceridesi*, c. VIII, 2. B, Ankara, TBMM Matbaası, 1945.

3 *Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri, (1911-1921 Tarihleri Arasına Ait 106 Belge)*, Ankara, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 1982.

4 *Düstûr*, c. I., 3. Tertip, (23 Nisan 1920 – 28 Şubat 1921), İstanbul, Başvekâlet Müdevvenât Müdüriyeti, 1929.

Hatıralar: İstihbarat faaliyetleri ve teşkilâtlarından bahseden hatıraların sayısı çok azdır. Fakat, bu konuda en önemli hatırat, Hüsametdin Ertürk’ün, Samih Nafiz Tansu tarafından yayınlanan “*İki Devrin Perde Arkası*”⁵’dir. Ayrıca, Ertürk’ün diğer bir hatırası olan “*Milli Mücadele Senelerinde Teşkilât-ı Mahsûsa-Ulusal Savaş Yıllarında Özel Örgüt*”⁶’adlı eserin aslı ATASE Bşk. lığı Arşivinde olup, Tevfik Apay tarafından bugünkü harflere çevirisi yapılan daktilo nüshası da ATASE Bşk.lığı kütüphanesinde bulunmaktadır. Bu hatıraların yanında, Mustafa Kemal Paşa’nın “*Nutuk*”⁷’u, Halide Edib Adıvar’ın “*Türk’ün Ateşle İmtihanı*”⁸ gibi çeşitli hatıratlardan dönemimizle ilgili olarak geniş ölçüde faydalanılmıştır.

Basılmamış Tezler: İstihbarat örgütleri ve faaliyetleri konusunda son zamanlarda yapılan bazı Yüksek Lisans ve Doktora çalışmalarında, bazı bilgiler bulunmaktadır. Bunlardan, Mesut Aydın’ın, “*Milli Mücadele Yıllarında İstanbul’da Faaliyet Gösteren Gizli Gruplar*”⁹ Bülent Çukurova’nın “*MM Grubu Haberalma Raporlarında Grup Faaliyetleri ve Bazı Zararlı Cemiyetler*”¹⁰ ve Hamit Pehlivanlı’nın “*Kurtuluş Savaşı’nda Askeri Polis Teşkilâtı ve Faaliyetleri*”¹¹ isimli çalışmaları, konularını ilgilendirdiği ölçüde istihbarat örgütlerine yer vermiştir. Ayrıca, konumuzla ilgili olarak faydalandığımız tezler, bibliyografya bölümünde gösterilmiştir.

Makaleler: Anadolu’da faaliyet gösteren yabancı istihbarat teşkilâtlarından bahseden makalelerin başında Salâhi R. Sonyel’in “*İngiliz İstihbarat Servisi Gizli Raporlarında Mustafa Kemal Atatürk: 1918-1923*”¹² ile “*Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngilizlerin eline Geçen TBMM Gizli Tutanakları*”¹³ isimli bilimsel

5 Samih Nafiz Tansu, **İki Devrin Perde Arkası**, Anlatan: Hüsametdin Ertürk, İstanbul, Hilmi Kitabevi, 1957.

6 Hüsametdin Ertürk, “*Milli Mücadele Senelerinde Teşkilât-ı Mahsûsa Ulusal Savaş Yıllarında Özel Örgüt*”, Haz. Tevfik Apay, (**Basılmamış daktilo nüsha ATASE Bşk. lığı Kütüphanesindedir**), Ankara, 1975.

7 Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, c. I, II, III, 14-15.B., İstanbul, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1992.

8 Halide Edib Adıvar, **Türk’ün Ateşle İmtihanı**, XI. Baskı, İstanbul, Atlas Kitabevi, 1994.

9 Mesut Aydın, “*Milli Mücadele Yıllarında İstanbul’da Faaliyet Gösteren Gizli Gruplar*”, (**AÜ TİTE, Basılmamış Doktora Tezi**, Ankara, 1989).

10 Bülent Çukurova, “*MM Grubu Haberalma Raporlarında Grup Faaliyetleri ve Bazı Zararlı Cemiyetler*”, (**AÜ TİTE, Basılmamış Doktora Tezi**, Ankara, 1989).

11 Hamit Pehlivanlı, “*Kurtuluş Savaşında Askeri Polis Teşkilâtı ve Faaliyetleri*”, (**AÜ TİTE, Basılmamış Doktora Tezi**, Ankara, 1990).

12 Salâhi R. Sonyel, “*İngiliz İstihbarat Servisi Gizli Raporlarında Mustafa Kemal Atatürk 1918-1923*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Uluslararası II. Atatürk Sempozyumu**, c. I, (1996).

13 Sonyel, “*Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngilizlerin Eline Geçen TBMM Gizli Tutanakları*”, **Belleten**, c XLV/2, No: 179, (Temmuz 1981).

alışmaları gelmektedir. Adı geçen makalelerde İngiliz İstihbarat Teşkilâtının Anadolu’daki faaliyetleri geniş olarak ele alınmıştır. Bunların yanı sıra Bülent Çukurova’nın, “*Kurtuluş Savaşı’nda İstanbul Gizli Grupları*”¹⁴, Mesut Aydın’ın “*Milli Mücadele Döneminde Anadolu’da Giriş ve Çıkışları Kontrol Altında Tutan Kuruluşlar*”¹⁵ isimli çalışmalarında istihbarat örgütleri hakkında kısa açıklamalarda bulunulmuş, fakat örgüt faaliyetlerine geniş olarak değinilmemiştir.

14 Bülent Çukurova, “Kurtuluş Savaşında İstanbul Gizli Grupları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, c. II, No: 5, (Mart 1986).

15 Mesut Aydın, “Milli Mücadele Döneminde Anadolu’da Giriş ve Çıkışları Kontrol Altında Tutan Kuruluşlar”, **Atatürk Yolu**, c. II, No: 5 (Mayıs 1990).

GİRİŞ

A. Ana Hatlarıyla İstihbaratın Tanımı, Konusu ve Tarihçesi

Savaşlar, toplumlar arası süregelen mücadelelerin su üstüne çıktığı ve kan dökülerek yapıldığı safhalardır. Toplumlar ise birlik ve bütünlüklerini korumak, bireylerini daha huzurlu yaşatabilmek için devamlı olarak hazırlıklı ve güçlü olmak zorundadırlar. Kuşkusuz barış, güçlü olmak ve güçlü kalmakla sağlanabilmektedir. Bunun için devletler bir taraftan dost ve düşman devletlerin zayıf taraflarını bulmak ve bunlardan yararlanmak için çalışırken, diğer taraftan da kendi noksanlarını gizlemek, sırlarını saklamak amacıyla bazı tedbirler almalıdırlar.

Yabancı ülkeler hakkında bilgi toplamak, toplanan bilgileri değerlendirmek ve bu devletlerin hassas taraflarını kullanmak yoluyla onları zayıflatmak ve bölmek maksadıyla yapılan çalışmalar genel anlamda “İstihbarat” olarak isimlendirilmektedir. İstihbarat, çok yönlü bir konudur. Bu nedenle bu konuyu dar bir açıdan ele alarak değerlendirmek, istenilen sonuçların elde edilmesi açısından yeterli değildir. İstihbarat faaliyetinin özü: *“her konuda bilgi edinilmesi gereğinden başka, tarihin akışını izlemek ve istikbali görebilmektir... İstihbarat, büyük önem taşıyan bir silah, belki de silahların en önemlisidir...”*¹. İstihbarat, günün şartlarına uygun olarak geliştirilmelidir. Bundan önce ülkenin milli hedeflerinin ve beklenen tehdidin iyice gözden geçirilmesi gerekir.

İstihbarat ve bunun zorunlu bir sonucu olarak ortaya çıkan casusluk, insanın doğası gereği, yarımını merak etmesinin doğal bir sonucu olarak oluşmuştur. Günümüze kadar ki gelişimiyle devletlerin varolma mücadelesinin vazgeçilmez unsurlarından biri haline gelmiştir. Casusluk mesleği her ne kadar insanlık tarihi ile başlasa da ilk defa Çinliler, Mısırlılar ve Romalılar tarafından casuslar kullanıldığı bilinmektedir. Bunun yanı sıra dini efsanelerde de peygamberlerin bu yola başvurarak bilgi topladıkları anlatılmaktadır². İstihbarat konusuna ilk olarak somut bir şekilde yaklaşan, önemini ve gerekliliğini savunanların başında Sun-Tzu gelmektedir. M.Ö. 500 yılında istihbarat

1 Mehmet Atay, “Stratejik Ulusal Güvenlik İstihbaratı”, **Strateji Dergisi**, No: 1, (1996), s. 84.

2 Emrullah Uslu ve Serdar Ünalı, **İpler Kimin Elinde**, Ankara, Gelişim Dizgi Yayıncılık, 1997, s. 6.

konusunda ilk kitap olan ve “*Savaş Sanatı*”nı yazan Sun-Tzu, şu ifadesiyle “...İstihbarat hayaletle ya da ruhlar aracılığı ile kıyaslama ya da hesaplama yollarıyla elde edilemez. Ancak düşmanın durumundan haberdar olan insanlar aracılığı ile elde edilebilir”³ istihbarat konusunda zamana göre çok önemli tespitlerde bulunmaktadır.

İstihbaratın tasnifini kimi uzmanlar pozitif ve negatif istihbarat şeklinde yaparlarken, bazı uzmanlar da kuruluşları göz önüne alarak askeri istihbarat, daire ve kurum İtihbaratı ve milli istihbarat adı altında sınıflandırmaya tabi tutmuşlardır. Ancak tasnifler ne şekilde yapılırsa yapılsın, İstihbarat örgütlerinin yaptıkları faaliyetler arasında ilk göze çarpanları, ülke menfaatleri için bilgi toplama ve yabancı istihbarat servislerinin faaliyetlerine karşı koyma şeklindedir. Buna ilaveten haber toplama faaliyetleri son derece önemli bir yer tutmaktadır. İstihbarat için gerekli her türlü bilgi ve duyuma “*haber*” denilmektedir. Çeşitli imkânlar kullanılarak, açık ve gizli kaynaklardan yararlanılarak elde edilen bu haberlerin ayrılması ve çeşitli işlemlerden geçilerek yorumlanması ve bunlardan bir sonuca gidilmesi işlemleri istihbaratı ortaya çıkarmaktadır. Bununla beraber haberlerin doğruluk dereceleri çok önemlidir. Ele geçirilen bilgiler, aynı konuda başka kaynaklardan edinilmiş bilgilerle karşılaştırılmalı ve bilginin doğruluk ve güvenilirlik derecesi öğrenilmelidir. Bu durumda ajan belgenin aslını, mümkünse fotokopisini ele geçirmeye çalışır. Ayrıca, kendisi için çalışan elemanlarında güvenilirlik derecesini iyi bilmek zorunludur.

Bütün bunlara rağmen elde edilen belge ve bilgilerin rapor halinde merkeze ulaştırılması da en az bu bilgilerin edinilmesi kadar zor ve zahmetlidir. Bu konuda Türk Bağımsızlık Savaşı iyi bir örnek olarak gösterilebilir. Ulusal Bağımsızlık Savaşı sırasında genellikle haberler, telsizler aracılığı ile merkeze gönderilmeye çalışılmış, fakat bunun tespit edilmesi riski yüksek olduğundan daha çok kuryeler kullanılmış, raporlar şifreli ve bazen gizli mürekkeplerle yazılmıştır.

İstihbaratın çok zor ve ihmale gelmediği, ciddi, çalışkan ve yaratıcı insanlara ihtiyaç gösterdiği bilinmektedir. Gizli örgütler, yurtdışı görevine bir ajanı göndermeden önce gideceği ülkenin kültürünü, coğrafi özelliklerini ve en

³ Sun Tzu, *Savaş Sanatı*, Çev. Sibel Özbudun ve Zeynep Ataman, İstanbul, 1992, s. 196.

önemlisi dilini, o ülkenin aksanıyla öğretmektedirler. Bir casusun deşifre olmaması için atılan ilk adım budur. Bununla beraber faaliyetlerin iyi bir şekilde yürütülebilmesi için istihbaratçının sahip olması gereken bir takım özelliklerin bulunması gerekir. Şöyle ki soğukkanlılık, girişimcilik, cesaret, ayrıntılara aşırı dikkat gösterme, sabır ve olayları tarafsız bir şekilde değerlendirebilmek gibi. Cesaret, istihbarat mesleğiyle bütünleşmiş olan önemli bir özelliktir. Ancak, cesaretin fazlası bazen istihbaratçıların hayatlarına mal olmaktadır. Nitekim, Teşkilât-ı Mahsûsa'nın Başkanlarından Eşref Kuşçubaşı'nın I. Dünya Savaşı'ndaki cesareti ve daha sonra ki hazin sonu buna verilecek en güzel örneklerden biridir⁴.

İstihbaratta şahsi kabiliyetlerin büyük önemi olduğu yadsınamaz. Bununla birlikte işlerin belirli bir sistematığe göre yürütülmesine dikkat edilmeli, kimseden yapabileceğinin üzerinde iş istenmemelidir. Örgütlerde sorumlu mevkilere yerleştirilen kişilerin bu işe uygun insanlar olmasına özen gösterilmelidir. Üst düzeydeki yöneticiler ciddi bir neden olmadıkça sık sık değiştirilmemelidir. Ayrıca, örgütlere sızmaların önlenmesi amacıyla etkin ve devamlı bir kontrol sağlanmalıdır. İç ve dış gelişmeler konusunda devletin karar vericilerine bilgi veren istihbaratçıların analizlerinde yanlışlık yapmaları durumunda ise, hele yapılan analizler alınan kararlara etki yapmışsa, kendileri için ciddi, ülkeleri için tehlikeli sonuçlar doğurabilir⁵. Buna karşın, istihbarat örgütlerinin vermiş oldukları bilgileri tamamen göz ardı etmek de ülkelerin başına büyük sorun açabilir.

B. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılmasına Kadar Olan Süre İçerisinde Osmanlı'da Haber Kaynakları.

1. Yakınçağlara Kadar Olan Süre İçerisinde Haber Kaynakları

Türkler, haberleşme ve posta hizmetlerine eskiden beri önem vermişlerdir. Moğollar'ın topluma hizmet hususunda yapmış oldukları en önemli yenilik, süratle iş gören bir haberleşme örgütünü meydana

4 Samih Nafiz Tansu, **İki Devrin Perde Arkası**, Anlatan: Hüsamettin Ertürk, İstanbul, Hilmi Kitabevi, 1957, s. 189-193.

5 Hasan Köni, "İstihbarat Planlaması ve Dış Politika", **Avrasya Dosyası**, s. 241.

getirmeleridir⁶. İmparatorluğun çeşitli bölgelerinde ortaya çıkan olayların hızlı bir şekilde merkeze ulaştırılması için kurulan bu örgüt⁷, Büyük Selçuklu Devleti ve onun ardılı olan Osmanlı Devleti tarafından da kullanıldığı bilinmektedir. Osmanlılar tarafından da kullanılan ve daha sonra “*tatar*” adı verilen Ulak Örgütü, XIV. Yüzyıla kadar diğer Türk ve İslâm ülkelerinin de haberleşme şebekesini oluşturmuştur⁸.

Ülke içinde belirli istikamet ve yollar üzerinde at ve insan gücüne dayalı olarak kurulmuş olan bu haberleşme ağından askeri amaçlardan başka, devletin ve halkın her türlü işlerinde iç ve dış ticaretle de faydalanılmıştır. Ayrıca, bu örgüt elemanları bazen düşman ülkesi içinden topladıkları önemli bilgileri de ivedilikle merkeze ulaştırmışlardır⁹. Osmanlı İmparatorluğu’nda Posta Kurumunun önemli dallarından biri olan Menzil-hane ya da Menziller, XVIII. Yüzyılın ortalarından itibaren önemlerini yitirmeye başlamışlardır¹⁰. Bunların yerini Sultan II. Mahmut zamanında Posta Teşkilâtı almıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti’ne Batılı bir çehre verilmeye başlanmış ve büyük bir reform programına girilmiştir¹¹. Ancak belirtilmesi gereken ayrı bir nokta daha vardır. O da Menzil-haneler bozulma süreci içerisine girdiğinde yani XVIII. yüzyıl sonlarında, Osmanlı Devleti açısından ayrı bir haber kaynağı daha ortaya çıkmıştır: İkamet Elçilikleri.

Osmanlı padişahları, devletin kuruluşundan itibaren komşu ve yabancı devletlerle siyasi temaslarda bulunmuş ve buralara elçiler göndermiştir. Genel olarak tartışmalı bir sorunun çözümü, savaş ilanı, barış yapılması, dostluk teklifi gibi hususlarda gönderilen bu elçiler “*Fevkalâde Elçi*” ünvanına sahip olmuş ve görevleri sona erince hemen geri dönmüşlerdir¹². Osmanlı padişahlarının dost

6 İlk düzenli istihbarat teşkilâtının Cengiz Han tarafından kurulduğunu söyleyebiliriz Cengiz Han’ın bu istihbarat teşkilâtı sayesinde Çin Seferlerinde büyük başarılar sağladığı gerçektir. Cengiz Han’dan sonra istihbarat konusunda büyük çapta teşkilât kuran ise, Timur olmuştur.

7 Cengiz Orhunlu, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Derbent Teşkilâtı**, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1967, s. 5.

8 Gnkur. Harp Tarihi Dairesi, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi**, c. III, Ks. 1, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1964, s. 310-311.

9 Gnkur. Harp Tarihi Bşk. lığı, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Kollar, Ulak ve İaşe Menzilleri**, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1956, s. 2.

10 Menzil-hanenin işlevleri ve daha sonra bozulmaya yüz tutmasının nedenleri için ayrıntılı olarak şu çalışmaya bakılabilir: Yücel Özkaya, “XVIII. Yüzyılda Menzil-hane Sorunu” **DTCE. Dergisi**, .c. XXXVIII. No: 3-4, (1977), s. 339-368.

11 Bernard Lewis, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, Çev. Metin Kırıtlı, Ankara, TTK, 1984, s-81.

12 Ercüment Kuran, **Avrupa’da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri: 1793-1821**, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1968, s. 9.

ve düşman ülkelerinin durumlarından bu fevkalâde elçiler sayesinde haberdar olduğu bilinmektedir. Ayrıca, bu elçilere seyahatleriyle ilgili olarak ve gittikleri ülkelerde gördüklerini yazmaları emri de verilmiştir. Bu nedenle elçiler İstanbul'a döndüklerinde “*Sefaretname*” adı altında raporlar hazırlayarak Bâbı âliye sunmuşlardır¹³.

Osmanlı Devleti'nin diğer yabancı ülkeler hakkındaki haber kaynakları yalnız bu fevkalâde elçiler değildi. Batıdaki bazı sınır eyaletlerindeki valiler ve Osmanlı tüccarları aracılığıyla yabancı devletler hakkında bilgiler elde edilmektedir. Bu kişiler duydukları haberleri ve gördükleri olayları hükümete bildirmişlerdir¹⁴ Bunlardan başka XVIII. yüzyıl sonlarına kadar Osmanlı devlet adamları Avrupa devletlerinin siyasi durumlarını, Divan-ı Hümayun Tercümanları yoluyla öğrenmişlerdir. XIX. Yüzyıl başlarına kadar daha çok Fenerli Rum Beyleri arasından seçilen bu tercümanlar, İstanbul'daki yabancı devletler elçiliklerinin tercümanlarıyla ilişkide bulunur ve bu sayede bilgiler elde edilirdi¹⁵ Fakat şunun belirtilmesinde yarar var ki, Fenerli Rum Beyleri sayesinde elde edilen bu bilgilerin doğruluk derecesini düşünmek gerekir. Daha sonra bunların yerini, Tercüme Odasından yetişen Türkler almaya başlamıştır.

2. Yakınçağdan I. Dünya Savaşı'na Kadar Olan Süre İçerisinde Haber Kaynakları

XVIII. yüzyılın sonlarında, özellikle Fransız ihtilaliyle ortaya çıkan düşünce akımları, Avrupa güçler dengesini bozmuştur. Osmanlı Devleti, bu sıralarda eskisi gibi tek başına düşmanlarıyla başa çıkamaz duruma gelmişti. Bu durum III. Selim'i bir denge politikası izlemeye zorlamıştı. Bu nedenle Avrupa'da olup bitenleri takip etmek üzere dost devletler nezdine birer “*İkamet Elçisi*” göndermeyi uygun görmüştür. Bu elçiler Avrupa'da üç yıl kalacaklar, süresi dolan elçiler yurda dönecek ve yerlerine başkaları gönderilecekti. Yanlarında ise, Rum tercümanlardan başka Sır Katibi ve Maiyet Memuru sıfatıyla Müslüman görevliler de götürülecekti. Bu elçilerin görevleri ise, belirli

13 Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları, Nizam-ı Cedid: 1789-1807*, Ankara, TTK, 1946, s. 163.

14 Ayrıntılı bilgi için bkz: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “On Dokuzuncu Asır Başlarına Kadar Türk-İngiliz Münasebâtına Dair Vesikalar”, *Belleten*, c. XIII, No.51, (1949), s. 581.

15 Kuran, s. 9-10.

elçilik hizmetlerinin yanı sıra haberalma ve devletlerin durumlarını yakından bilen elemanlar yetiştirmektir¹⁶.

Ayrıca, Osmanlı Devleti Avrupa'ya ikâmet elçisi göndermekle gayet olmayı kararlaştırmıştır. Zira devletin ikamet elçisi göndermede fazla bir deneyimi bulunmamakla beraber, ilk defa böyle bir girişim yapılacaktır. Bu nedenle dost devletlerin seçilmesine dikkat edilmiştir. Daimi elçilerin ilk önce hangi ülkeye gönderileceği konusunda ilk akla gelen devlet Fransa olmuş, fakat o dönemdeki siyasi olaylar yüzünden bundan vazgeçilmiş ve İngiltere'de karar kılınmıştır. Nitekim, Yusuf Agâh Efendi "*Büyükelçi*" rütbesiyle tayin edilmiş ve 1793 yılının Ekim ayı ortalarında maiyetiyle İngiltere'ye hareket etmiştir¹⁷. Bundan sonra ikinci bir adım daha atılarak, Avrupa'nın belli başlı devletleri olan Fransa, Prusya ve Avusturya'ya ikâmet elçileri tayin edilmiştir.

Fakat gönderilen elçilerin diplomatik çalışmaları beklenildiği kadar verimli olamamıştır. Başarısızlığın nedenleri ise, seçilen şahısların siyasi tecrübelerinin bulunmaması, yabancı dil bilmemeleri sebebiyle çoğu casus olan Rum tercümanlardan faydalanmalarına bağlayabiliriz. Nitekim, Londra, Viyana ve Berlin Elçilikleri, 1800 yılından itibaren maslahatgüzarlarla yürütülmüştür. Fakat, 1821 yılında Yunan isyanı başlayınca Rum maslahatgüzarlarının kasten yanlış bilgi verdiklerinin anlaşılması üzerine Sultan II. Mahmut hepsini birden görevlerinden uzaklaştırmıştır. Böylece ilk Osmanlı İkamet Elçilikleri geçici olarak ortadan kalmış oldu¹⁸. Bununla birlikte ikâmet elçiliklerinin Osmanlı İmparatorluğu Batılılaşmasında etkili olduğu söylenebilir. Bâb-ı âli devletlerarası diplomasi usullerini ve elçiliklerde görevli Müslüman memurlar da yabancı dil öğrenmişlerdir. Bu memurlar daha sonraları tercümanlık göreviyle devlete önemli hizmetler vereceklerdir. 1834 yılında ikâmet elçilikleri yeniden kurulduğu zaman, hiç şüphesiz bu tecrübelerden faydalanılmıştır.

II. Mahmut'un merkezîyetçilik politikasına yardımcı olan diğer bir reform grubu da, haberleşmenin ve haber kaynaklarının geliştirilmesiyle ilgilidir. Posta hizmetinin devlet garantisi altında, vatandaş hizmetine girişiyle 1834 yılında İstanbul ile İzmit arasında bir posta yolu yapılmış ve yer yer postahaneler

16 Karal, s. 166-167.

17 Kuran, s. 15.

18 Osmanlı ikâmet elçiliklerinin rolü hakkında daha geniş bilgi için bkz: Ercümen Kuran, "Türkiye'nin Batılılaşmasında Osmanlı Daimi Elçiliklerinin Rolü", VI. **Türk Tarih Kongresi**, 20-26 Ekim 1961 Kongreye Sunulan Bildiriler, Ankara, TTK, 1967, s. 489 – 496.

kurulmuş, haberleşme pratik hale getirilmiştir¹⁹. 1855'te Telgrafın Osmanlı Devleti'ne gelişyle, özellikle Osmanlı-Rus ve Kırım Harbi'nden başlayarak emirler, istihbarat raporları ve haberlerin ulaştırılmasında, telgraflardan da yararlanılmaya başlanmıştı. Bu tarihlerden sonra orduda telgraf bölükleri kurulmuş ve telgrafla haberleşme geniş çapta kullanılmaya başlanmıştır. Telgrafın sağladığı sürat ve kolaylık nedeniyle 1897 Osmanlı-Yunan Harbi'nde, başkent İstanbul harbin sevk ve idaresine büyük ölçüde müdahale etme olanağı bulmuştu²⁰. Fakat, o günlerin en süratli haberleşme araçlarından biri olan Telefon ise, Osmanlı Devleti'ne 1881 tarihinde girmiştir. Memlekette ilk telefon hattı, İstanbul'daki Posta-Telgraf Nazırının odası ile Telgraf Müdürlüğü arasında çekilmiştir. Fakat bu hatlar, Sultan II. Abdülhamit tarafından gizli işlerde kullanılabileceği endişesi ile sökülüştür. Nitekim, II. Meşrutiyetin ilanından sonra yeniden ele alınan bu konu, 19 Nisan 1911 tarihli "*İrade-i Seniyye*" ile Türkiye'de bir telefon şirketinin kurulması ve bu şirket vasıtasıyla, haberleşmenin sağlanması kanunlaşacaktır²¹.

Osmanlı İmparatorluğu'nun bu dönemlerde haber kaynakları oldukça azdır. Dolayısıyla hükûmetin, halkın ve bu dönemde çıkan gazetelerin tek haber kaynağı yabancı ajanslardır. Milli bir ajansın kurulması, 1911 yılında gerçekleşmiştir. Bu da Salih Gürcü'nün kurmuş olduğu "*Osmanlı Telgraf Ajansı*" dır. Bu ajans daha sonra "*Osmanlı Milli Telgraf Ajansı*" na dönüştürülecektir. Bu dönemde yayın hayatında olan gazeteler ve kurulan yabancı ajansların faaliyetlerine "*basın*" konusunda geniş olarak yer verilecektir.

XIX. yüzyılın sonlarına doğru istihbaratın ağırlık merkezi çoğunlukla özel çıkarlara hizmet eden araç haline getirilmiştir. Bu konuda en çok ileri giden kişi hükümdar ve başkomutan yetkilerini kendinde toplayan II. Abdülhamit olmuştur. Abdülhamit, istihbaratın yalnızca memleket içi haber alımıyla ilgilenmekle yetinmiş ve geniş Hafıye Teşkilâtı'nı, genel ve askeri istihbaratın aleyhine olarak geliştirmiştir.

19 Gnkur. Harp Tarihi Bşk. lığı, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi**, c. III, Ks. 2, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1977, s. 291.

20 Gnkur. ATASE Bşk. lığı, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri**, c. III, Ks. 7, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1995, s. 168.

21 Aliye Öney, "Türkiye'de İlk Telefon Teşkilâtı'nın Kuruluşu", **Belgelerle Türk Tarih Dergisi**, c. X, No: 56, (Mayıs 1972) s. 7.

Bu yüzyılda Osmanlı Devleti, ancak ayrılıkçı hareketlerin başlamasıyla birlikte istihbarata önem vermiş ve Tebdil gezenlerin²² sayısını arttırmıştır. Nitekim, tebdiller yurttan asıl kimliklerini gizleyerek, kıyafetlerini değiştirerek gezerler ve hazırladıkları raporları merkeze gönderiyorlardı. Bunlar bazen bütün yurdu kapsayacak şekilde inceleme ve araştırma seyahatlerine çıkarlardı²³. Tebdil ajanlarının özellikleri sadarete verilen raporlarda en ince ayrıntılara kadar açıklanmıştır. Özellikle, istihbarat elemanını, gönderilecek yerin özelliklerine göre dilinden inançlarına, giysisinden meraklarına kadar yetiştirmek XIX. yüzyılın sonlarında çok geçerli bir yöntemdi.

Osmanlı Devletine karşı ayrılıkçı hareketlerinin alevlenmesi ve isyanların genişlemesi, istihbarat ve casusluk çabalarını arttırmıştı. Yabancı istihbarat örgütleri çalışmalarına ağırlık vermiş, Osmanlılara karşı bazı kentlere ajanlar yerleştirmiş ve genellikle İstanbul ve İzmir’i istihbarat merkezleri olarak seçmişlerdi. Gizliliği sağlamak amacıyla da faaliyetlerini paravan firmalarla sürdürüyorlardı. Ancak, İstanbul’daki bütün bu faaliyetler sadece diplomatik düzeyde kalmamış, “*Maimon*”²⁴ gibi casuslar saraya kadar girebilmişlerdir. Bu casuslar, Osmanlı Sarayı’nı yalan istihbaratla yanıltmış, öbür yandan almış olduğu bilgileri dışarıya aksettirmişlerdir. Osmanlı yöneticileri bu tür faaliyetlerin faturasını ağır ödemek zorunda kalacaktır. Nitekim, bu bozguncu faaliyetlerin bir istihbarat çalışmasıyla önlenmesi ve hatta bu güçlere kayıp verdirmek gerekiyordu. Osmanlı İmparatorluğu gibi üç kıtaya hükmetmiş bir devlet için gizli teşkilâta mutlak surette ihtiyaç vardı.

Balkan Savaşı’nın sonuna kadar, Osmanlı Devleti’nde geniş bir istihbarat yapan ve onu destekleyen bir teşkilâta rastlanılmamıştır. Ancak, bu faaliyet, ancak Balkan Savaşı’nın getirdiği kötü sonuçlardan sonra, zayıf bir teşkilât olarak kurulmaya başlamıştır. İngilizlerin meşhur “*Intellicens Servisi*” gibi, Osmanlı Devleti’nin de muhtelif memleketlerde propaganda yapmak, askeri sırları ele geçirmek, bir taraftan İslâm devletleri ve Türkleri ayaklandırarak hepsini günün birinde İmparatorluk bayrağı altında birleştirmek gibi son derece

²²Tebdil gezmek, yani bir hüviyete bürünmek, çok eski dönemlerden süregelen bir olaydır. “Tebdil-i Kıyafet”i, Çin saraylarından Bizanslılara, Selçuklu Bey’liğinden Osmanlılara kadar görebiliyoruz.

²³İsmail Hakkı Konyalı, **Türkler’de Casus Teşkilâtı**, 1943. s. 8.

²⁴Maimon, aslen bir Flistin Yahudisi olup, daha sonra din değiştirip Hristiyan olmuş ve Me’mun adını almıştır. Bu kişinin uluslararası casusluk literatüründe yeri vardır.

zor bir düşünceyle hareket eden ve bir istihbarat teşkilâtı kurulmasının önemine değinen Enver Paşa olmuştur²⁵.

İşte bu amaçla, Enver Paşa tarafından kurulan teşkilâta “*Teşkilât-ı Mahsûsa*” (*Umûr-u Şarkîyye*) denilmiştir. Enver Paşa’nın Harbiye Nazırlığı’na gelmesinden sonra kurulan bu teşkilât, savaş ve barış amaçlarına hizmet edecek düzenli bir hale sokulmak istenmişse de, olağanüstü olarak bazı ataşemiliterlerin faaliyet ve raporları hariç alınan haberler yeterli olmamıştır²⁶. Enver Paşa, bu örgütü bilinçli olarak devletin bilinen politik, askeri ve mali organlarının dışında kurmuş ve kendisine ve politikalarına kayıtsız şartsız bağlı ajanlarla kadrosunu oluşturmuştur. Kuruluş tarihinin tam olarak bilinemediği örgütte, Eşref ve Selim Sami Kuşçubaşı, Çerkez Reşit ve Hüsrev Sami Bey’ler de bulunmaktadır²⁷. Örgüt, daha çok siyasi birliğin sağlanması amacı gütmüştür. Ayrıca, İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerinin Orta Doğu’daki yıpratıcı eylemleri dikkate alınarak örgüt eylemlerine yeni boyutlar getirilmiştir. Gizli petrol kavgaları ve bağımsızlık hareketlerinin izlenmesi de bu çalışmaların içindedir. Enver Paşa, Teşkilât-ı Mahsûsa’nın bu nedenle Orta Doğu dışına çıkması ve Pakistan, Endonezya, Afganistan, Hindistan gibi alanlara yayılmasında bir mahzur görmemiştir.

3. I. Dünya Savaşı Sırasında Haber Kaynakları

Birinci Dünya Savaşı’nın başlamasına kadar, istihbarata ait teşkilâtın en büyük makamı Genelkurmay Başkanlığı’ndaki istihbarat şubesi idi. Zayıf bir kadro halinde kurulan bu şubenin esas görevi, o zaman yürürlükte bulunan “*Hidemât-ı Seferiyye Nizamnamesi*”²⁸’ne göre, muhtemel düşman orduları hakkında her türlü istihbarat bilgilerini toplamak ve değerlendirmektir. Ancak, bu bilgiler kolaylıkla elde edilemeyeceğinden, bunların sağlanması için esaslı bir teşkilâta ve bol paraya ihtiyaç vardı. Halbuki bunu gerçekleştirecek ne bir teşkilât, ne de para bulunmaktaydı. Fakat, bütün bu olumsuzluklara rağmen istihbarat çalışmaları casus, muhbir, elçilikler ve ataşemiliterler aracılığıyla

25 Tansu, *İki Devrin Perde Arkası*, s. 1.

26 Gnkur. Harp Tarihi Bşk. lığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, c. III, Ks. 6, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1971, s. 233.

27 Philip H. Stoddard, *Teşkilât-I Mahsusa*, Çev: Tansel Demirel, I. B., İstanbul, Arba Yayınları, 1993, s. 46-47.

28 Almandan dilimize çevrilmiş olan bu nizamname için bkz: *Hidemât-ı Seferiyye Nizamnamesi*, İstanbul, Askeri Matbaa, 1328-1329 (1912-1913).

devam etmiştir. Buna karşılık Genelkurmay Başkanlığı, kendi edindiği bulgularla istihbarat yapmaya çalışmıştır. Bu konuda, gerek Trablusgarb Savaşı'ndan önce ve gerek Balkan Savaşı'nın ilk günlerinde, Sofya ve Roma Ataşemiliterlerinin raporları oldukça yararlı olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin istihbarat faaliyetlerindeki bu yetersiz görünüm 1914 yılı başına kadar devam etmiş ancak, Almanlarla ittifak antlaşması çerçevesinde sıkı bir işbirliğine geçildikten sonra istihbarat teşkilâtı geliştirilebilmiştir. Böylece haberalma ve düşman haberalmasına karşı korunma amacıyla yanlış haber yayma biçiminde yürütülen istihbarat hizmetiyle, Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'nda ilk olumlu sonuçlara ulaşmıştır²⁹.

Gerek, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce ve gerek bu savaş içinde düşman istihbaratına karşı alınan tedbirler çok basit olmakla beraber, bu konuda hiçbir kimse yetiştirilmemişti. Hiç kimse tarafından bunun önemi anlaşılamamış ve özellikle düşman küçümsenmişti. Hemen hemen herkes ve her yetkili açıkça konuşuyordu. Memleket içinde binlerce düşman casusu mevcuttu. Bunlar genellikle gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarıydılar. Rumlar, Ermeniler, Yahudiler, Sırlar, Bulgarlar, Ulahlar ve hatta Müslüman olan Arnavutlar ve Araplar, düşmanlar tarafından aldatılmış ve satın alınmışlardı. Bunlar elde ettikleri paralar ve siyasi vaatlerle düşmanlarla işbirliği içine girmişlerdi. Memleket içindeki her gelişmeyi düşmanlara ulaştırmada birbirleriyle yarışmışlardı. Özellikle, Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar ve Ulusal Bağımsızlık Savaşı'mızın ilk yıllarında bir takım düşmanlar da içimizde beslenmekte ve yaşamakta idi.

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918' de Mondros Mütarekesi'ni imzalamak zorunda kalmıştı. 13 Kasım 1918'de İstanbul'un fiili işgali ile birlikte İstanbul'da etkinliğini sürdüren istihbarat örgütü "*Teşkilât-ı Mahsusa*" kaldırılmıştır. İşgalle beraber, işgal güçlerinin ve onlarla işbirliği yapan yerli azınlıkların tutum ve davranışlarının çekilmezliği ve İstanbul Hükûmeti'nin de etkinliğini yitirmesi üzerine Türkler haklarını korumak için örgütlenmeye başlamışlardı. Üsküdar, Beylerbeyi, Beykoz, Kavaklar ve Boğaziçi'nde bazı mahalli örgütler kurulmuştur. İşte bu

29 Gnkur. ATASE Bşk. lığı, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi TBMM Hükûmeti Dönemi (23 Nisan 1920-29 Ekim 1923)**, c. IV, Ks. 1, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1984, s. 169.

buhranlı dönemde, Mütareke sonrası kurulan ilk istihbarat teşkilâtı “*Karakol Cemiyeti*”dir³⁰.

Karakol Cemiyeti, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin bir devamı niteliğinde olup Enver ve Talat Paşaların direktifleri ile kurulmuştur³¹. Önceleri İttihat ve Terakki Fırkası’nın başsız kalan mensupları arasında gizli bir korunma ve direniş grubu halinde oluşan bu cemiyet, daha sonra Anadolu’da başlatılan Ulusal Bağımsızlık Savaşı’nı destekleyen gizli bir kuruluşa dönüşecektir.

4. Ulusal Bağımsızlık Savaşı Sırasında (23 Nisan 1920’ye Kadar Olan Süre İçerisinde) Haber Kaynakları

Eski ittihatçılardan Kurmay Albay Kara Vasıf Bey ve eski İaşe Nazırı Kara Kemal Bey tarafından (K. G) rumuzu ile faaliyete geçecek olan bu gizli cemiyet, 1918 yılının Kasım ayının ilk günlerinde kurulmuştur³². Cemiyetin kuruluş tarihi ile ortaya çıkışı hakkında birçok hatıra ve kaynak eser mevcuttur. Cemiyetin merkez heyeti yedi kişiden ibarettir: Baha Sait Bey, Kara Vasıf Bey, Refik İsmail Bey, Albay Kemalettin (Sami) Bey, Albay Edib Servet (Tör) Bey, Ali Rıza Bey’dir. Ayrıca, azalarının isimleri meçhuldür ve numaralıdır. 55, 555, 88 gibi³³.

Karakol Cemiyeti’nin ilk teşkilâtı hakkında, Cemiyetin “*Teşkilât-ı Umûmiye Nizamnamesi*”nde geniş bilgiler bulmak mevcuttur³⁴. Cemiyetin ilk faaliyeti daha önceleri kurulan mahalli örgütleri birleştirmek olmuştur. Ayrıca Cemiyet, faaliyetlerini nizamnamesinde tespit edilen şubeler vasıtasıyla gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu şubelerden ilki İstihbarat ve Hariciye Dairesi’dir. İsminden de anlaşılacağı üzere, bu şubenin en önemli vazifesi istihbarat yapmak ve gereken yerlere elde edilen bilgileri göndermekti. İstihbarat şubesinde vazifeli olan memurlar, hükümet daireleri, yabancı ve siyasi çevreler, siyasi parti ve cemiyetler ile azami surette irtibatı sağlayarak

30 Muharrem Giray, “İstanbul’un işgalinde Gizli Bir Teşkilât: Karakol Cemiyeti”, *Yakın Tarihimiz*, c. I, No:11, (1962), s. 345.

31 Tansu, *İki Devrin Perde Arkası*, s. 217.

32 Mesut Aydın, “Milli Mücadele Yıllarında İstanbul’da Faaliyet Gösteren Gizli Gruplar”, (AÜ. TİTE, *Basılmamış Doktora Tezi*, Ankara ,1989), s. 8.

33 Fahri Can, “Karakol Cemiyeti Nasıl Kurulmuştu;”, *Yakın Tarihimiz*, c. IV, No: 48, (1963), s. 257.

34 Karakol Cemiyeti’nin adı geçen nizamnamesinde cemiyetin maksat ve gayesi şu şekilde açıklanmaktadır. “Karakol Cemiyeti, milletin vahdetini, hürriyet ve hakimiyet-i mutlâkasını, vatanın siyasi, coğrafi, iktisâdî tamamıyeti ve istiklâlini temine çalışır...” Can, s. 258.

siyasi fikir ve cereyanı takip etmişlerdir. Ayrıca, Türk milletinin zararına faaliyet gösteren cemiyet, fırka ve casus şebekelerinin tespit edilmesi de bu şubenin vazifeleri arasındadır.

Ulusal Bağımsızlık Savaşı'na karşı, düşmanla işbirliği yapanların yönettikleri ihanet kuruluşların başında “*Türkiye’de İngiliz Muhipler Cemiyeti=Association of the Friends of England in Turkey*” gelmektedir. 20 Mayıs 1919 günü kurulan bu Cemiyet açık faaliyetleri kadar gizli fesatlıkları da bulunan bir casusluk teşkilâtıdır³⁵. Atatürk, Büyük Nutuk’unda bu cemiyet hakkında “... *Bu isimden İngilizlere dost olanların teşkil ettiği bir Cemiyet anlaşılmasın! Bence, bu Cemiyeti teşkil edenler, kendi şahıslarını ve şahsi çıkarlarını sevenler ve şahıslarıyla çıkarlarının korunması çaresini Lloyd George Hükûmeti marifetiyle İngiliz himayesini teminde arayanlardır...*”³⁶ demek suretiyle, Cemiyetin kuruluş maksadını ve faaliyetlerini açıklamaktadır. Ayrıca, bu Cemiyet 27 kasım 1919’ da Padişaha sunmuş olduğu bir raporda Ulusal Bağımsızlık Savaşı için, “... *ilkın İstanbul’da ve bizzat zât-ı şahânenizin yakınları arasında meydana gelen bu ihtilalci akım, şimdi birçok gizli komplolar kuruyor...*”³⁷ şeklindeki beyanatıyla, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının faaliyetleri hakkında saraya bilgiler vermektedir.

Ulusal Bağımsızlık Savaşı'na karşı kurulmuş bu casusluk şebekesinin başında Said Molla vardı. Said Molla, İngiliz Rahip Frew isminde bir düşman ajanı ile elele vermişti³⁸. Frew, İngilizler tarafından Hind hizmetinden, İstanbul hizmetine nakledilmiş casus bir papazdı. Bu Cemiyet ile ilgili en önemli belgeler, Said Molla’nın papaz Frew’e yazdığı gizli mektuplardır. Ele geçirilen bu mektuplar, Molla’nın ihanet ve marifetlerini bütün açıklığıyla ortaya koymuştur. Nitekim, Şeref Çavuşoğlu, bu mektuplarla ilgili olarak, “...*Bu mektuplar Mollada idi. Said Molla o sırada Cağaloğlu’nda Emekli Sandığı’nın karşı tarafında bir evde oturuyordu. Esat Paşa (Göz Hekimi Profesör), Bulgar Sadık vasıtasıyla, sabıkalı hırsızlardan Mustafa isminde birini para ile tatmin ederek, bir gece Molla’nın evinden bu mektupları çaldırdı ve bu suretle tetkik ederek Mustafa Kemal Paşa’ya gönderdi...*” şeklinde ki açıklamalarıyla bilgiler

35 Fethi Tevetoğlu, **Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar**, Ankara, TTK. 1991, s. 55.

36 Mustafa Kemal (Atatürk), **Nutuk**, c. I, 14. B, İstanbul, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1982, s. 6.

37 Salâhi R. Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, c. I, Ankara, TTK, 1987, s. 63.

38 Ahmet Cevad Emre, **İki Neslin Tarihi Mustafa Kemal Neler Yaptı**, İstanbul, Hilmi Kitabevi , 1960, s. 231.

vermektedir³⁹. Mektuplar konusu Heyet-i Temsiliye'nin (27-28 Kasım 1919) tarihli Mustafa Kemal Başkanlığı'nda yapılmış oturumlarda da gündeme gelmiştir⁴⁰. Fethi Tevetoğlu, bu mektuplarla ilgili olarak şu bilgileri vermektedir:

“Papaz Frew İngiliz Entelligence Service (İngiliz Haberalma Servisi)’in İstanbul şefi idi. Aynı zamanda (İngiliz Gizli Zabıtası Reisi) Yüzbaşı Bennett’le temas ederdi. Bütün İngiliz şifreleri bu adamın elinde idi. Bilhassa Ferit Paşa Hükûmeti ile yapılan konuşmaları bundan öğrenmek mümkündür... Papaz Frew’nun şifrelerini çalan, çözen Karakol Cemiyeti’ne hizmet eden Lami olduğu söyleniyorsa da bunun Küçük Kemal olmak ihtimali daha kuvvetlidir. Bunun için Ali Rıza Bey’le çalışan Mehmet Ali Donuker’den gerçeği öğrenmek mümkün olabilir... Ali Rıza Bey, Papaz Frew’nun haberlerini her zaman Merkez-i Umûmi’ye getirir, ona göre işlem yapılırdı. Mesela: Bedir-Hanlılar’dan Cemil Paşa-zadelerden Celadet ve Kamuran Ali, Diyarbakır’da isyana kalkacakları zaman burada Ferit Paşadan talimat almışlardı. Bunun ne zaman olacağını, Karakol Teşkilâtı Frew’nun dosyasından öğrenmiş, doğrudan doğruya Mustafa Kemal Paşa’ya haber verilmiş, tedbir alınmıştır”⁴¹.

Ulusal Bağımsızlık Savaşı’nın önderi Mustafa Kemal Paşa, bu mektuplar üzerinde dikkatle durmuş ve Nutuk’unda bu konuya geniş yer vermiştir⁴².

Çeşitli şekillerle ortaya çıkarılan bu casus şebekeleri ve diğer faaliyet merkezlerinin hedeflerine ulaşmaması için her türlü yola müracaat eden Karakol Cemiyeti İstihbarat Dairesi, ilgili yerlere casus yerleştirmeyi de ihmal etmemiştir. Ferit Paşa Hükûmeti’nin Elazığ Valisi Kayserili Ali Galib’e Sivas Kongresi’ni bastırmak için verdiği emir ve talimat yine bu kanaldan haber alınmış ve şifre ile Mustafa Kemal Paşa’ya bildirilmiştir. Bu gelişmeler üzerine Malatya civarındaki Alay Komutanı İlyas Paşa, Mustafa Kemal Paşa’dan aldığı emirle Ali Galib ve Cemil Paşa kuvvetlerini dağıtmıştır⁴³.

39 Şeref Çavuşoğlu, “İttihat ve Terakki’nin Gizli Planı” **Yakın Tarihimiz**, c. IV., No. 42 , (1962) , s. 264.

40 Uluğ İğdemir, **Heyet-i Temsiliye Tutanakları**, Ankara, TTK, 1975, s. 127-128, 148.

41 Tevetoğlu, s. 81.

42 Mustafa Kemal (Atatürk), **Nutuk**, s-292-302.

43 Hasene Ilgaz, “Milli Mücadele’de Varlığı Gizli Kalan Bir Cemiyet: Karakol Cemiyeti”, **Tarih ve Edebiyat Mecmuası**, No:193, (1981), s-13-14.

Ulusal Bağımsızlık Savaşı'na karşı, düşman işgal kuvvetleri ile Damat Ferit Hükûmeti ve suç ortaklarının İngiliz Muhipleri Cemiyeti gibi kuruluşların haince plan ve faaliyetleri, günü gününe Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarına Karakol Cemiyeti tarafından haber verilmiştir.

Karakol Cemiyeti'nin çalışmaları çok yönlü olmuş, İstanbul- Anadolu arasındaki ilişkiyi temin için bir “*Menzil Hattı*” kurularak hat kumandanlığına Yenibahçeli Şükrü Bey getirilmiştir⁴⁴. Cemiyet faaliyet gösterdiği dönem içinde Menzil Hattı ve deniz yolu vasıtasıyla önemli miktarda subay, sivil uzman ve askeri malzemeyi Anadolu'ya geçirmiştir. Ayrıca, İstanbul içindeki depolardan temin edilen silahlar ve mühimmat Anadolu'ya sevk edilmek üzere Kadıköy İnzibat Bölük Komutanı Dayı Mesut veya Üsküdar Mıntika Komutanı Kaymakam Nuri Bey'e verilmiştir⁴⁵. Karakol Cemiyeti mensupları İstanbul'daki haberalma faaliyetlerini de üstlenmişler, cemiyetin Anadolu ile haberleşmesi Kayışlı Telgrafhanesi memuru Bahaddin Bey kanalıyla yürütülmüştür⁴⁶.

Karakol Cemiyeti, çeşitli yollarla pek çok subayı Anadolu'ya geçirmesine karşın, yine aynı yol ile çok sayıda casus ve şüpheli şahsın Anadolu'ya girmesine mani olamamıştır. Nitekim, teşkilât mensubu bazı kişilerin, bu işleri gizli tutmaması sebebiyle İngilizlerce öğrenilmiş ve İngilizler kendi adamlarını bu yolla Anadolu'ya göndermeyi başarmışlardır⁴⁷.

Cemal Kutay, bu konu ile ilgili şu bilgileri vermektedir: “...*Karakol Cemiyeti'nin ilk heyet-i merkeziyesini teşkil eden zevâttan Erkân-ı Harbiye Miralâyı Kara Vasıf Bey'in Göz Hekimi Esat Paşa ile iyi bir dostluğu vardı. Vasıf Bey, Esat Paşa'nın muayenehanesini sık sık ziyaret eder, teşkilâtla ilgili meseleleri görüşürlerdi. Esat Paşa da gizli kalması gereken sırları, dostluğuna samimiyetle inandığı Hintli Miraceddin Bey'e nakleder ve bunda da hiç mahzur görmezdi. Fakat bu Hintlinin İngilizlerin Hindistan işlerine bakan istihbarat Şefi Binbaşı Miraceddin olduğundan haberi olmayan Esat Paşa, İstanbul'un*

44 Bülent Çukurova, “Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul Gizli Grupları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, c. II, No:5 (1986), s. 519.

45 Gnkur. ATASE Bşk. lığı, **Türk İstiklâl Harbi Arşivi**, K. 1561, D. 120, F. 117.

46 Gnkur. ATASE Bşk. lığı, **Türk İstiklâl Harbi Arşivi**, K. 1561, D. 120, F. 51.

47 Mesut Aydın, **Milli Mücadele Döneminde TBMM Hükümeti Tarafından İstanbul'da Kurulan Gizli Gruplar ve Faaliyetleri**, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1992 ,s. 44.

işgali üzerine Cemiyeti zor durumda bırakmış ve Cemiyetin önde gelen üyelerinin tutuklanmasına sebebiyet vermişti”⁴⁸.

Ulusal Bağımsızlık Savaşı’nın önderi Mustafa Kemal Paşa’nın üstün yeteneklerinden biri de, çevresindeki kişi, topluluk ve kuruluşların davaya zararlı olmaya başladıkları anda bunları kontrol altına almasını ve gerekince de tam zamanında saf dışı etmesini bilmesi ve bunu başarmasıdır.

Karakol Cemiyeti’nin Anadolu’da örgütlenebilmek amacıyla bütün ordu makamlarına ve sivil kurumlara dağıtmış olduğu nizamname ve cemiyetin organizasyonunu üstlenmeye çalıştığı milli hareketi, İttihat ve Terakki’ye mal etme girişimini Mustafa Kemal farketmiştir⁴⁹. Sivas Kongresi sırasında Kara Vasıf Paşa ile görüşmesinden şu anlaşılıyor ki, İstanbul’da çok güçlü olan bu cemiyetin tamamen Mustafa Kemal’e bağlanması ve denetimine alınması gerçekleşmemiştir.

Karakol Cemiyeti’nin asılsız hayali milli ordusundan, bu ordunun başkumandanından ve Büyük Erkân-ı Harbiyesinden bahseden bazı evrakın, bildirilerin, Ulusalcılar arasında kuşku uyandırması ve hele Cemiyet kurucularından Baha Said Bey’in Mustafa Kemal’in haberi olmaksızın, Bakû’de, “*Karakol Cemiyeti ve Uşak Kongresi Heyet-i İcraiyesi*” adına Bolşeviklerle bir anlaşma imzalaması⁵⁰ gibi olaylar, Mustafa Kemal’i bu gelişmelere karşı tedbir almaya sevk etmiştir. Mustafa Kemal İstanbul’da yeni bir teşkilâtı gerekli kılan kapanma olayını şöyle anlatmaktadır:

*“...İstanbul’da nokta-i nazarlarımızı takip edecek kimse kalmamıştı. Aylarca ve muhtelif tarz ve suretlerle vuku bulan ikazlarımıza rağmen, bizim dediğimiz tarzda teşkilât yapmayıp, Karakol Cemiyeti’nin vücut bulmasına çalışanların başları, Malta’ya gitmiş ve İstanbul’da, efradının hayat ve faaliyetlerinden eser kalmamıştı. Orada yeniden teşkilât yapmak için çok zahmetli mesai ve o zaman ki halimize göre haddimizden fazla para sarf etmeye mecbur oldum...”*⁵¹.

48 Cemal Kutay, **Milli Mücadele’de Öncekiler ve Sonrakiler**, Yay., Mustafa Ünan, İstanbul, Ercan Matbaası, 1963, s. 243; Aydın, s. 28.

49 Mustafa Kemal (Atatürk), **Nutuk**, s. 407; Kâzım Özalp, **Milli Mücadele, 1919-1922**, c. I., 3. B., Ankara, TTK, 1988, s. 51.

50 Tevetoğlu, s. 20.

51 Mustafa Kemal (Atatürk), **Nutuk**, c. I, s. 423.

Nitekim, Atatürk'ün de belirttiği üzere, 16 Mart 1920'de İstanbul'un resmen işgali, Karakol Cemiyeti'nin sonu olmuştur. İşgalden sonra Kara Vasıf Malta'ya sürülmüş ve Merkez Heyeti üyeleri Anadolu'ya geçmişlerdir⁵². Malta'ya sürülen diğer ittihatçı liderler arasında Mithat Şükrü (Bleda) Kara Kemal, Dr. Mahmut Esat (Işık), Galatalı Ahmet Şevket'de bulunmaktadır⁵³.

İşgalle beraber İngilizler, bazı milletvekillerini ve aydınları tutuklamışlar, Malta Adasına sürmüşlerdir. Bu tutuklamalardan kurtulabilen önde gelen kişiler, Ankara'ya geçmeye başlamışlardır. O güne kadar İstanbul'da kalıp “*bir şeyler*” yapmak isteyenlerin artık tek umutları Ankara ve Mustafa Kemal Paşa olmuştur. Bundan sonra Ulusal Bağımsızlık Savaşı bütün hızıyla başlayacaktır. Ancak, son adım olarak Ulusal devletin bir önce kurulması gereklidir. Bu maksatla yeni yapılacak seçimlerle kurucu nitelikte bir Meclis toplanmalı ve fiilen ortadan kalkmış olan Osmanlı Devleti'nin Parlamentosu da yok sayılmalıdır. İşte bu düşüncelerden hareket eden Mustafa Kemal'in çabalarıyla imkanların elverdiği yerlerde tekrar seçimler yapılmıştır⁵⁴.

Ülkenin içinde bulunduğu durum dolayısıyla seçimler normal “*çift dereceli*” seçim değildir. Her livanın ileri gelenleri “*ikinci seçmen*” sıfatıyla milletvekillerini seçmişlerdir⁵⁵. Yeni seçilen milletvekilleriyle Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın Ankara'ya gelen üyeleri birleşerek “*olağanüstü yetkilerle donatılmış bir Meclis*” sıfatıyla 23 Nisan 1920'de Ankara'da toplanmışlardır. Meclis ilk toplantısında kendi adını koymuş “*Türkiye Büyük Millet Meclisi*” ve başkanlığına Mustafa Kemal Paşa'yı seçerek hemen çalışmalarına başlamıştır⁵⁶.

52 Mehmet Arif, **Anadolu İnkılâbı Mücadehat-ı Milliye Hatıratı**, İstanbul, İkdâm Matbaası, 1924, s. 79.

53 Bilâl Şimşir, **Malta Sürgünleri**, 2. B, Ankara, Bilgi Yayınları, 1985, s. 418-19.

54 Ahmet Mumcu, **Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi**, 14. B., İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 1996, s. 48.

55 Geniş bilgi için bkz.: İhsan Güneş, **Birinci TBMM'nin Düşünsel Yapısı (1920-1923)**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Basımevi, 1985, s. 40 vd.

56 Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, c. III, 3. B., İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1991, s. 95; Özalp, s. 123; Mumcu, s. 49; Ayrıca, “Türkiye” sözcüğünün ülkemizde ilk kez resmi olarak kullanılışı hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Nitekim, Coşkun Üçok bu sözcüğün Ekim 1920 tarihinden itibaren kullanılmaya başlandığını ve 17 Kasım 1920 tarihinde ise resmileştiğini ifade etmekte, (“Tarihimizde Türkiye Sözcüğünün Resmen İlk Kullanılışı” **Atatürk Haftası Armağanı No. 21**, (1988), s. 55); İhsan Güneş ise resmi olarak 8 Şubat 1921 tarihinden itibaren kullanıldığını belgelemektedir (**Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin Düşünsel Yapısı 1920-1923**, s. 58). Biz bu çalışmada 23 Nisan 1920'den itibaren Ankara'da toplanan meclisin adını TBMM olarak kullandık.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ilk günlerde yaptığı işlerden birisi de hükümet kurmak olmuştur. Ulusun iradesini Meclis temsil ediyordu. Fakat işlerin yürütülmesi için de Meclis adına bu görevi yüklenecek bir kurula gereksinim vardı. Mustafa Kemal bir önergeyle, yine “*Hilafet ve Padişahlık*” la ilgili temel görüşünü saklı tutarak hükümetin kurulmasını istemiştir. Bu önerge Meclis’ce kabul edilmiş ve bu arada “*İcra Encümeni*” adında geçici bir hükümet kurulmuştur. Ayrıca, Meclis’in 2 Mayıs 1920 tarihli oturumunda hükümet kuruluşuyla ilgili hükümet üyelerinin seçim biçimine dair kanun kabul edilmiş ve 3-4 Mayıs 1920 tarihli oturumlarda seçim yapılarak TBMM.’nin ilk hükümeti kurulmuştur⁵⁷.

Böylece TBMM Hükümeti’nin çalışmaya başlamasıyla birlikte Ulusal Bağımsızlık Savaşı yasal olarak hukuksal bir temele oturmuş, Ulusun yazgısı ve geleceği için Ulus adına tüm yönetime el konulmuştur.

57 Suna Kili, **Türk Devrim Tarihi**, 4. B., İstanbul, Tekin Yayınevi, 1995, s. 93-94.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN AÇILMASINDAN SÈVRES ANTLAŞMASI'NA KADAR İSTİHBARAT KAYNAKLARI

A. 23 Nisan 1920-10 Ağustos 1920 Tarihleri Arasındaki Siyasi Gelişmeler

Anadolu'da gelişmeye başlayan Ulusal Bağımsızlık ruhu, yeni kurulan, milli bir niteliği bulunan ve millet hâkimiyetine dayanan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması ile hukuki ve siyasi değerini arttırmıştı. Meclis içinden çıkarılan bir hükûmetin, ülkenin ve ulusun geleceğini yönlendirmeye başlamasıyla “*Ulusal Bağımsızlık Savaşı*” tek merkezden yönetilen yeni bir aşamaya gelmiştir. Fakat, Ankara'daki bu gelişmeler karşısında İstanbul Hükûmeti de boş durmamış ve bu mücadeleyi yok etmek için çalışmalarına hız vermiştir.

Mustafa Kemal'in azimli davranışı ve milli davayı başarma kararlılığı karşısında, Damat Ferit Hükûmeti de memleket ve millet menfaatini hiçe sayarak en ağır tedbirlere başvurmaktan geri kalmamıştır. Nitekim, Mustafa Kemal ve yakın çalışma arkadaşları, gıyaben İstanbul'daki “*Birinci İdare-i Örfiyye Divan-ı Harbi*” (Birinci Sıkı Yönetim Mahkemesi)'nin verdiği 4 Mayıs 1920 tarihli bir kararla “*resmi rütbe ve nişanlarının alınmasına*” ve “*idam cezasına*” mahkum edilmişlerdi. Çünkü, onlara göre Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları, anayasaya aykırı hareket ederek, halktan para ve asker toplayan, iç güvenliği bozanları kışkırtan, fitne ve fesat çıkaran kişilerdi¹.

Damat Ferit Hükûmeti, özellikle TBMM'nin açılmasından sonra düşmanlarla işbirliği yaparak, Yunanlılara karşı memleketi savunan Kuva-yi Milliye Cephesinin gerisindeki bilgisiz, cahil halkı milliyetçiler aleyhine harekete geçirmiştir. Mustafa Kemal, İstanbul Hükûmeti'nin giriştiği bu yıkıcı

¹ Yayınlanmış Belgeler, Atatürk ile ilgili Arşiv Belgeleri (1911-1921 Tarihleri Arasına Ait 106 Belge), Ankara, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Bşk.lığı, 1982, Belge No:87; Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, c. III, 3. B., İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1991, s. 106.

akımı ve karşı faaliyetlerini, ayaklanma bölgelerini ve ayaklanmaların yarattığı kötü durumu Nutuk'da teferruatlı bir şekilde anlatmaktadır².

Gerek, İstanbul Hükûmeti ve gerekse İşgal Devletleri, Müslüman halkı ayaklanmaya sürüklemek yolunda iki ana propaganda konusuna ağırlık vermişlerdi. Bunlardan birincisi, halifenin İslâmların başı olduğu, onun emirlerinden çıkmanın dinsizlik sayılacağı konusudur. Bilgisiz halk yığınları bu fikri yabana atmamışlardır. İkincisi ise, on yıl aralıksız savaştığı için bıkkınlaşmış, yorulmuş Anadolu insanının Ulusal hükümetçe askerlik görevine çağırılması, halkta bu hükümete karşı bir kuşku uyandırmıştır. Bu kuşkuyu da İstanbul Hükûmeti ve İşgal Devletleri ustalıkla Bağımsızlık Savaşı sırasında pek çok vatandaşı askerlikten kaçırarak, milli kuvvetlere karşı ayaklanma şeklinde kullanmışlardır. Ayaklanmaların ikinci derece sebepleri olarak, henüz düzenli ordunun kurulamamış olmasından dolayı, bölgesel savunma birliklerinin (Kuva-yi Milliye) bazı yerlerde disiplinsiz hareket ederek halktan para ve malzeme toplamaları, kendi ölçülerine göre diledikleri kişileri cezalandırmaları da gösterilebilir. Ayrıca, ileri gelen kişiler arasında çekememezlik ve kıskançlık, bazı bölgelerde huzursuzluklar yaratmış ve yer yer ayaklanmalar baş göstermiştir³.

Değişik tarih ve yerlerde çıkan ve çoğu zaman Ulusal Bağımsızlık Savaşı için tehlikeli boyutlara ulaşan ve güçlükle bastırılabilen bu isyanların ortak hedefi, bu mücadeleyi başarısız ve sonuçsuz kılmaktı. Ayaklanmalar yeni hükûmetin zaten sınırlı olan gücünü çok yıpratmıştır. Bu ayaklanmaların bastırılmasında gösterilen olağanüstü çabalar gerçekten büyük bir başarıdır. İsmet İnönü, hatıralarında çeşitli bölgelerde verilen bu mücadeleyi şu şekilde ifade etmektedir: “... Meclis açıldıktan sonra, İtilâf devletlerinin ve İstanbul Hükûmeti'nin en kısa zamanda en geniş ölçüde dahili isyanlar çıkararak TBMM Hükûmeti'ni işlemez hale getirmek, tasfiye etmek başlıca hedefleri olmuştur... İç isyanlar bir yerden kumanda edilir şekilde intizamla idare olunmuştur...”⁴.

2 Mustafa Kemal (Atatürk), **Nutuk**, c. II,14.B., İstanbul, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1982, s. 441-450.

3 Ahmet Mumcu, **Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi**, 14. B., Ankara, İnkılâp Kitabevi, 1996. s. 59-60; Tansel, c. III, s. 113-144; Kâzım Özalp, **Milli Mücadele 1919-1922**, c. I, 3. B., Ankara, TTK 1988, s. 125-126.

4 İsmet İnönü, **Hatıralar**, Ankara, 1985, s. 199-200.

Damat Ferit Hükûmeti'nin Kuva-yi Milliye'yi ortadan kaldırmak amacıyla giriştiği yıkıcı faaliyetlerine karşılık, TBMM Hükûmeti de iç güvenliği sağlamak, ve etkinliğini sürdürebilmek için bazı önlemler alma gereğini duymuştur. “*Fetvaya Fetva ile yanıt verme*” dışında alınan önlemler şöyle sıralanabilir: 29 Nisan 1920’de Hıyanet-i Vatanîye Yasası’nın çıkarılması⁵, asker kaçaklarının önlenmesi, İstiklâl Mahkemelerinin kurulması, nasihat kurullarının oluşturulması, işgal güçleri ve diğer bozguncuların Anadolu’da karışıklık çıkarmalarını önlemek için gizli teşkilâtlar kurulması, Anadolu’ya giriş ve çıkışların denetlenmesi ve İstanbul’la yapılacak olan haberleşmelerin kontrol altına alınması gibi tedbirlere başvurulmuştur⁶.

İstanbul ve Anadolu arasındaki bu amansız mücadele devam ederken, İtilâf Devletleri de kendi aralarında Osmanlı Devleti üzerindeki emellerini gerçekleştirmek için mücadele etmekteydiler.

Birinci Dünya Savaşı’nın galip devletleri, Ankara’da kurulan milli hükûmeti ve onun milli siyasetini kabul etmedikleri gibi, onu yok etmek için gerek Yunanlılara ve gerekse İstanbul hükûmetine her türlü maddi yardımı yapmışlardır. TBMM’nin açılmasından sonra bu yardımlardan esinlenen Damat Ferit Paşa, Mustafa Kemal ve yakın arkadaşlarının yakalanıp Malta’ya sürülmelerini İngilizlerden istemiş ama İngilizler bu isteği uygun bulmamışlardır. Çünkü, artık Ulusal Bağımsızlık Savaşı millete mal olmuş, kişileri tutuklamakla hareketin çökertilemeyeceğini İngilizler açıkça kavramışlardı⁷.

Bu arada İtilâf Devletleri, henüz karara bağlayamadıkları dünya sorunlarını ve Türkiye ile barış konusunu görüşmek için Londra’da bir toplantı yapmışlardı⁸. Londra’da görüşmeler sürerken Kuva-yi Milliye’nin Fransızları Maraş’tan püskürttüğü haberi İtilâf Devletlerinin şaşkınlığına neden olmuştu. Bu kızgınlık içinde, İstanbul’daki yüksek komiserliklere, gerekirse Sadrazam Ali Rıza ile Harbiye Nazırı Cemal Paşa’nın tutuklanmalarını öngören bir de talimat verilmişti. “*Türk Barışı*”, Paris’ten öteki başkentlere ertelendiğinden,

5 **Düstûr**, c. I, 3. Tertip (23 Nisan 1920-28 Şubat 1921), İstanbul **Başvekâlet Müdevvenât Müdüriyeti**, 1929, Karar No: 8, Kanun No: 2, s. 4-5.

6 Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 2. Kitap, 1. B, Ankara, Bilgi Yayınevi 1992, s. 170.

7 Bilâl N. Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)**, c. II, Ankara, TTK, 1975, s. 94.

8 Londra Konferansı (14 Şubat-21 Mart 1920) toplantı kararları için bkz: Erol Ulubelen, **İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye**, İstanbul, Aykaç Kitabevi, 1967, s. 214-224.

Londra'dan sonra sıra İtalya'ya gelmişti. San Remo'da başlayan bu son toplantıya İngiltere, Fransa ve İtalya Başbakanları katılmıştır. İtilâf Devletleri Başbakanlarından oluşan Yüksek Konsey⁹, beş gün süren görüşmeler sonunda, ileri de Sèvres'de varılacak olan antlaşma tasarısının ana hatlarını kaleme alarak, “*Büyük Yunanistan*” ideali peşinde koşan Lloyd George'la Venizelos'u memnun etmiştir¹⁰.

San Remo'da Osmanlı Devletinin paylaşım esasları kesin olarak saptanmış ve bağımsız bir Kürdistan ve Ermenistan kurulması ile ilgili görüş birliğine varılmıştır. Boğazlar, bağımsız bir komisyon tarafından denetlenecek ve bunun dışında Anadolu'da üç devlet için çıkar bölgeleri ayrılmıştı¹¹. Türk barışına son şeklini veren Müttefikler, San-Remo'da düzenledikleri metni bildirmek için Osmanlı Hükûmeti yetkililerini Paris'e çağırmışlardır. Damat Ferit, bu davet üzerine Tevfik Paşa'nın başkanlığındaki bir heyeti Paris'e göndermiştir. 11 Mayıs 1920'de, Fransa Başbakanı Mitterand tarafından antlaşma metni verilmiştir. Temsilcilerin Başkanı Tevfik Paşa ve heyet üyeleri antlaşma tasarısını görünce dehşete düşmüşlerdir. Ayrıca, bu barış antlaşması imza edilecek olursa, Osmanlı Devleti'nin ortadan kalkıp bir sömürge haline geleceğini ifade etmişlerdir¹².

Barış koşulları, Ankara ve İstanbul'da açıklanır açıklanmaz bütün Türkiye yasa bürünmüştü. Bu koşullar, 22 Mayıs günü TBMM'nde okununca büyük bir gürültü kopmuş ve bütün milletvekilleri bu koşullara karşı sözlerle tepkilerini dile getirmişlerdi¹³.

Bu arada Damat Ferit, antlaşmanın bir ölüm kararı olduğunu ve Türklerin ilmiği kendi boyunlarına geçirmemeleri gerektiğini öne sürenleri “*sorumsuz çılgınlar*” olarak niteliyordu. Padişah Vahdettin ve Damat Ferit bu antlaşma metninin imzalanması gerektiğine inanıyorlardı. Fakat, kamuoyu karşısında tek başlarına sorumluluk taşımak istemedikleri için sorunun özel bir “*meclis*”te

9 Bu konuyla ayrıntılı bilgi için Bkz:Osman Olcay, **Sèvres Andlaşmasına Doğru (Çeşitli Konferans ve Toplantıların Tutanakları ve Belgeler)**, Ankara, AÜ. SBF. 100. Doğum Yılında ATATÜRK'e Armağan Dizisi, Ankara, 1980.

10 Salâhi R.Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, c. II, 2. B. Ankara, TTK Yayınları, 1991, s. 74-75.

11 San Remo Konferansı (18-26 Nisan 1920), Toplantı kararları ile ilgili olarak bkz: Ulubelen, s. 227; Özalp, s. 127-132.

12 Turan, s. 188; Tansel, c. III, s. 147-148.

13 **TBMM Zabıt Ceridesi**, Cilt VIII., 2. B., Ankara, TBMM matbaası, 1945, (22.5.1920 Tarihli Oturum), s.: 11-20; Özalp, s. 129.

görüülmesini yararlı bulmuşlardı. İşte bu amaçla Vahdettin, Saltanat Şurası'nın toplanmasını emretmişti. Vahdettin ve Damat Ferit, 22 Temmuz 1920'de Yıldız Sarayı'nda toplanan Saltanat Şurası'nda istedikleri kararı¹⁴ kolayca aldirtmışlar ve Sadrazam, hemen o akşam İngiliz Yüksek Komiseri de Robeck'e antlaşmayı imzalayacak delegelerin yola çıkarılacağı haberini vermiştir. Nitekim, Ayan üyesi ve Saltanat Şurası'na katılan Hadi Paşa, Rıza Tevfik ve Bern Elçisi Reşat Halis delege olarak görevlendirilmişlerdir. Osmanlı delegeleri Paris'e vardıklarında, anlaşmanın bazı maddelerinin değiştirilmesi için Fransa Hükûmetine başvurmuş fakat bir sonuç alınamamıştır. Böylece antlaşma, 10 Ağustos 1920 Salı günü Sèvres'teki Porselen Dairesinde Osmanlı Delegelerince imzalanmıştır¹⁵.

Türk milletini yaşama hakkından yoksun bırakmak isteyen Sèvres Antlaşması'nın hükümlerinden¹⁶ de anlaşılacağı üzere, İtilâf Devletleri Osmanlı Devleti'ni parçalayıp, aralarında paylaşmışlar, geriye kalan sözde bağımsız Osmanlı Devleti'ni de kendilerinin ekonomik, hukuki ve mali bakımlardan mutlak yönetimleri altına almışlardı. Bu sırada Sèvres Antlaşması'nın imzalandığı haberi, Türkiye'nin her yanında öfkeyle karşılanmış ve Türkçe gazeteler siyah çerçeve içinde yayımlanmıştı. Çünkü Sèvres, yakın tarihte bir ulusa ceza olarak kabul ettirilen en sert barış antlaşmalarından biriydi ve Anadolu'nun savaş ganimeti olarak kasıtlı ve cüretli bir biçimde bölüşülmesine yol açıyordu.

TBMM'nin Sèvres Barışı'na tepkisi çok sert olmuş ve böyle bir antlaşmayı tanımayacağını açıkça ilan etmiştir. TBMM, Antlaşmanın imzalanmasından önce, 17 Haziran 1920 tarihinde kabul ettiği bir yasayla, İstanbul'un işgal edildiği 16 Mart 1920 tarihinden geçerli olmak üzere, kendi onayı olmadan İstanbul Hükûmetince yapılmış ve yapılacak her türlü anlaşmaları geçersiz saydığını açıklamıştı.

14 Münir Sirel, "Sèvres Antlaşması'nı Kabul Eden Saltanat Şurası Tutanağı" **Belgelerle Türk Tarih Dergisi**, No: 4, (Ocak 1968), s. 15-21; Tansel, s. 170-172.

15 Ali Türkgeldi, **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, Ankara, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1948, s. 128-130; Tansel, s.173.

16 Cemil Birsell, **Lozan**, c. I, İstanbul, 1933, s. 305-322; Tansel, s. 173-175.

B. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Yararına Çalışan Gizli Gruplar ve Basın

1. Gizli Gruplar ve İstihbarat Faaliyetleri

İstanbul ve Anadolu'da kurulan teşkilâtların bir kısmı vatanseverlerin şahsi gayretleri sonucu, bir kısmı da Ankara Hükûmeti'nin emir ve müsaadesi ile kurularak faaliyette bulunmuşlardır. Bu gruplar, Anadolu'da başlayan Ulusal Bağımsızlık Savaşı'na büyük ölçüde yardımcı olmaya çalışmışlardır. Ancak, bu yardımlar İstanbul'dan kaçırılan silah, cephane ile, yine İstanbul'dan elde edilen istihbarat bilgileri ile sınırlı kalmıştır. Bunun yanı sıra İtilâf Devletleri de boş durmamış, işgal ettikleri yerlerin dışında kalan bölgelerde yaşanan direniş hareketlerini kırmak, Ulusal gücün içten yıkılmasını sağlamak ve bu gücün dayanağı olan milleti kandırarak, bu dayanağı ortadan kaldırmak için istihbarat örgütleri nezdinde yoğun çaba harcıyorlardı.

a) Askeri Polis Teşkilâtı (18 Temmuz -10 Ağustos 1920)

Askeri Polis teşkilâtı, Ankara Hükûmeti'nin ilk istihbarat örgütü olup, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyaseti (EHUR)'ne bağlı olarak 18 Temmuz 1920 tarihinde kurulmuştur. İlk defa Batı Cephesi Komutanlığına bağlı olarak kurulan bu teşkilâtın kurucusu, Genelkurmay Başkanı Fevzi (Çakmak) Paşa'dır.¹⁷ Genel merkezi Eskişehir olan Askeri Polis teşkilâtının amacı, 20 Aralık 1920 tarihli "*Askeri Polis Teşkilâtı vazife Talimnamesi*"nde belirtilmiştir. Adı geçen talimnamede, "*Ordu gerisindeki bölgelerde düşmanın casusluk faaliyetlerini ve propagandasını önlemek düşmanın gizli teşkilâtlarının ülkede karışıklık çıkarmasına mani olmak, düşman tarafına istihbarat toplamak üzere gönderilecek kişiler itespit ve temin etmek ... Hiyanet-ı Harbiye Kanuna göre durumları şüpheli olanları, casuslukları söz konusu olanları buldukları belgelerle birlikte mülki makamlara teslim edeceklerdir...*"¹⁸. Bu talimnameden de anlaşılıyor ki Askeri Polis Teşkilâtı, Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın bu karanlık günlerinde iç ve dış düşmanlara karşı oldukça sorumlu ve ağır bir görev üstlenmiştir.

¹⁷ Hamit Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı istihbaratında Askeri Polis Teşkilâtı*, Ankara, Gnkur.Bşk.İği Yayınları, 1992, s. 12-14.

¹⁸ Talimnamenin orijinal metni için bkz. Ek-5; Gnkur.ATASE Bşk.İği, *Türk İstiklâl Harbi Arşivi*, K. 952, D. 6, F. 13/7; HTVD, Sayı 52, Yıl 14, (Haziran 1965), Belge No: 1205.

Yukarıda belirtilen hususların yanı sıra, Askeri Polis Şubeleri ve merkezleri kurularak, teşkilâtlara subay, inzibat memurları, komiser ve polis memurları tayin edilmiştir. Ayrıca, bunların irtibat kuracağı makamlar ise talimnamede açıkça ortaya konmuştur¹⁹. Ayrıca başta Kastamonu olmak üzere Mudurnu, Sinop, Samsun, Eskişehir, Bilecik, Kütahya, Afyon, İnebolu gibi kaza ilçe ve illerde teşkilâtlar kurularak faaliyete geçirilmiştir. Belgelerden anlaşılacağı üzere Maraş, Antep ve Adana illerinde de birer polis şubesinin açılması düşünülmüştür²⁰.

Kurulan bu şubelerin görevi, subay, memur ve bölge halkından olanların durumlarını incelemek ve üzerlerini arayarak memleket için zararlı beyanname, gazete ve neşriyatın içeri sokulmasına engel olmaktır. Bu gibi neşriyatla ele geçirilenler tevkif edilecek ve ilgili makamlara teslim edileceklerdi. Ancak, aleyhlerinde delil bulunamayanlar serbest bırakılacak fakat ilgili makamlara durumları bildirilerek takip edilmeleri sağlanacak, sonucu istenecekti. Verilecek raporlara göre işlem yapılacağından, rapor yazarların bu işin manevi sorumluluğunu göz önüne alarak davranmaları teşkilâta tebliğ edilmiştir²¹. İtilâf Devletleri istihbarat teşkilâtları ve İstanbul Hükûmeti hakkında bilgiler toplanılmasına özen gösterilecek ve elde edilen bilgiler düzenli bir şekilde merkeze bildirilecekti. Ayrıca, bu bilgilerin toplanabilmesi amacıyla işgal bölgelerine ajanların gönderilmesi için emirler dahi verilmiştir²². Teşkilât bünyesinde bulunan tercümanlar yabancı gazete ve istihbaratı takip etmekle görevlidirler. Ayrıca, İstanbul ve Anadolu teşkilâtları arasında bağlantı kuryeler yoluyla gerçekleştirilecektir²³. Teşkilât mensuplarının bütün bu görevleri yerine getirirken çok dikkatli olmaları ve gizliliğe titizlikle riayet etmeleri istenmiştir. Fakat, bazı teşkilât mensupları bazen görevlerinin de dışına çıkarak mülki ve askeri memurların telefonlarını dinlemeye ve bazen de milletvekillerini takibe kalkışmışlardır. Nitekim, bu tür davranışlardan rahatsızlık duyulduğu TBMM'nin bazı oturumlarında gündeme gelmiştir²⁴. Bunların yanı sıra, bazı

19 Gnkur. ATASE Bşk. lığı, **Türk İstiklâl Harbi Arşivi**, K. 956, D. 21, F. 2/2.

20 Gnkur. ATASE Bşk. lığı, **Türk İstiklâl Harbi Arşivi**, K. 952, D. 6, F.13/7.

21 Pehlivanlı, s. 14.

22 Gnkur.ATASE Bşk.lığı, **Türk İstiklâl Harbi Arşivi**, K. 683, D. 126, F. 84/1.

23 Gnkur. ATASE Bşk. lığı, **Türk İstiklâl Harbi Arşivi**, K.687, D. 140, F. 1/8.

24 **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, c. I, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1985, s. 258-259; Pehlivanlı, s. 15-16.

görevlilerin yolsuzluklara adları karışması ve bazı şube müdürlerinin vazifelerini ihmal etmeleri, teşkilâtı zor duruma düşürmüştür.

Yukarıda açıklanan bu tür şikâyetler üzerine Askeri Polis Teşkilâtı Başkanlığı, bu ve benzeri tarzda hareket eden memurların acilen değiştirilmesi gerektiğini şubelere bildirmiştir²⁵.

Genelkurmay Başkanlığı, İçişleri Bakanlığı ve dolayısıyla mülki idareler arasında çıkması muhtemel olayları önlemek amacıyla Askeri Polis Teşkilâtı'nın görev alanını sınırlandırmıştır. Genelkurmay Başkanlığı'na Askeri Polis Şubeleri, "*harp mıntıkası dahilinde ve harp mıntıkası haricinde*" olmak üzere iki kısma ayrılmıştır²⁶.

Askeri Polis Teşkilâtı, İşgalcilerin İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunanlıların casusluklarını ve yayılmacı siyasetlerini önlemek amacıyla karşı harekete girişmiş ve görevini başarıyla yerine getirmiştir. Bu dönemde İstanbul ve çevresini işgal ederek, İstanbul Hükûmeti'ni kontrolleri altına alan İngilizler, İstanbul'un Anadolu ile olan bağlantısını da kesmişlerdi. Aynı zamanda halkın morallerini bozmak için de, çeşitli propagandalara başvurmaktan da geri kalmıyorlardı. Nitekim, Adapazarı Askeri Polis Şubesi istihbarat raporlarına göre İngilizler, İstanbul halkını etkilemek ve morallerini bozmak amacıyla hayli ilginç uygulamalar sergilemektedir. İstanbul'a devamlı silah, cephane ve asker çıkartmakta oldukları şeklinde bir izlenim vermek amacıyla, gemilerle Haydarpaşa'ya asker ve cephane indiriyorlar, bunları zırhlı trenlere koyarak Bostancı yönüne gönderiyorlar, aynı cephane silah vs.yi tekrar Bostancı'dan gemilere yükleyerek Haydarpaşa limanına geri indiriyorlardı²⁷.

İngiliz İstihbarat Teşkilâtı (British Intelligence Service), İstanbulda gün geçtikçe faaliyetlerini yoğunlaştırmış ve mevcut ajanları sayesinde halka da baskı yapmaktan çekinmemiştir. Türklerin manevi kuvvetlerini kırmak için azınlıkların taşkınlıklarına da müsaade ederek (Ermeni, Rum vs.) hatta onları teşvik etmiştir. Özellikle, İstanbul'dan Anadolu'ya geçmek isteyenlere güçlükler çıkaran İngilizler, müracaatta bulunanları uzun süre güneş altında bekleterek cezalandırmışlardır. Ayrıca, Anadolu filizlenen bağımsızlık

25 Gnkur. ATASE Bşk. lığı, **Türk İstiklâl Harbi Arşivi**, K.952, D. 6, F. 105/4.

26 Gnkur. ATASE Bşk. lığı, **Türk İstiklâl Harbi Arşivi**, K. 952, D. 6, F. 13/7; **HTVD**, Belge No, 1205.

27 Pelivanlı, s. 105; Ayrıca bkz., Gnkur. ATASE Bşk.lığı, **Türk İstiklâl Harbi Arşivi**, K. 680, D. 118, F. 7.

mücadelesini engellemek ve daha fazla bilgi sağlamak amacıyla bol paralar vererek Anadolu'ya ajanlar da göndermektedirler. İnebolu Polis Şubesi, istihbarat raporlarından bu durum açıkça anlaşılmaktadır²⁸.

Ankara Hükûmeti, Askeri Polis Teşkilâtı Başkanlığı'ndan kendisine ulaşan bu tür istihbarat bilgileri üzerine Askeri Polis şubelerini uyararak bu gibi tehlikeli faaliyetlerin önlenmesi ve gerekli tedbirlerin alınmasını istemiştir. İngilizler Anadolu'daki bu faaliyetleri esnasında kendi ajanlarından ziyade, çeşitli vaadlerle kandırmış oldukları Türkleri ve azınlıklardan özellikle Ermeni ve Rumları kullanmışlardır. Casus, fesat ve propagandacı olarak Anadolu'ya geçmeyi başaran şahısların tespit edilmesi, asayişin temini bakımından son derece önemlidir. Bu konuda Askeri Polis Teşkilâtı ve bağlı şubeleri imkânlarının elverdiği ölçüde vazifelerini yapmaya çalışmışlardır.

b) İmalât-ı Harbiye Grubu (19 Mart - 10 Ağustos 1920)

İşgal kuvvetleri denetimi altında bulunan depolardan, Anadolu'ya istihbarat bilgilerinden ziyade silah, cephane ve mühimmat temin etmek maksadıyla, 19 Mart 1920 tarihinde kurulmuş hususi bir teşkilâttir. Grubun kurucusu, Ağır Topçu Albay Eyüp (Durukan) Bey'dir²⁹.

Mondros Mütarekesi hükümlerine göre İşgal Devletleri, Osmanlı Devleti'nin bütün silah ve mühimmatının tespit edilerek teslimini istemişlerdi. Bu hususta Genelkurmay Başkanlığı'nda bir komisyon oluşturulmuş³⁰ ve bu komisyonda konu ele alınmıştır. Komisyonda görevli olarak bulunan Eyüp Bey görüşülen isteklerin harfiyen yerine getirilmesine taraftar olmamıştır. Yapılacak sayımlarda savaş malzemelerinin sayısını az göstermek veya hiç vermemek fikrindedir. Fakat, komisyonda bu fikrini kabul ettiremediği görülmektedir. İşte bu olaydan sonra, düşüncelerini gerçekleştirmek amacıyla bazı şahsi teşebbüslerde bulunmaya karar vermiştir.

28 Pehlivanlı, s. 106-107; Ayrıca, bkz., Gnkur. ATASE Bşk. lığı **Türk İstiklâl Harbi Arşivi**, K. 680, D. 118, F. 119.

29 Gnkur. ATASE Bşk. lığı, **Türk İstiklâl Harbi Arşivi**, K. 1/218, D. 24, F. 1; İhsan Birinci, "Milli Mücadele İçin Kurulan Önemli Cemiyet ve Çeteler", **Hayat Tarih Mecmuası**, c. II, No: 9, (1971), s. 34.

30 Seha L. Meray-Osman Olcay, **Osmanlı Devleti'nin Çöküş Belgeleri (Mondros Bırakışması, Sèvres Andlaşmasıyla İlgili Belgeler)**, Ankara, AÜ. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1977.

Eyüp Bey, bu düşüncelerden hareket ederek yukarıda adı geçen grubu kurmuştur. Ulusal Bağımsızlık Savaşı esnasında bu grup ve elemanları vasıtasıyla İstanbul ve Çanakkale silah depoları ve ambarlarından Anadolu'ya çok sayıda mühimmat geçirilmiştir³¹. Özel bir kuruluş olan imalât-ı Harbiye Grubu, Anadolu Hükûmeti tarafından desteklenmediği için faaliyetlerini elindeki imkânları çerçevesinde yerine getirmiştir.

2. Ulusal Bağımsızlık Savaşı ve Basın

Ulusal Bağımsızlık Savaşı dönemi içerisinde basın, Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet Türkiye'sine geçiş dönemini ve daha sonra yapılacak olan devrimlerin temellerini oluşturan ve Anadolu halkını bu gelişmelere hazırlayan misyonuyla özel bir öneme sahiptir. Nitekim, basının kamuoyu oluşturma aracı olarak toplum üzerinde etkisi büyük önem taşımaktadır.

Kamuoyu terimi, geniş anlamıyla şu şekilde tanımlanabilir. *“Halkı ilgilendiren belli bir konu hakkında belirli bir zamandaki genel yargı, ya da ortak kanaattir”*³². Bir ülkede kamuoyundan söz edilebilmesi için; halkın belirli bir kültür düzeyinde ve belirli bir konuda bilgi sahibi olması gereklidir. Bu da, halkın kitle iletişim araçlarından en iyi biçimde istifade edilebilmesine bağlıdır. Kitle iletişim araçları milletlere bol ve çeşitli haberler sağlamakta, çok uzaklarda cereyan eden olayları en doğru ve seri bir biçimde milletlerin istifadelerine sunarak, kamuoyunun oluşmasında etkili olmaktadır³³. Dolayısıyla basın ve kamuoyu arasındaki ilişki son derece önemlidir. Prof.G. Burdeau'ya göre basın ve kamuoyu arasındaki ilişki şöyledir: *“Kamuoyu hareketini doğuran, pek tabii basındır; hatta kamuoyunu uyarmak, uzmanlar hariç, kimsenin farkında olmadığı şu veya bu problem üzerine dikkatleri çekmek bir gazetecinin asıl görevidir”*³⁴. Basının kamuoyunu etkileme rolü olarak, aktüel haberleri nakletmek, olayları yorumlamak ve değerlendirmek gibi temel

31 Mesut Aydın, “Milli Mücadele Yıllarında İstanbul'da Faaliyet Gösteren Gizli Gruplar”, (A.Ü. TİTE, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1989), s. 91.

32 Bülent Daver, **Siyasal Bilime Giriş**, Ankara, AÜ. SBF.Yayınları, 1968, s. 251; Emine Kısıklı, “Sivas Kongresi'nin Milli Mücadele'de Kamuoyu Oluşturulması Açısından Önemi”, **Atatürk Yolu**, c. I, No: 1, (Mayıs 1988), s. 29.

33 Kısıklı, “Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele Başlangıcındaki Kamuoyu Oluşturma Faaliyetleri”, (A.Ü. TİTE, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1987), s. 6.

34 Yahya Akyüz, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu: 1919-1922**, 2. B. Ankara, TTK , 1988, s. 10.

amaçları da dikkate alarak “*Bir ülke içinde kamuoyunun durumuna hergün muntazam ışık tutan tek araç, hatta tek çare basındır*”³⁵ demek mümkündür.

Ulusal Bağımsızlık Savaşı’nın başlangıcı olarak nitelendirilen Mondros Mütarekesi’nden sonraki dönemde, kamuoyu oluşturma vasıtası olarak basına büyük görevler düşmüştür. Bununla birlikte, Osmanlı Devleti’nde basın köklü bir temeli olmadığı söylenebilir. Çünkü, eğitim düzeyi düşük olan Osmanlı Devleti’nin özellikle son yıllarda aralıksız girmiş olduğu savaşları özellikle aydın tabakanın azalmasına neden olmuştur. Ayrıca, ulaşım ağları ve kitle iletişim araçlarının yetersizliği ve halkın devlet işlerine ve siyasi meselelere ilgisiz kalması, basını olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Bütün bu olumsuzluklara rağmen XX. Yüzyıl başlarından itibaren kamuoyunun oluşmaya başladığı görülmektedir.

Türk basın hayatı, 1 Kasım 1831’de Osmanlı Devleti’nin ilk resmi gazetesi olan *Takvim-i Vekâyi*’nin yayınlanmasıyla başlamıştır. *Takvim-i Vekayi*, 1878 yılına kadar 2119 sayı çıkmış ve daha sonra kapatılmıştır. 1890 yılında tekrar açılan gazete olağanüstü gayretlerle 13 ayda 283 sayı çıkarmış fakat, bir mürettip hatası sonucu Sultan Hamit tarafından süresiz olarak kapatılmıştır. *Takvim-i Vekâyi*, 1908’de Meşrutiyetin ilanından sonra tekrar yayın hayatında görülmüş, 1923 yılına kadar 4608 sayı çıkarılmıştır. Nitekim, TBMM tarafından adı “Resmi Ceride”ye çevrilmiş ve daha sonraları verilen bir kanun teklifiyle “*Resmi Gazete*” olarak günümüze kadar gelmiştir³⁶. Bunu, 1840 tarihinde çıkmaya başlayan ve yarı resmi bir gazete olan *Ceride-i Havadis* izlemiştir. Devletle ilgili olmayan tamamen şahıs malı olan ilk gazete ise, 1860’da yayımlanmaya başlayan ve Agâh Efendi’nin sahibi olduğu *Tercüman-ı Ahval*’dir. Şinasi, 1862’de *Tasvir-i Efkâr* adı altında bağımsız ilk Türk fikir gazetesini çıkarmaya başlamış ve gazetenin yayın hayatına girmesinin ardından *Vekaiyi-i Tıbbiye*, *Mecmua-i Fünûn*, *Mecmua-i Askeriye* ve *Mirât* adı altında dergiler de çıkmaya başlamıştır. Basın hayatının çıkarılan gazete ve dergilerle hareketlenmesi üzerine 1864 tarihinde Matbuat Nizamnamesi çıkarılmıştır. 1867 yılında ise, çıkarılan bir hükûmet kararnamesiyle (Âli Kararname) basın özgürlüğü kısıtlanmıştır. Nitekim, Tanzimat döneminde başlayan sansür hareketlerinin Abdülaziz devrinde baskıya dönüştüğü ve Abdülhamit devrinde

35 Duygu Sezer, **Kamuoyu ve Dış Politika**, Ankara, A.Ü. SBF Yayınları, 1972, s. 96.

36 Oral, s. 74.

de yoğunlaştığı görülmektedir. II. Abdülhamit, basın üzerinde şiddetli bir sansür uygulamıştır. Ayrıca bu dönemde Abdülhamit'in Avrupa'nın önemli gazeteleriyle yakından ilgilendiği de görülmektedir. Özellikle, *Times*, *Le Temps*, *ChicagoTribune*, *Journal des Debats* gibi yabancı gazetelerin kendi aleyhinde yazılar yazmamalarını sağlamaya çalışmıştır³⁷.

24 Temmuz 1908 tarihinde II. Meşrutiyetin ilanı ve Kanun-i Esasinin yeniden yürürlüğe konulmasıyla basın hayatı üzerindeki sansür ve denetim ortadan kaldırılmıştır. Bu durum ise, *Osmanlı*, *Hukuk-u Umûmiye*, *Serbesti*, *Tanin*, *Şura-yı Millet*, *İkdam*, *Servet-i Fünun*, *Sabah*, *Tercüman-ı Hakikat* ve *Saadet* gibi bir çok gazetenin yayın hayatına girmesine neden olmuştur³⁸.

Basın hayatındaki bu sansürsüz yayın ve canlılık, Otuz Bir Mart Olayı ile Abdulhamit'in yerine, V. Mehmet Reşat'ın geçirilmesi ve askeri yönetimin iş başına gelmesiyle, tekrar olumsuz yönde etkilenmiştir. 16 Temmuz 1909 tarihinde Matbuat Yasası'nın değiştirilmesiyle sansürün ağır etkisi, gazete ve dergilerde kendini göstermeye başlamıştır. Bu durum Birinci Dünya Savaşı boyunca da devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girdiği yıla kadar, memlekette çıkarılmakta olan gazete ve dergi sayısının 73 olduğu bilinmektedir. Ancak bu sayı savaş yılları içerisinde zaman zaman düşüş göstermiş fakat savaşın son yıllarında tekrar artmıştır³⁹.

Özet olarak, Osmanlı dönemindeki basının belirli karakterlerini siyasi mücadeleler oluşturmuştur. Dolayısıyla basın özgürlüğü kuramsal sahada kalmıştır, denilebilir.

a) İstanbul Basını

İstanbul basını, İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra Türkiye'nin dış dünya ile bağlantısını sağlayan bir haber merkezi konumundadır. Bu dönemde, İstanbul gazeteleri dış haberlerini, daha çok İstanbul'a gelmekte olan yabancı gazete ve dergiler ile yabancı haber ajanslarından almaktadır. Ayrıca, bazı gazetelerin dış ülkelere muhabirler göndermek suretiyle haber elde ettikleri de bilinmektedir. Telgrafla haber alışverişi genişledikçe faaliyet sahaları da artan

37 İzzet Öztoprak, *Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele*, Ankara, TTK, 1989, s. 5-6; Fuat Süreyya Oral, *Türk Basın Tarihi, Osmanlı İmparatorluğu Dönemi*, c. I., Ankara, Yeni Adım Matbaası, (Basım Tarihi Bulunmamaktadır), s. 71-80.

38 Öztoprak, s. 6-7.

39 Öztoprak, s. 7.

bu yabancı istihbarat ajanslarının Anadolu’da kurulması, I.Meşrutiyetin ilanı öncesine rastlamaktadır. Bu ajansların ilki, “*Havas*” olup, onun arkasından “*Reuter*” ve “*Volf*” ajansları kurulmuştur⁴⁰. Osmanlı Devleti’nde ulusal bir ajans oluşturma fikri ancak, 1911 yılında ele alınmış ve Salih Gürcü tarafından Osmanlı Telgraf Ajansı kurulmuştur. Ancak, bu ajans, yabancı ajansların bileşiminden meydana gelmiş ticari bir mahiyet taşımaktadır. Fakat, bir süre sonra ajans adının, “*Osmanlı Milli Telgraf Ajansı*”na dönüştürülmüş olduğu görülmektedir. Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar görevini yerine getiren ajansın, Mütareke ile birlikte çalışma sahasından çekildiği bilinmektedir. Bu tarihten sonra, isminin başındaki “*Türkiye*” kelimesinden başka milli bir özelliği olmayan “*Türkiye Havas-Rueter Ajansı*” faaliyete başlamıştır⁴¹.

İstanbul basınının mütareke sonrasındaki en büyük hedefi, Türkiye’yi Birinci Dünya Harbine sokarak, ülkenin başına büyük bir sorun açılmasına sebebiyet vermiş olan İttihat ve Terakki Cemiyeti’dir. Basın uzun müddet bu cemiyetle mücadelesini sürdürmüştür. İstanbul gazeteleri sansüre tabi tutularına rağmen, İzmir’in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi olayı üzerine, İstanbul’da düzenlenen mitingleri ve mitinglerde yapılan konuşmaları kamuoyuna duyurmuştur. Ayrıca, İstanbul basınının büyük çoğunluluğunun Ulusal Bağımsızlık Savaşı’nı desteklemesi olanaksızdı. Dolayısıyla, bu savaş ile ilgili gelişmelere gazetelerinde yeterince yer veremedikleri dikkat çekmektedir. 16 Mart 1920’den itibaren İstanbul Hükûmeti’nin ve bu tarihten sonra da. İstanbul’u işgal eden İtilâf kuvvetlerinin basına uygulamaya başladıkları sansür Ulusal Bağımsızlık Savaşı taraftarı İstanbul basınına derin bir sessizlik içerisine sokmuştur⁴². Çünkü, işin sonunda kapatılmak, divan-ı harbe verilmek ya da sürgün edilmek gibi ağır cezalar vardı.

İstanbul basını bütün bu olumsuzluklara rağmen, Ulusal Bağımsızlık Savaşı’nın başarılı bir şekilde sürdürülmesi üzerine, bu savaşı destekleme yönünde önemli hizmetlerde bulunmuştur⁴³. Ulusal Bağımsızlık Savaş taraftarı olan gazete sayısı bir hayli fazladır. Bu gazetelerden bazıları şunlardır: *Akşam*,

40 Öztoprak, s. 8-9.

41 Öztoprak, *Kurtuluş Savaşında Türk Basını, (Mayıs 1919- Temmuz 1921), Türkiye ile İlgili Dış Haberler*, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1981, s. 29-30.

42 Kısıklı, “Mustafa Kemal Paşa’nın Milli Mücadele Başlangıcındaki Kamuoyu Oluşturma Faaliyetleri”, s. 255-256.

43 Yücel Özkaya, “Milli Mücadelede Anadolu Ajansının Kuruluşu ve Faaliyetine Ait Bazı Belgeler”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c. I, No: 2, (Mart 1985), s. 587.

İkdam, İleri, Sebilürreşat, Tasvir-i Efkâr, Tercüman-ı Hakikat, Vakit, Yeni Gün vs.dir. Bağımsızlık Savaşı'na karşı amansız bir düşmanlık sergileyen ve bu hareketin karşısında yer alan bazı gazeteler ise; *Alemdar, İstanbul, Peyâm-ı Sabah*'tır. Nitekim, adı geçen bu gazeteler hiçbir korku ve endişeye kapılmadan rahatlıkla yayın yaparak seslerini kamuoyuna duyurabilmişlerdir. Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nı kamuoyuna duyurmak ve millet iradesine dayanan bağımsız, yeni bir Türk Devleti kurmak kararıyla işe başlayan Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'da gerçekleştireceği faaliyetlerin er-geç bazı makamları tedirgin edeceğini bilmektedir. Nitekim, 26 Haziran 1919 tarihli "*Peyam-ı Sabah*" gazetesinde yayınlanan Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey'in bir tamimi bu görüşü doğrulamaktadır⁴⁴. Bu tamim Anadolu'daki faaliyetleri tenkit etmekte ve kamuoyunu da açıkça Anadolu'ya karşı kışkırtmaktadır.

Bağımsızlık Savaşı sırasında İstanbul basını ile iletişim halinde olmanın gerekliliğine inanmış olan Mustafa Kemal Paşa, sansüre rağmen kendisine taraftar olan gazetelerden faydalanarak, Anadolu'daki savaştan kamuoyunu haberdar etmek istemiştir. 20 Temmuz 1919'da İstanbul'da Matbuat Cemiyetine bir telgraf çeken Mustafa Kemal Paşa, bu telgrafında vatan ve milletin tehlikede olması sebebiyle kamuoyunu aydınlatmak ve bilgi vermek durumunda olan basın heyetine durumu bildirmiş, İstanbul gazetelerinin kendisine yardımcı olmasını istemiştir⁴⁵. Bu telgrafa, Tasvir-i Efkâr gazetesi başyazarı Velid Ebüzziya ile Matbuat Cemiyeti İkinci Başkanı Giritli Ahmet Saki, 8 Kasım 1919'de bir telgrafla cevap vermişler, içinde bulundukları zor durumu aktarmışlardır⁴⁶. Bütün bu olumsuzluklara rağmen, Mustafa Kemal Paşa'nın 13 Ekim 1919'da Tasvir-i Efkâr gazetesi başyazarı ile yapmış olduğu mülakat⁴⁷ şüphesiz çok önemli bir gelişmedir. Bu mülakat, ajanslar vasıtasıyla Avrupa'ya iletilmiş, Ulusal Bağımsızlık Savaşı konusunda İstanbul ve Avrupa kamuoyunda soru işareti uyandıracak hususların bütün dünya kamuoyu tarafından öğrenilebilmesi mümkün olmuştur.

İstanbul basını ile Anadolu basınının birbirleriyle ilişki kurma çabaları devam ederken, İstanbul'un işgaliyle birlikte Bağımsızlık Savaşı aleyhtarı basının, Anadolu hareketine karşı faaliyetlerini artırdığı görülmektedir.

⁴⁴ Ali Fuat Cebesoy, **Milli Mücadele Hatıraları**, İstanbul, Vatan Neşriyatı, 1953, s. 79.

⁴⁵ Gnkur. ATASE Bşk. lığı, **Atatürk Özel Arşivi**, K. 14, D. 1335/32, F. 1.

⁴⁶ Gnkur. ATASE Bşk. lığı, **Atatürk Özel Arşivi**, K. 14, D. 1335/32, F. 19/1-2.

⁴⁷ Mustafa Kemal (Atatürk), **Nutuk**, c. III, Vesika No: 144, s. 1084-1088.

Ankara’da “*Hakimiyet-i Milliye’ye dayanan ve fevkalâde salâhiyete haiz*” bir meclis kurma çalışmalarına ağırlık veren Mustafa Kemal Paşa, “*Milli hâkimiyet ve temsili hükümet fikrinin yayılması ve yükselmesinin ancak, efkâr-ı umumiyenin faaliyeti ile mümkün olacağını, efkâr-ı umumiyenin ise, bu vazifesini matbûat ve içtima hürriyetleri olmadan ve umuma ait geniş sahası bırakılmadan yapılamayacağı*” düşüncesindedir⁴⁸. İşgalden sonra Bağımsızlık Savaşı’nı destekleyen bir kısım basın mensupları da İstanbul’dan kaçarak Ankara’ya gelmek üzere harekete geçmişlerdir. Dolayısıyla İstanbul’da azınlıkta kalan Bağımsızlık Savaşı taraftarı basın mensupları ise, hükümet ve işgal kuvvetlerinin tamimlerini yayınlamak mecburiyetinde kalmışlardır. İşte bu nedenlerden ötürü Mustafa Kemal Paşa basına daha fazla önem vererek özellikle, İstanbul kaynaklı gazetelerin Anadolu’da dağıtılmasına engel olmak için kararlı bir mücadeleye girişmiştir. Mustafa Kemal’in hangi gazetenin halka dağıtılması ve hangisinin dağıtılmaması, konusu üzerinde önemle durmuş ve halkın ruhunu rencide edecek zararlı neşriyatın Anadolu’ya sokulmamasını istemiştir⁴⁹. Nitekim, 23 Mart 1920 günü Heyet-i Temsiliye adına, XIV. Kolordu Komutanı Yusuf İzzet Paşa’ya çekmiş olduğu telgrafta⁵⁰ İstanbul’dan Anadolu’ya sokulan ve çoğunluğu ecnebi olan bu zararlı yayınlar konusunda, özellikle postanelerde sansür yapma görev yetkisindeki memurların çok dikkatli olmaları gerektiğini bildirmiştir.

b) Anadolu Basını

İstanbul basınının tamamıyla hükümet ve işgal kuvvetlerinin sansürü altında kalmasına ve Ulusal Bağımsızlık Savaşı ile ilgili gelişmeleri, İstanbul halkına ulaştıramamanın çaresizliği içinde kıvrınmasına rağmen, Anadolu basınının durumunun, İstanbul basınının durumu kadar kötü olmadığı görülmektedir. Anadolu’nun yalnız işgale uğrayan kesimlerinde basın sansüre tabi tutulmuştur. Anadolu’nun işgal görmeyen iç kesimlerinde ise basın, hem padişah otoritesinden, hem de işgal kuvvetlerinden uzak bulunduğu için tamamen bağımsızdır. Fakat, çeşitli güçlükler ve maddi sıkıntılar içerisinde kamuoyunu aydınlatmaya çalışan bu gazeteler, yayınlarını, gerek ulaşım imkânsızlıkları gerekse işgal bölgelerindeki sıkı kontrol sebebiyle istenilen

48 Afet İnan, *Atatürk’ten Yazdıklarım*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981, s. 92.

49 Özkaya, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, s. 589.

50 Gnkur. ATASE Bşk. lığı, *Türk İstiklâl Harbi Arşivi*, A. 5/2548, K. 321, D. 9-10, F. 2.

biçimde dağıtamamışlar ve Anadolu halkını gerektiği şekilde Ulusal Bağımsızlık Savaşı konusunda aydınlatamamışlardır⁵¹.

Anadolu'da da bazı gazeteler yayınlarıyla Ulusal Bağımsızlık hareketini desteklemişler, bazı gazeteler de bu harekete karşı yayınlarda bulunmuşlardır. Ulusal Bağımsızlık Hareketinden yana olan Anadolu gazetelerinden bazıları şunlardır: *Açıksöz, Adana, Adana'ya Doğru, Erciyes, Ahâli, Aks-i Sedâ, Albayrak, Anadolu, Duygu, Ayıntab, Babalık, Doğru Söz, Emel, Hakikat, Ertuğrul, Güneş, Hakimiyet-i Milliye, Ulus, Işık, İrade-i Milliye, Gaye-i Milliye, İrfan, Halkın Sesi, İstikbâl, İzmir'e Doğru, Öğüt, Nasihat, Sada-yı Hak*. Bu gazetelerin bir çoğu Birinci Dünya Harbi'nde yayın hayatlarına ara vermişlerdir. Ayrıca, bu gazetelerin yanı sıra, Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın gelişmesine paralel olarak, *Aydın İli, Amal-i Milliye, İntibah, Genç Kalemler, Arkadaş, Dertli, Türkoğlu, Kürsü-i Millet, Gamlı, Misâk-ı Milli, Kayseri, Satve-ı Milliye, Şark, Küçük Mecmua, Ordu, Bucak, Varlık, Yuva, Ahâli* gibi gazetelerin de yayınlandığı görülmektedir⁵².

Ulusal Bağımsızlık Savaşı'na karşı faaliyetler içerisinde bulunan Anadolu gazeteleri ise diğerlerine nazaran sayıca oldukça azdır. Bunlardan *Tan, Şark, Ferda, Hâtif, İrşâd, Zafer, Islâhat, Köylü, Musavât'ı* sayabiliriz. Fakat şu hususu burada belirtmekte yarar vardır ki, Anadolu'da Ulusal Bağımsızlık Savaşı lehinde yayın yapan gazetelerin, diğer gazetelere oranla, sayıca çoğunluğu teşkil etmelerine rağmen, kamuoyu oluşturmada fazla etkili olmadıkları görülmektedir. Fakat o günlerde, yukarıda izah edilen olumsuz koşulların yanı sıra, yazılarıyla Anadolu insanını etkileyecek derecede güçlü kalemler son derece sınırlıdır. Ayrıca, milli bir ajansa sahip olmayan Anadolu Basınının o günlerdeki haber kaynağı ise oldukça kısıtlıdır. Bu arada, İstanbul ve İzmir'de faaliyet gösteren yabancı ajansların dışında Afyonkarahisar, Zonguldak ve Antalya'da İtalyan Ajansı'nın Trabzon'da ise Rus Ajansı'nın faaliyet gösterdiği görülmektedir. Anadolu gazeteleri dış kaynaklı haberlerini bu ajanslar vasıtasıyla temin etmiştir⁵³. Adı geçen bu ajansların kendi görüşlerini aksettiren haberleri Anadolu gazetelerine yaydıkları gibi,

51 Öztoprak, *Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele*, s. 10.

52 Kısıklı, "Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele Başlangıcındaki Kamuoyu Oluşturma Faaliyetleri", Ankara, 1987) s. 12 vd; Fuat Süreyya Oral, *Türk Basın Tarihi Cumhuriyet Dönemi (1919-1965)*, c. II., Ankara, Doğu Matbaacılık, 1968, s. 31-38.

53 Özkaya, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, s. 587.

Anadolu’da temin ettikleri bilgileri de yine kendi görüş ve gayeleri doğrultusunda dünya kamuoyuna duyurmuşlardır.

Ulusal Bağımsızlık davasını kamuoyuna benimsetmek için her türlü vasıtaya programında yer veren Mustafa Kemal Paşa, basını da ihmal etmemiştir. Sivas Kongresi esnasında kongre fikirlerini yayacak bir gazetenin neşrine özen göstermiş ve bu işle Selahattin (Ulusærk) Bey’i görevlendirmiştir. Bağımsızlık Savaşı’nın başlıca gayelerinden biri, “*İrade-i milliye’nin hakim kılınması*” olduğundan, Mustafa Kemal Paşa da gazeteyi “*İrade-i Milliye*” şeklinde isimlendirmeyi uygun görmüştür. 14 Eylül 1919’da yayın hayatına başlayan İrade-i Milliye gazetesiyle⁵⁴, Bağımsızlık Savaşı’nın tebliğleri, kongre fikirleri Heyet-i Temsiliye kararları ayrıntılarıyla ele alınarak yayımlanmış ve kamuoyu aydınlatılmaya çalışılmıştır.

“*İrade-i Milliye*” gazetesinin kamuoyunu gelişmelerden haberdar etmesi son derece faydalı olmuş fakat gazete haberlerinin bazı bölgelere ulaştırılamaması, eleştirilere sebebiyet vermiştir. Nitekim, İstanbul’dan kaçarak Ankara’ya gelen Halide Edib (Adıvar)’ın düşünceleri bu görüşü doğrular mahiyettedir. Halide Edib, “*Ne harici dünya, ne memleketin içi, milli hareketin manasını anlayamamışlardı. Çünkü, bu hususta haber alamıyorlardı*”⁵⁵ demektedir.

Mustafa Kemal Paşa’nın, bu eksikliği gidermek ve Ankara’da yapacağı çalışmaları kamuoyuna duyurmak amacıyla 27 Aralık 1919’da Ankara’ya geldikten sonra vermiş olduğu ilk direktif yine, “*bir gazete çıkaracağız*” olmuştur. Tıpkı Sivas’ta olduğu gibi, Ankara’da da gazetesinin adını bizzat kendisi koymuştur. Yazı İşleri Müdürlüğü’nü Recep Zühtü (Soyak) Bey’in yaptığı “*Hakimiyet-i Milliye*” gazetesi, 10 Ocak 1920’den itibaren haftada iki defa olmak üzere yayınlanmaya başlamıştır. Bu gazetede, Ulusal ilerleyişin amacı dile getirilmiş ve Mustafa Kemal, bu gazeteden söz ettiğinde daima “*benim gazetem*” deyimini kullanmıştır. Çünkü, o Samsun’a ayak bastığı günden başlayarak Amasya’da, Erzurum’da, Sivas’ta ve daha sonra Ankara’da

54 Özkaya, “Milli Mücadele Başlangıcında Basın ve Mustafa Kemal Paşa’nın Basınla İlişkileri” **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, c. I., No: 3, (1985), s. 902; Adı geçen gazete. 18 Aralık 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa’nın kontrolünden çıkmıştır. Zaman zaman kapatılmak zorunda bırakılan gazete, 1922 yılında yayın hayatından çekilmiştir. Oral, **Türk Basın Tarihi**, s. 40-41.

55 Halide Edib Adıvar, **Türk’ün Ateşle İmtihani**, 11.B., İstanbul, Atlas Kitabevi, 1994, s. 108.

Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın ruhu ve simgesi olan, “*İrade-i Milliye*” ve “*Hakimiyet-i Milliye*” kavramlarını sürekli biçimde işlemiştir⁵⁶.

Anadolu gazeteleri Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nda kamuoyu oluşturmaya çalışırken en çok bir milli ajans yokluğunun sıkıntısını çekmiştir. Çünkü, Anadolu'nun muhtelif bölgelerinden Ankara Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Temsiliyesi Riyaseti'ne memleketin geleceği ile ilgili hiçbir haber alınamadığı yolunda telgraflar gönderilmektedir. 5 Mart 1920'de Samsun Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Süleyman Bey, Ankara'ya çektiği bir telgrafta, bir haftadan beri memleketin geleceği ile ilgili hiçbir haberin kendilerine ulaşmadığı memleketin geleceği hususunda iyi veya kötü haberlerden günü gününe haberdar edilmek istediklerini bildirmiştir⁵⁷. 20 Mart 1920'de ise Malatya'dan Ankara'ya haber alınamadığı yolunda bir şikayette bulunulmuş, bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, “*Şimdiye kadar verilen istihbarat aynen verilecektir. Vilayetten tebliğ edilmiyor mu,*” diye sormak mecburiyetinde kalmıştır⁵⁸. Bütün bu yazışmalardan anlaşılacağı üzere, Anadolu'nun Ulusal Bağımsızlık Savaşı ile ilgili gelişmelerden yeterince haberdar olamadığı görülmektedir.

c) Anadolu Ajansı

Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Türk ve dünya kamuoyuna bu savaşın haklı nedenlerini anlatabilmek amacıyla basına büyük önem verilmiştir. İstanbul ve Anadolu basını, bu dönem içerisinde gerek Türk kamuoyuna, gerekse dış dünyaya duyurduğu dikkat çekici haberler ve yorumlarla, bu savaşa büyük destek olmuştur. Ancak bütün bu çabalar sınırlı ölçüler içerisinde gerçekleşmiş güçlü bir propaganda için yeterli olmamıştır. Özellikle, habermada ve haberlerin yayılmasında elbette ki gazete çıkarmak yeterli olmayacaktır. Ayrıca, bu gazetelerin gereksinimleri olan haberlerin ve gereçlerin de düzenli bir şekilde sağlanması gerekiyordu. Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın amacını yurda ve dünyaya doğru ve düzenli bir şekilde duyurmak ve tanıtabilmek ancak bir ajansın kurulması ile mümkün olabilirdi⁵⁹.

56 M. Nuri İnuğur, “Atatürk ve Basın”, *Atatürk Haftası Armağanı*, No:24, (1991), s. 149; Özkaya, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c. I, No: 2, s. 588.; Öztoprak, *Türk Kurtuluş Savaşında Türk Basını...*, s. 11-12; Oral, s. 41-44.

57 Gnkur. ATASE Bşk. lığı, *Atatürk Özel Arşivi*, K. 29, D. 1336/24, F. 16.

58 Gnkur. ATASE. Bşk. lığı, *Atatürk Özel Arşivi*, K. 29, D. 1336/24, F. 20.

59 Öztoprak, *Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını (Mayıs 1919-Temmuz 21) Türkiye İle İlgili Dış Haberler...*, s. 29 ;Oral, *Türk Basın Tarihi*, c.II, s.47.

Milli bir ajansın kurulması meselesi Yunus Nadi (Abalıoğlu) ile Halide Edib (Adıvar)'ın çalışmaları ile gerçekleşmiştir. Nitekim, Anadolu Ajansı fikri, Geyve kazasının Akhisar nahiyesindeki bir istasyonda doğmuştur. Bu istasyonda verilen bir mola sırasında Yunus Nadi ile buluşan Halide Edib, ona ajans teşkilâtı kurulması hakkında görüşlerini açmış ve bu fikir Yunus Nadi tarafından olumlu karşılanmıştır. Halide Edib, kurulacak ajansın adı konusunda da önerilerde bulunmuş ve her ikisi de “*Anadolu Ajansı*” fikrini benimsemişlerdir. Halide Edib de, “*Evvvela kendini ve mümkünse bütün vatani kurtaracak Anadolu'dur. O halde kararımızı vermiş olalım: Anadolu Ajansı...*” deyince, Yunus Nadi bu fikri benimseyerek kabul etmiştir⁶⁰.

Yunus Nadi (Abalıoğlu) ve Halide Edib (Adıvar), 2 Nisan 1920'de Cami (Baykut), Adnan (Adıvar), Yusuf Kemal (Tengirşenk), Hüsrev (Gerede) Beyler'le birlikte Ankara'ya gelmişlerdir⁶¹.

4-5 Nisan 1920'de Yunus Nadi ve Halide Edib, bir ajans kurma fikrini Mustafa Kemal'e açmışlardı. Halide Edib, Yunus Nadi ile yolda, Anadolu Ajansı kurulması konusundan konuştuklarını anlatarak, bu ajans haberlerinin telgrafhanesi olan her yere ve olmayan yerlerde de camilere ilan halinde yapıştırılmasını önermiştir. Ayrıca, dünyanın ne düşündüğünü anlamak için Fransızca ve İngilizce gazetelerin en önemlileri olan “*Manchester Guardian, Times*” vb gazetelerin zamanında Anadolu'ya getirilmesinin faydalı olacağını ifade etmiştir⁶².

Mustafa Kemal Paşa, bu fikri çok beğenmiş ancak, memlekete telgrafla verilmek üzere yazılacak olan haberlerin ilk günlerdeki şeklini bir kere de kendi görmek isteyerek, “*İlk günlerde bu yazılarda gerek fikir ve gerek tarz-ı tahrir itibariyle belki bazı tashihat yapılmak lazım gelebilir. Fakat üç, beş gün geçtikten sonra zaten siz takip olunan siyaseti kavramış olacağınızdan artık buna da hacet kalmadan iş kendi kendine yürür, gider*” demiştir⁶³.

Yunus Nadi ise anılarında ajans konusunda vardıkları kararı şöyle anlatmaktadır: “... *İlk günü Paşa, Anadolu Ajansını bütün memlekete takdim edecekti. Yani şu ve şu maksatlarla Ankara'da bir Anadolu Ajansı teşkil edildi.*

60 Yunus Nadi (Abalıoğlu), *Ankara'nın İlk Günleri*, İstanbul, Sel Yayınları, 1955, s. 77-78; Özkaya, s.590-591.

61 Gnkur. ATASE Bşk. lığı *Atatürk Özel Arşivi*, K.. 26, D. 1336\20-A, F. 1.

62 Adıvar, *Türk'ün Ateşle İmtihani*, s. 108.

63 Özkaya, *Atatürk Araştırma Merkezi*, c I, No.2, s. 591.

*Memleketin her tarafı şu müşkül anında, cereyan eden ahvalden haberdar edilecektir. Bu ajans, tebligatını şu veya şu suretlerle mümkünse ve mümkün olduğu kadar memleketin en ücra köşesine kadar yayacaksınız, diyecekti Halide Edib Hanım ve ben de, o günlerin işine yarayacak resmi ve gayr-ı resmi yerli ve yabancı haberleri toplayarak günde en az iki servis yapmak üzere telgrafhaneye verecektik*⁶⁴.

Alınan bu kararlardan sonra Mustafa Kemal Paşanın Ankara’da, TBMM. toplanmadan önce vermiş olduğu. bir beyanatla, 6 Nisan 1920’de “*Anadolu Ajansı*” kurulmuştur⁶⁵. Bu ajansın kuruluşu, 8 Nisan 1920’de bir genelgeyle kolordulara, vilayetlere, müstakil livalara, müdafaa-i hukuk heyet-i merkeziyyelerine ve müdafaa-i milliye heyet-i idarelerine⁶⁶, aynı gün Sivas Kadınlar Cemiyeti’ne⁶⁷ ve basın kanalıyla da bütün Türk halkına duyurulmuştur. Bu tamimlerle Türk kamuoyunu yanlış yönle sürükleyerek milli birliği tehlikeye düşürmek amacıyla yapılan çalışmalara karşı uyanık tutmak ve Ulusal Bağımsızlığı sağlayacak karar ve hareketleri Türk halkına zamanında bildirmek amacıyla kurulan Anadolu Ajansı, çalışmalarına başlamış oluyordu. Ajans ilk çalışmalarına Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Temsiliyesi teşkilâtından ve araçlarından yararlanarak dar bir kadro ile başlamıştır. Anadolu Ajansı’nın görevini tam olarak yapabilmesine ve Ajans haberlerinin en küçük yerleşim merkezlerine ulaştırılabilmesine önem veren Mustafa Kemal Paşa, hiçbir aksaklık olmaması konusunda büyük titizlik göstermiştir. Aynı günlerde Mustafa Kemal Paşa’nın halkın ruhunu rencide edecek zararlı yayın ve gazetelerin Anadolu’ya sokulmaması konusunda da direktifleri vardır⁶⁸.

Anadolu Ajansının kurulmasıyla birlikte ajans işlerinden sorumlu Yunus Nadi, Anadolu’nun Avrupa basınından da haberdar olması gerektiğine inanmıştı. Avrupa ile ilişki kurmak ve bağımsızlık savaşıyla ilgili haberleri dış

64 Abaloğlu, s. 93-94.

65 **Hakimiyet-i Milliye**, 10 Nisan 1336 (1920), No:20; Orhan Koloğlu, **Türk Basını, Kuva-yı Milliyeden Günümüze**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993, s. 30.

66 Gnkur. Harp Tarihi Başkanlığı, **Harp Tarihi Vesikalar Dergisi**, Yıl.6, No:19, (Mart 1957), Belge No.: 470.

67 Mustafa Kemal (Atatürk), **Atatürk’ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri**, Der., Nimet Arsan, c. IV, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1991, s 299-300.

68 Öztoprak, s. 29-30; Özkaya, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, No: 2, s. 592; **HTVD** Yıl 6, No:19, (Mart 1957), Belge No: 472.

dünyaya ulaştırabilmek için Antalya ve Rodos'ta birer merkeze sahip olmak gereğini duymuş, bu amaçla Refet (Bele) Bey ile temasta bulunmuştur⁶⁹.

Mustafa Kemal Paşa, Anadolu ve İstanbul'un ajans haberlerinden muhakkak surette yararlanmasını isteyerek ulusun, Bağımsızlık Savaşı'nın amacını ve ruhunu kavramasını ve bu mücadeleye destek olmasını arzulamakta ve bu yolda büyük gayret sarf etmektedir. Anadolu Ajansı tebliğlerinin bazı yerlere ulaştırılmadığı yolundaki şikayetler üzerine Mustafa Kemal Paşa, Anadolu Telgraf Merkezleri'ne hitaben emirler yayımlamış ve telgrafçıların konuya hassaslıkla eğilmelerinin gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca 20 Nisan 1920 tarihinde, Samsun Mutasarrıflığı'na gönderdiği telgrafta ise, Samsun Rumlari'nin Rumca gazeteleri alıp okuduklarının işitildiğini, bu nedenle de posta veya diğer yollarla gelebilecek İstanbul matbûatına karşı çok ciddi ve kesin tedbirler alınması⁷⁰ gerektiğini bildirmiştir.

Mustafa Kemal, artık Anadolu'nun haber ihtiyacını Anadolu Ajansının karşıladığını ve bu haberlerin geniş bir sahaya, hatta köylere varıncaya kadar yayılmasını istemiştir. Ayrıca, halkın bu tebligatları ücretsiz olarak alabileceklerini çeşitli telgraflarında da dile getirmiştir⁷¹.

Fakat, bütün bu çalışmalara rağmen gerek Anadolu'nun içerisinde bulunduğu durum ve ulaşım güçlükleri, gerek se ajansın yeni kurulmuş olması dolayısıyla yer yer bazı aksaklıkların ortaya çıktığı görülmektedir. TBMM'nde de bu konuda görüşmeler yapılmış ve Ankara'daki olaylardan diğer illerdeki vatandaşların ve çevre halkının haberdar olmadığı hakkında şikâyetler üzerinde durulmuştur. Fakat, telgraf hatlarının aşırı derecede meşgul olması ve maddi yetersizlikler, ajansın ne kadar güç koşullarda çalıştığını ortaya koymasından oldukça önemlidir. Buna rağmen, Anadolu Ajansı 1920 yılının sınırlı imkânlarıyla, Anadolu'nun pek çok yöresine Ulusal Bağımsızlık Savaşı ile ilgili gelişmeleri duyurabilmiştir.

Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın büyük ilerleme kaydettiği bu dönemde, halkın moral bakımından da üstün tutulması çok önemli bir faktördür. Mustafa

69 Kısıklı, "Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele Başlangıcında Kamuoyu Oluşturma Faaliyetleri", s. 287; Özkaya, s. 594.

70 Gnkur, Harp Tarihi Bşk. lığı, **Harp Tarihi Vesikalar Dergisi**, Yıl.6, No: 19, (Mart 1957), Belge No: 483; Özkaya, s. 598.

71 Gnkur. Harp Tarihi Bşk. lığı, **Harp Tarihi Vesikalar Dergisi**, Yıl.6, No: 19, (Mart 1957), Belge No: 485; Gnkur.ATASE Bşk.lığı, **Türk İstiklâl Harbi Arşivi**, K. 259, D. 19, F. 90.

Kemal'in zararlı yayın konusunda göstermiş olduğu çabalar bu konuyu açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla birlikte, bu konuyla ilgili olarak, 6 Mayıs 1920 tarihinde “*Sansür Talimatnamesi*” 20 Mayıs 1920 tarihli ve 31 numaralı “*Hakimiyet-i Milliye*” gazetesinde de yayınlanan bu Sansür Talimatnamesinin birinci maddesinde, “*İstanbul ile her nevi resmi muhaberat memnûdur(yasaktır) Dersaadet'ten gelecek evrak-ı resmiye ve İstanbul matbûatı kabul eden veya iade etmeyen memurlar, hiyanet-i vataniyye mucibinde ittiham edilecektir*”⁷² denilmektedir.

İcra Vekilleri Heyeti'nin kararına uygun olarak hazırlanan 19 maddelik Sansür Talimatnamesi derhal yürürlüğe konmuştur. Bu talimatname ile İstanbul'dan gelen her nevi haberleşmenin hangi sansür merkezlerinde kabul ve nasıl iade edileceği, posta ve telgraf haberleşmesinin de sansüre tabi olarak çalışması, Trabzon, Sivas, Ankara, Antalya ve Bursa olmak üzere beş sansür müfettişliğinin kurulması kararlaştırılmıştır⁷³.

Bütün bu gelişmeler karşısında, basın ile ilgili çalışmaların düzenli bir teşkilât tarafından yürütülmesi mecburiyeti ortaya çıkmıştır. Özellikle bu dönemde İstanbul Hükûmeti ve İtilâf Devletleri tarafından Ulusal Bağımsızlık Savaşı'na karşı yoğun bir propaganda çalışması devam etmekte ve çıkarılan fetvalarla, dedikoduların Anadolu'nun en ücra köy ve kasabalarına kadar ulaştırıldığı görülmektedir. Mustafa Kemal Paşa aleyhteki propagandalara, Anadolu Ajansı vasıtasıyla cevap vermiş 9 Mayıs 1920 tarihli beyannamede, “*Tarih-i siyasinin hiç bir devrinde hükümet adamları maksatlarını riyâ (iki yüzlülük) ile örtmekte, şimdi görüldüğü kadar şerîr (kötü) ve küstah olmamışlardır*” sözleriyle açıkça ifade etmektedir⁷⁴. Bu beyanname bütün İslâm alemine yayınlanmış ve bir nüshası da kadınlar cemiyetine gönderilmiştir.

Ulusal Bağımsızlık Savaşı sırasında basına konmuş olan bu sansürün daha çok, İstanbul'a gidecek ve oradan gelecek gazete, dergi ve diğer haberleşme araçlarına karşı alınan bir önlem biçiminde anlaşılması gereklidir. Özellikle bazı gazetelerin ve yayın kuruluşlarının İtilâf Devletleri ve Padişah'tan aldıkları

72 2 Numaralı İcra Vekilleri Heyet-i Kararnamesiyle Çıkarılan 19 Maddelik Sansür Talimatnamesi İçin Bkz. **Düstûr**, c. I., 3. Tertip, (23 Nisan 1920-28 Şubat 1921), İstanbul, Başvekâlet Müdevvenât Müdüriyeti, 1929, Karar No:11, s. 7.

73 Server İskit, **Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları**, İstanbul, Başvekalet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, 1943, s. 216-217.

74 Mustafa Kemal (Atatürk), **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, s. 340.

yardımlarla Bağımsızlık Savaşını kötüleyici yayınlar yapmaları ve bu yayınların Anadolu Ulusal içine sokulmaması gerektiği düşünülürse, bu nokta daha iyi anlaşılabilir⁷⁵.

Anadolu Ajansı Türk kamuoyunu, yanlış yönle sürükleyerek milli birliği tehlikeye düşürmek amacıyla içten ve dıştan yapılmakta olan tahrik ve kışkırtmalara karşı milleti uyanık tutmak, milli kurtuluşu sağlayacak karar ve hareketleri halka vaktinde bildirmek gibi iki ana görevini son derece kısıtlı imkânlarına rağmen yerine getirmeye çalışmıştır⁷⁶. Anadolu Ajansı, 7 Haziran 1920’de “*Matbûat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umûmiyesi*”nin kurulmasıyla bu müdürlüğe bağlanmıştır. 6 numaralı kanunla kurulan bu müdürlüğün amacı, “*Alelumum dahili ve harici neşriyat ve irşadat ve istihbarat işleriyle meşgul olmak ve bilcümle matbuat umuruna merci teşkil eylemek...*” şeklinde açıklanmaktadır⁷⁷.

Bu müdürlük, Avrupa basını arasında Ulusal ve yasal hukukumuzu savunmaya yönelik yayın faaliyetinde bulunacak, dünya basını sürekli kontrol altında tutarak, olayları anlamaya çalışacak, ülke içerisinde zamanın gerekli kıldığı fikri ve psikolojik birliği sağlamak için her çeşit araçlardan yararlanarak uyarma görevini yerine getirecekti. Ayrıca, Anadolu’nun çeşitli yerlerinde gazeteler yayınlatacak ve her tarafta muhabirler bulundurulacaktı⁷⁸.

İlk bakışta bir enformasyon bürosu niteliğinde görünen bu müdürlüğün, basın işlerinin yanı sıra iç ve dış yayınlar, uymalar, istihbarat ve propaganda gibi son derece önemli işleri de üstlendiği görülmektedir. Müdürlük, Anadolu Ajansı’nın kendisine bağlanmasından da yararlanarak, halk kitlelerini günlük olaylardan haberdar etmek üzere harekete geçmiştir. İstanbul, Zonguldak, İnebolu, Antalya, Kars, Adana ve İzmit’te birer istihbarat şubesi kurmuş ve bunlar aracılığıyla alınan haberler ile askeri telsiz istasyonları sayesinde Avrupa telsiz istasyonlarından elde edilen dış haberleri ve yayınları Anadolu’nun en küçük yerleşim birimlerine kadar ulaştırmıştır. Avrupa merkezleriyle Amerika’da temsilcilikler kurarak, Ulusal direnişin haklarını sağlayacak yayınlar kitaplar, belgeler ve haberler, parlamento ve basın çevrelerine bu

75 Öztoprak, *Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele*, s. 16.

76 Oral, *Türk Basın Tarihi*, c. II, s. 48.

77 *Düstûr*, c. I, III. Tertip (23 Nisan 1920 – 28 Şubat 1921), İstanbul, Başvekâlet Müdevvenat Müdürlüğü, 1929, Karar No: 22, Kanun No: 6, s. 15.

78 Öztoprak, *Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele*, s. 17.

temsilcilikler aracılığı ile ulaştırılmıştır. Bu açıklamalardan istihbarat faaliyetleri içeride istihbarat şubeleri ve dışarıda dış temsilcilikler kanalıyla yapılmıştır⁷⁹.

Müdürlük bilgi toplama yanında, iç haberleşmeye de önem vererek, güvenlik soruşturmaları yapmış, İstanbul'daki siyasi gelişmeleri yakından takip etmiş, muhaliflerin olumsuz propagandasını önleyerek sansür uygulamıştır.

C. Ulusal Bağımsızlık Savaşı Yıllarında İşgalci Devletler İstihbarat Örgütlerinin Türkiye'deki Eylemleri

Batılı devletlerin, Osmanlı imparatorluğu üzerindeki çekişmelerin temelinde ekonomik durum yatmaktadır. Anadolu'nun jeolojik ve stratejik öneminin sahip olduğu toprak altı ve üstü zenginliklerini iyi değerlendiren Batılı ülkeler, XIX. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun içine düştüğü siyasi ve ekonomik zor durumdan da faydalanarak harekete geçmişlerdir. Fakat bu durum büyük devletler arasında bölge ile olan çıkarları göz önüne alındığında derin bir rekabeti beraberinde getirmiştir. Bu nedenle politikalarının ana çizgisi zaman zaman Osmanlı Devleti'ni güçlendirmek, sonra desteklemek ve yeri geldiğinde de parçalamaya yönelik olmuştur⁸⁰. Birinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere, Rusya, Fransa ve İtalya karşılığında savaşan Osmanlı Devleti'nin yenileceğini görmüşlerdi. İki yüz yıldan beri çökmesi süregelen bu devletin savaş sonunda yok olacağını anlamışlardı. XIX. Yüzyıl boyunca birbirlerinin çıkarlarını engellemeye çalışan İngiltere, Fransa ve Rusya, yeri gelince İtalya'yı da aralarına alarak savaş boyunca aralarında üçlü ve dörtlü bir takım gizli paylaşım anlaşmaları yaparak Osmanlı ülkesini kendi aralarında paylaşmışlardır⁸¹. Nitekim, bu paylaşım anlaşmaları doğrultusunda ortaya çıkan “*Mondros Mütarekesi*” ile İtilâf Devletleri istihbarat örgütleri de hareket geçerek faaliyetlerini hızlandırmışlardır.

79 Öztoprak, s. 17-18; Mustafa Süel “Milli Mücadelede Madbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğünün Faaliyetleri ve Ağaoğlu Ahmet Bey”, (AÜ, TİTE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1985), s. 58.

80 Bige Yavuz, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri, Fransız Arşiv Belgeleri Açısından: 1919-1922**, Ankara, TTK, 1994, s. VII.

81 Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, c. III, Ks.IV, Ankara, TTK, 1967, s.1-29; Kürkcüoğlu, **Türk İngiliz İlişkileri**, Ankara, AÜ SBF Yayınları, 1978, s. 40-43.

1. İngiliz İstihbarat Servisi (British Intelligence Service)

İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmesini sağlayarak Yakın Doğu'daki durumunu ve özellikle Hindistan yolunun güvenliğini sağlamak istiyordu. Öteden beri yürüttüğü politika gereği olarak, Batıda Yunanistan ve Bulgaristan'ı büyötmeyi ve Doğuda da güçlü bir Kürdistan ve Ermenistan kurarak, Rusların İskenderun'a ve Basra Körfezi'ne inmesine engel olmayı planlamıştı. Akdeniz ve Yakın Doğu'da kendisine ortak kabul etmeyen İngiltere, gayesine ulaşmak için göz diktiği Osmanlı toprakları üzerinde azınlıkların bağımsızlık akımlarını da körüklemiştir. “*Parçala ve hükmet*” taktiğini esas kabul eden bu devlet, Osmanlı azınlıkları üzerinde her geçen gün biraz daha etkisini arttırmıştır⁸².

İngilizlerin Türkler karşısında maskeleri I. Dünya Savaşı'nda düşmüş, Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nda da çirkin politikaları tamamen meydana çıkmıştır. Düşmanlıkları artık hiç kuşku götürmeyecek derecede açık, saldırganlık haline dönüşmüştü. Üstelik Türkleri XIX. Yüzyılın ünlü deyiimiyle “*Avrupa'dan sepetlemek*” için de, eski İngiliz Liberal lideri Gladstone'un Türk düşmanlığını benliğinde duyan Başbakan Lloyd George'a gün doğmuştu. Ayrıca “*Türk İmparatorluğu parçalanmalı ama Türklere de bir yurt parçası bırakmalı*” tezini savunan İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Birinci Dünya Savaşı'ndan sorumlu Türk Hükûmetiyle, Türk vatandaşı arasında ayırım yapmak gerektiğini belirtip şöyle demişti: “*Aslında Türkler, en kötü yönetilen insanların başında gelirler*”⁸³.

Bağlaşık işgal gücünün İstanbul'a yerleşmesi üzerine İngiliz istihbarat servisi harekete geçerek çalışmalarına başlamıştır. Anadolu'da İngiltere adına haberalma çalışmaları başlangıçta İstanbul'da teşkilâtlanmış olan İngiliz Muhipler Cemiyeti kanalıyla yapılmıştır. Padişah Vahdettin ve Sadrazam Damat Ferit'in İngiliz temsilciliği ile sıkı ilişkiler kurup, onların her istediklerini yerine getirmeleri, böyle bir derneğin kurulmasının ilk harcını oluşturmıştu. Nitekim, İngiliz Yüksek Komiser Yardımcısı Webb, 19 ocak 1919'da Londra'ya durumu şöyle rapor etmişti:

82 Hamdi Ertuna-Necati Ökse, **Türk-İngiliz İlişkileri**, Ankara, Gnkur. Başkanlığı Yayınları, 1975, s. 34.

83 Kürkçüoğlu, **Türk-İngiliz İlişkileri**, s. 64.

“Görünürde memleketi işgal etmediğimiz halde, şimdi valileri atıyor ya da görevden uzaklaştırıyoruz. Polisleri yönetiyor... zindanlarına girerek Rum ve Ermenileri işledikleri suçlara aldırmaksızın serbest bırakıyoruz... Halife elimizde bulundukça İslam dünyası üzerinde ek bir denetleme aracına sahibiz... Bildiğiniz gibi padişah bizi buraya yerleştirmek istiyor”⁸⁴. İngiliz emelleri doğrultusunda faaliyette bulunan bu cemiyet, Anadolu halkının ruh halini de istismar etmiş ve bunun içinde Anadolu’ya birçok propagandacı göndermeyi başarmıştır⁸⁵.

İngiliz istihbarat Servisi (British Intelligence Service) bir müddet sonra İstanbul ve tüm Anadolu’nun üzerine kara bir bulut gibi çökmüştür. Büyük paralar sarfederek planlı ve sistemli bir faaliyet içerisine girmişlerdir. Artık kesin sonuç almak isteyen İngilizler, önceden beri uyguladıkları “*bölmek, parçalamak, yutmak*” planlarını gerçekleştirmek için bütün güç ve olanaklarını ortaya koymaya çalışacaklardır. Daha açık bir ifadeyle İngiltere, İstanbul ve Boğazları ele geçirmek ve Türk toprakları üzerinde kendisine sadık kültürler, Rum, Ermeni ve Kürt Devletleri kurmaya yönelmişti.

1919 yılında Mustafa Kemal’den ilk kez söz eden İngiliz belgesi, Samsun’daki İngiliz Subayı Yüzbaşı L. H. Hurst’un, İstanbul’daki İngiliz Yüksek Komiseri Viz-Amiral Arthur Gough Calthorpe’a Samsun’daki durum hakkında 21 Mayıs’ta göndermiş olduğu rapordur. Mustafa Kemal’in Anadolu’da bir akım örgütlemekte olduğunu açıklayan bu raporla başlayan gelişmeler üzerine İngilizler, onun eylemlerini titizlikle izlemeye başlamışlardı⁸⁶. Bilindiği üzere İngilizlerin Samsun ve yöresindeki karışıklıklara son verilmesi için Osmanlı Devleti’ne verdikleri bir nota üzerine⁸⁷, Mustafa Kemal Paşa Sadrazam Damat Ferit Paşa tarafından IX. Ordu Müfettişi sıfatıyla bu bölgede görevlendirilmişti. İşte, 19 Mayıs 1919 da Samsun’a çıkarak Ulusal Bağımsızlık Savaşı’nı başlatan Mustafa Kemal Paşa’nın tüm hareketleri, İngiliz İstihbarat Servisi Ajanları vasıtasıyla izlenmiş ve onun eylemleri hakkında İngiliz askeri ve siyasi katlarına sürekli olarak raporlar verilmiştir.

84 Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, c. I, Ankara, TTK, 1987, s. 44.

85 Gnkur. ATASE Bşk. lığı, *Türk İstiklâl Harbi Arşivi*, K. 1304, D. 9, F. 35, 37.

86 Sonyel, “İngiliz İstihbarat Servisi Gizli Raporlarında Mustafa Kemal Atatürk”, *Atatürk Araştırma Merkezi, Uluslararası II. Atatürk Sempozyumu*, c. I, (1996), s. 236.

87 Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, I Kitap, I. B, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1991, s. 148.

Mustafa Kemal, İzmir'e Yunan kuvvetlerinin çıkarılmasını protesto için İstanbul'dan başlayarak Anadolu'nun hemen her yöresinde düzenlenen mitinglere de önderlik etmiş, 26 Mayıs'ta Havza'da kendisini ziyarete gelenlere “hiçbir zaman ümitsiz olmayacağız, çalışacağız, memleketi kurtaracağız” diyerek geleceğe dönük düşüncesini açıklamıştı⁸⁸. Ancak, bütün bu gelişmeler yöredeki Ermenilerin ve onların koruyuculuğunu üstlenen İngilizlerin yakınmalarına yol açmıştır. Samsun'daki Yüzbaşı Hurst, bir heyetle birlikte Havza'ya geçip onunla konuşmuş ve edinmiş olduğu izlenimleri 12 Haziran 1919'da bir raporla İstanbul'a bildirmişti⁸⁹.

22/23 Haziran Amasya Tamimi ile Mustafa Kemal Paşa, İhtilâl stratejisinin ilk adımını atmış ve Doğu illerindeki Ulusal direnişi toparlamak ve Sivas kongresinin ilk basamağını oluşturmak üzere Erzurum'a hareket etmiştir. 23 Temmuzda toplanan Erzurum Kongresi, İngiliz İstihbarat Servisi tarafından da ilgiyle izlenmiştir. Ayrıca, İngiliz İstihbaratı 7 Ağustos'ta oturumlarını bitiren bu kongrenin yayınladığı bildiriye de önem vermiş ve bunu ele geçirerek İngiliz yönetimine iletmiştir. Bu arada Kongrenin son gününde Mustafa Kemal'le uzun süre görüşün Anadolu'daki İngiliz İstihbarat Subayı Yarbay A. Rawlinson, 11 Ağustos'ta İngiltere Savaş Bakanlığı'na gönderdiği “*Erzurum Konferansı Günlerinde Doğu Anadolu'daki Durum*” başlıklı gizli raporda⁹⁰, Mustafa Kemal'in başlatmış olduğu ihtilâl akımının başarı şansının büyük olduğunu, Anadolu'yu parçalayarak bir bölümünü Ermenilere verme deneyinin oldukça çetin ve uzun bir mücadeleye yol açacağını bildiriyordu.

Türk milliyetçilerinin düzenlediği ulusal kongreler dönemi, 4 Eylül'de toplanan Sivas Kongresi ile doruk noktasına ulaşmıştır. Bu kongreylede yakından ilgilenen İngiliz İstihbarat Servisi, savaş boyunca yalnızca haberalma ile uğraşmamış, diğer taraftan ulusal hareketi zayıflatabilmek amacıyla Anadolu'nun muhtelif yerlerinde isyanlar çıkartarak, bu isyanları her açıdan desteklemiştir⁹¹. İngiliz İstihbarat Servisinin İstanbul civarı yüzbaşı Benett

88 Bilâl N. Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk, (1919-1938)**, c. I, Ankara, TTK, 1973, s. 4.

89 Gotthard Jaeschke, “Mustafa Kemal'i Alıp Götmek İsteyenler” **Belleten**, c. XXXI, No:128, (1968) s. 504; Sonyel, **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisinin Türkiye'deki Eylemleri**, Ankara, TTK, 1995, s. 18.

90 Sonyel, “İngiliz İstihbarat Servisi Gizli Raporlarında Mustafa Kemal Atatürk”, s. 240-241; Sonyel, **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisinin Türkiye'deki Eylemleri**, s. 30-31.

91 İngilizlerin Gönderdikleri Casusların Kimlikleri İçin bkz., Gnkur.ATASE Bşk.lığı, **Türk İstiklâl Harbi Arşivi**, K. 1305, D. 31, F. 35; K.896, D., 47, F. 12; **HTVD**, Vesika No. 1543.

amirliğinde faaliyette bulunmaktadır. İngilizlerin İstanbul'dan Anadolu'ya hoca, talebe, tacir ve doktor kıyafetleriyle birçok casus gönderdiği belgelerden anlaşılmaktadır⁹². İngilizlerin casusluk faaliyetlerinin Anadolu ile ilgili kısmına da Albay Nelson bakmaktadır. Bu İngiliz ajanı özel bir eğitim görmüş ve faaliyetleri sırasında da “*Ramiz*” takma adını kullanmıştır. Nelson vasıtasıyla İngilizlerin Ankara, Bursa, Konya, Karaman, Kayseri, Maraş, Diyarbakır ve Siirt dolaylarında casus istihdam ettikleri tespit edilmişti. İngilizler bu casuslarla buralarda yaşayan bölge halkını isyana teşvik ettirmişti⁹³. Servis, bu faaliyetlerinde daha çok gayri-müslim Osmanlı vatandaşlarıyla, Ermenilerden yararlanmıştır.

Bu arada 12 Eylül 1919'da Osmanlı Sadrazamı Damat Ferit'le resmi ve yetkili İngiliz delegeleri olduklarını ileri süren fakat bir ihtimalle İngiliz İstihbarat Servisi'nde görevli M. S. Francer, H. Morlan ve G. Churchill isimli şahıslar arasında gizli bir antlaşma imzalandığına dair etrafta söylentiler dolaşmaya başlamıştır. İki suret halinde imzalanan bu antlaşma, İngiliz diplomatik çevrelerini zor durumda bırakmıştır⁹⁴. Fakat uzun süre içte ve dışta çeşitli tartışmalara neden olan bu antlaşmanın, İngiltere'nin bölgedeki tarihsel çıkarlarını gerçekleştirmede bir taslak planı olduğu iddia edilmektedir.

Öte yandan Mustafa Kemal'in Bolşevik Rusya'nın yöneticileriyle olan ilişkileri de İngiliz İstihbarat Servisi'ni çok ilgilendirmişti. Mustafa Kemal, tarihsel gelişime uygun olarak İngiltere'yi yanına çekmek için ona karşı Rusya'yı kullanmak yoluna gitmiştir. Rusya da 1917 Devrimiyle Batıya karşı bir rejimin kurulmuş olması ve Rus iç savaşına müdahale eden İngiltere'nin Batılılarla mücadele halinde olması⁹⁵, Ulusal Bağımsızlık Savaşı için şanslı bir tarihsel rastlantıdır.

Mustafa Kemal'in 1920 yılı başlarında ordu kumandanlarına gönderdiği ve siyasi durumu tahlil eden, oldukça gizli işaretli değerlendirmesi de İngiliz İstihbaratının eline geçmiştir. Bununla da yetinmeyen İngilizler, Mustafa Kemal'in Trakya'daki eylemlerine de değinmişler ve onun Heyet-i Temsiliye

92 Ekrem Baydar, “Mustafa Kemal'in Gizli Teşkilâtını Ben İdare Ediyordum”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Ekim 1970, s. 4.

93 Sonyel, “İngiliz İstihbarat Servisi Gizli Raporlarında Mustafa Kemal Atatürk”, s. 246.

94 Sonyel, “İngiltere Dışişleri Bakanlığı Belgeleri Işığında 1919 İngiliz- Osmanlı Gizli Antlaşması”, *Belleten*, c. XXXIV, No: 135, (Temmuz 1970), s. 437.

95 Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri*, s. 88.

adına sık sık gönderdiği ve Türk halkını birlik ve beraberliğe çağıran yazıların içeriğini öğrenmeyi başarmışlardır⁹⁶.

10 Şubat'ta Londra'da Yüksek Konsey halinde toplanan Bağlaşık Devletler (Entente Powers), İstanbul'un resmen işgaline karar vermişler ve çoğu İngiliz askerlerinden oluşan güçlerce işgal gerçekleşmiştir. İstanbul'u resmen işgal eden Bağlaşık Devletler tarafından, aynı gün Mebusan Meclisi de basılarak, bazı ulusalcı mebuslar Malta'ya sürülmüşlerdir. Bu olayı, aynı gün Telgrafçı Manastırlı Hamdi'den öğrenen Mustafa Kemal, Bağlaşık Devletler ve tarafsız devletlerin dışişleri bakanlıklarına sert protestolar göndererek, bu olaya tüm dünyanın dikkatlerini çekmiştir.

15-21 Mart tarihli İngiliz Gizli İstihbarat raporlarından da görüleceği üzere, bu işgalle birlikte İstanbul'daki bazı ulusçuların tutuklanmasından Padişah Vahdettin'in çok memnun olduğu fakat bazı sorumsuz telgrafçıların Mustafa Kemal'e işgal hakkında bilgi vermelerinden dolayı endişeleri dile getirilmiştir. Ayrıca, 31 Mart tarihli istihbarat raporunda, İstanbul'daki ulusçularla Mustafa Kemal arasındaki yazışmalar ve haberleşmeler de kadınların kuryelik yaptığı, bu kadınların çoğunluğunun İslam Kadınları İşçi Derneği'ne mensup oldukları ve kurye haberleşmesinde kullanılan yollar hakkında ayrıntılı bilgiler verilmektedir⁹⁷.

İngiliz İstihbarat Servisi'nin 23 Nisan 1920'de Ankara'da resmen açılan TBMM'nin kuruluşuna da büyük önem verdiği ve Ankara'daki ajanları vasıtasıyla bilgi toplamaya çalıştığı görülmektedir. İngiliz İstihbarat Servisinin eylemleri hakkında bilgi sahibi olan Mustafa Kemal, TBMM'nin 9 Mayıs 1920 tarihli gizli oturumunda şu demecle bulunmuştur:

*“... Bugüne kadar Meclis-i Âli'ye dahil olmamış ve fakat mebus sıfatını taşıyan bir takım adamlar, İngilizlerin parasıyla milletin içerisine girip, ifsadata (kargaşalıklara) memûr edilmişlerdir... ve bunların birçokları Meclis-i Milli'ye değil, vatanın şurasına, burasına gidip masum milletimizi ifsâda memûr edilmişlerdir”*⁹⁸.

96 Sonyel, **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat...**, s. 62.

97 Sonyel, “İngiliz İstihbarat Servisi Gizli Raporlarında...”, s. 251; Sonyel, **...İngiliz İstihbarat Servisinin Türkiye'deki Eylemleri**, s. 68.

98 TBMM. **Gizli Celse Zabıtları**, c.I, s.15; Kâzım Öztürk, **Atatürk'ün TBMM. Açık ve Gizli Oturumlarındaki Konuşmaları**, c. I, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992, s.147.

Bu arada İngilizlerin tutum ve amaçlarını açığa vurma bakımından Mareşal Fevzi (Çakmak) Paşa'nın 29 Mayıs 1920 tarihinde TBMM'nde yapmış olduğu konuşma da tarihi bir önem taşımaktadır:

“... İngilizlerin birinci emelleri cephanemizi bitirmek ve bu dahili ihtilallerde istihlâf ettikleri mühim maksatlardan birisi de elimizdeki cephaneyi birbirimize sarfettirmek ve bu suretle bizi muharebe edemeyecek bir hale getirmektir... İngilizler bizim memleketimizi kanımızla paramızla istila etmek istiyorlar... Biz İngiliz istilasından ve İngiliz tasallutundan (sataşmasından) korunmak için ancak kendimizi gedik açılmaz sağlam bir kaya olarak göstermek mecburiyetindeyiz... Herkes bugün İngilizlerin dünyaya takmak istedikleri esaret zincirini kırmak istiyor. Bizim milletimiz hiçbir zaman esaret zincirini taşımamıştır”⁹⁹.

TBMM'nin 23 Nisandan sonra yapmış olduğu gizli oturumlarda alınan kararlar servisce ele geçirilmiş ve İngiliz Hükûmetine duyurulmuştur. İngiliz Yüksek Komiseri Robeck, 22 Mayıs 1920'de Lord Curzon'a gönderdiği gizli yazıya “Gizli C Eki” başlığı altında iliştiirdiği raporda, TBMM'nin 24 Nisan'da yapmış olduğu ilk gizli oturum hakkında da bilgiler vermiş ve “*Mustafa Kemal'in padişahsız bir yönetim kurma gereğine değindiğini bildirmiştir. Bu gizli oturumla ilgili belgeler, “T. 25/2” sayılı kaynaktan sağlanmıştı. Bu gizli kaynağın ise adı açıklanmayan bir Türk ajanı olduğu tahmin edilmektedir.*”¹⁰⁰

Türkiye Büyük Millet Meclisi yönetimi kurulduktan sonra Mustafa Kemal'in Fransa ve Rusya ile anlaşmaya varma deneyleri, İngiliz İstihbarat Servisini çok ilgilendirmiş, bu konuda en gizli bilgileri hatta devlet sırlarını bile temin etme yoluna gitmişlerdir. Öte yandan bunalımlı anlarda, Ulusalcı önderler arasında baş gösteren görüş ayrılıkları da İngiliz İstihbaratının gözünden kaçmamış özellikle Mustafa Kemal ve XV. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir arasındaki var olduğu iddia edilen bu görüş ayrılıkları, İngiliz yetkililerini sevindirmişti. 1920 yılı Ağustos başlarında, I. Dünya Savaşı'nda İngiliz Askeri İstihbaratı yararına çalışan François Stern adlı bir Romanyalı ile İngiliz Siyasi İstihbarat Dairesi hesabına görev yapan Auguste Pictet adlı bir İsviçreli, İngiltere Dışişleri Bakanlığı yetkililerinden W. S. Edmonds'la

99 TBMM. **Gizli Celse Zabıtları**, c I, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1995, s 45.

100 Sonyel, “Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngilizlerin Eline Geçen TBMM Gizli Celse Tutanakları”, **Belleten**, c.XLV/2, No. 179, (Temmuz 1981), s. 221.

görüşerek, Mustafa Kemal’le İngilizlerin arasını bulmayı dilediklerini bildiriyorlardı. Onların iddiasına göre, İsviçre’de Mustafa Kemal’in ajanı olan Suphi adlı bir Türk, kendilerine yanaşarak Mustafa Kemal’in kabulleneceği koşulları açıklamıştı¹⁰¹. Fakat, bu görüşme dikkate alınmamıştır. Bu tarihten sonra birçok ajan, Mustafa Kemal’e İngilizlerin arasını bulmaya çalışacak ama başarı sağlayamayacaktır.

22 Haziran’da başlayan ve ilk dönemde başarılı olan Yunan saldırısına, İngiliz İstihbarat Servisi büyük önem vermiş, bu saldırı sırasında Türk Ulusal güçlerinin geri çekilmesi üzerine, 8 Ağustos 1920 tarihli İngiliz gizli istihbarat raporu, Mustafa Kemal’in 1 Temmuzda Anadolu’da Ulusal komitelere gönderdiği bir bildirgede askeri durumu izah etmek zorunda kaldığını kaydederek, bu bildirgenin metnini aynen yayınlamıştır. Aynı rapor, Mustafa Kemal’in Yunanlılara karşı saldırıya geçilmesi için 15 Temmuz’da verdiği buyruğa değinerek, Ulusal güçlerin morallerinin bozulduğunu iddia ediyordu¹⁰².

Yukarıdan da anlaşılacağı üzere, Ulusal Bağımsızlık Savaşı günlerinde TBMM’nin sık sık yapmış olduğu gizli oturum tutanaklarının en önemlilerin içeriği, İngiliz ajanlarınca öğrenilerek günü gününe İngiltere yönetimine duyurulmuştur. Nitekim, “*Kara Jumbo*” (Black jumbo E.T.2.)şifre adlı bir teşkilâtın Meclis gizli celselerinden dahi haber sızdırdığı bilinmektedir¹⁰³. O günlerde gizli sayılan bu belgeler, İngiltere’nin siyasasını çizen ve uygulayan devlet adamları ve yetkililerce dikkatle okunarak değerlendirilmiş ve Türkiye’ye ve İslam ülkelerine karşı izlenecek yöntem ona göre ayarlanmıştır. İngiliz İstihbarat Servisi, özellikle Ankara’da Mustafa Kemal ve çevresindeki arkadaşlarına kadar sokulmuş ve en önemli karar ve devlet sırlarını elde etmeyi başarmıştır. Bunları yaparken her türlü ajanlardan, iyi Türkçe bilen Rum, Ermeni, Musevi ve öteki gayri müslimlerden Mustafa Kemal ve ulusalcı önderleri çekemeyen muhaliflerden, padişah ve İngiliz yandaşlarından, çıkar düşkünlerinden, basın mensuplarından ve çevrede dolaşan ve bazen de gerçek olabilen her türlü söylentiden yararlanmıştır. Ancak, İngiliz İstihbaratı devlet sırlarını ve bilgileri toplarken çok dikkatli hareket etmiş bunları sağlayan kaynağın durumlarına bakarak bu bilgileri iki sınıfa ayırmıştır:

101. Sonyel, “İngiliz İstihbarat Servisi Gizli Raporları...”, s. 256-257.

102 Sonyel, **Belleten**. c XLV/2, s. 228-229; Sonyel, **...İngiliz İstihbarat Servisinin Türkiye’deki Eylemleri**, s. 90.

103 Şimşir, **İngiliz Belgeleri ile Sakarya’dan İzmir’e**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1972, s.454.

“A₁ sınıfı, oldukça gizli ve mevsûk bilgileri kapsıyor ve bu bilgiler önceden denenmiş ve yararlı oldukları saptanmış, güvenilirli ve yetenekli istihbarat ajanlarınca sağlanıyordu. A₂ sınıfındaki bilgiler ise henüz doğrulanmamış ve güvenilmeyen, kuşkulu kaynaklarca sağlanan olasılıklı bilgilerdi”¹⁰⁴.

2. Fransız Haberalma Örgütü

Osmanlı Devleti ile Fransa arasında bilinen ilk siyasi ve ekonomik ilişkiler, 1530’lu yıllarda Kanuni Sultan Süleyman ve I. François arasında başlamıştır. İmparatorluğun en güçlü olduğu dönemlerde, İmparatorluk topraklarına ticaret ve daha başka amaçlarla yerleşen yabancılara kapitülasyon adı verilen ekonomik hukuki kültürel ayrıcalıklar tanınmıştı. Bu ayrıcalıklar ilk olarak Fransız rahiplerine uygulanmak üzere bu ülkeye verilmiş ve daha sonra da tüm Avrupa ülkelerine uygulanmıştır¹⁰⁵. Fransa, bu ayrıcalıklardan her zaman büyük yararlar sağlamakla beraber daha sonraki yıllarda Batılı devletlerle birleşerek Osmanlı Devletinden daha fazla çıkar sağlama yönünde harekete geçecektir. Osmanlı Devletinin gün geçtikçe zayıfladığını gören Fransa, Kuzey Afrika ve Doğu Akdeniz’de yerleşme politikası izlemeyi kendi çıkarları açısından gerekli görmektedir. Ayrıca, Osmanlı İmparatorluğu toprakları içerisinde yaşayan azınlıkların haklarını güvence altına almak ve bu devleti parçalamak amacıyla çalışmalarına hız verecektir. Bu faaliyetleri esnasında azınlıkları (Ermeni-Rum ve Yunanlıları) her yönden destekleyeceklerdir.

XX. yüzyıl başlarında I. Dünya Savaşı’na giden yıllarda Batılı Devletler, Osmanlı Devleti’nin yıkılıp gitmesi halinde yüzyıllık yatırımlarının geleceğini güvence altına almak ve çıkarlarını koruyabilmek amacıyla aralarında hızlı bir rekabeti de başlatmışlardı. Nitekim, artık dağılma sürecine girmiş Osmanlı İmparatorluğu’nun görünümü de bu politikaların uygulanmasında elverişli ortamı hazırlamıştır. Mondros Mütarekesi’nin imzalanışını takip eden aylarda, 14 Kasım 1918 tarihini taşıyan “*Défense des Interets Français en Turquie*” başlıklı rapor, Osmanlı Devleti üzerindeki Fransız çıkarlarını ifade etmesi

104 Sonyel, *Belleten*, c. XLV/2, s.215-216.

105.Bige Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri, Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922*, s. 1-2.

açısından oldukça önemlidir¹⁰⁶. Bu raporda Fransız hak ve çıkarlarının tümünün korunması istenmektedir.

18 Ocak 1919 tarihinde başlayan ve Osmanlı Devleti'nin paylaşılmasının ikinci aşamasını oluşturan Paris Barış Görüşmeleri ise , İtilâf Devletleri arasında hoşnutsuzlukları su yüzüne çıkaran bir dönüm noktasını teşkil etmektedir.

23 Mayıs 1919 tarihinde Fransız Dışişleri Bakanlığı'na sunulmuş olan bir gizli memorandum , Fransızların daha sonraki günlerde takip edecekleri ve Türkiye ile olan politikalarının belirlenmesi açısından önem taşımaktadır. Bu politikalarından birincisi, “*Parçalama Politikası*”, ikincisi ise “*İmparatorluğun bütünlüğüne saygı politikası*” dır. Yukarıda adı geçen memorandum da, her iki politikanın da ayrı ayrı değerlendirmesi yapılarak, Doğudaki Fransız çıkarlarının önemine değinilmiş ve Fransa'nın Osmanlı topraklarında hem maddi, hem manevi bir mirasa sahip olduğu belirtilmiştir¹⁰⁷. Dolayısıyla, Fransa'nın İmparatorluk topraklarındaki ekonomik gücü ancak Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunmasıyla devam edebilirdi.

İşte, Osmanlı Devletiyle ilgili tartışmaların yapıldığı bu dönemde Mustafa Kemal, yeni bir devlet ve toplum yapısı oluşturma yolundaki plan ve projelerini gerçekleştirmek amacıyla İstanbul'dan Anadolu'ya geçmiş ve Amasya Tamimi, Erzurum ve Sivas Kongreleriyle tek merkezden koordineli Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nı başlatmıştı. Bu döneme kadar Anadolu hareketinin ve Mustafa Kemal gücünün henüz farkında olmayan Fransız kamuoyu, ancak İzmir'in işgaliyle Türk sorununa ilgi duymaya başlamıştır. Çünkü bu işgal, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasının bir göstergesi olabilirdi. Nitekim, Le Journal gazetesi, “*Hasta adamın can çekişmesi, halifeliğin geleceği gibi büyük bir problem ortaya çıkarmasa ve Doğu'da Fransız etkisinin sonu geldiğini bildirmese, bizi pek ilgilendirmez*” diyor ken;. Le Petit Marseillais ise, “*Mademki Türkiye paylaşıyor ziyafete geç kalanlardan olmayalım...*

106 Ünsal Yavuz, “Fransız Resmi Belgelerinde Mustafa Kemal ve Ulusal Bağımsızlık Savaşımız 1919-1922” **TTK XI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri**, Türk Tarih Kurumu, (1994), s. 2199.

107 Bige Yavuz, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri-Fransız Arşiv Belgeleri Açısından: 1919-1922**, s. 29-30.

Yunanistan ve İtalya'nın payları bizi kışkandırmaz. Aksine dostları sevindirmek hoşumuza gider...” şeklinde açıklamalarda bulunuyordu¹⁰⁸

Bu arada, Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal'in 10 Kasım 1919'da Bursa 56. Fırka Komutanı Bekir Sami Bey'e göndermiş olduğu telgrafın, genel siyasi durumu değerlendirmesi ve Fransızların Türkiye ile ilgilenmelerinin arkasında yatan gerçekleri ifade etmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Mustafa Kemal bu telgrafla Fransızların kendilerinden olabildiğince yararlanmayı düşündüklerini ve haksız yere Adana, Urfa, Maraş ve Antep'i işgal eden ve Ermenileri başımıza musallat eden Fransa'nın dostumuz olamayacağını söyleyerek, sözlerini “... *bugün dostumuz yoktur*” şeklinde bitirmiştir¹⁰⁹.

Sivas Kongresi ile birlikte gelişen olayları yakından izleyen Fransız Askeri misyonunun, 1 Kasım ve 27 Kasım 1919'da hazırlayarak Fransız Dışişleri Bakanlığı'na sunmuş oldukları raporlarda, Mustafa Kemal'in siyasi ve askeri gücü etrafıca ele alınarak değerlendirilmiş ve bu konularda ki endişeler dile getirilmiştir. Ayrıca, 8 Aralık 1919'da, Osmanlı Hükûmeti nezdinde faaliyetlerde bulunan Fransız İstihbarat Subayı Yarbay Mougin, Fransız Savaş Bakanlığı'na yazdığı raporlarda Mustafa Kemal hareketinin giderek önem kazandığını belirterek, Türkiye'deki Fransız askerlerinin geri çekilmesi ve azaltılması gerektiğini vurgulamaktadır¹¹⁰.

Bu tarihten sonra İşgal politikalarından ve Ermeni yanlısı tutumlarından ötürü Mustafa Kemal'in kendilerine kuşkuyla baktığını anlayan Fransızlar, maddi ve manevi çıkarlarını göz önüne alarak Mustafa Kemal'le uzlaşma yollarını aramaya başlayacaklardır. Nitekim, Suriye'de Fransız Yüksek Komiseri olarak görev yapan George Picot'un, Mustafa Kemal'le yapmış olduğu görüşme bu ifadeyi doğrulamaktadır.¹¹¹ Her ne kadar politik nedenlerin yanı sıra, ekonomik nedenlerin de önemli bir rol oynadığı bu görüşmeden, bir sonuç alınamamıştır. Fakat, bu görüşme Türk-Fransız ilişkilerinin geleceği

108 Yahya Akyüz, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)**, Ankara, TTK, 1975, s. 45; Ayrıca ayrıntılı bilgi için bkz: Bige Yavuz, s. 35-36.

109 **Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge), 1919-1923**, c. I, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981, Belge No:8, s. 109-110.

110 Ünsal Yavuz, “Fransız Resmi Belgelerinde Mustafa Kemal ve Ulusal Bağımsızlık Savaşımız: 1919-1922,” s. 2202.

111 Bige Yavuz, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri Fransız Arşiv Belgeleri Açısından:1919:1922**, s. 51.

açısından son derece önemlidir. Fransa'yı Ankara Hükûmeti'ne yaklaştıran bir başka neden ise o günlerde Anadolu'da günden güne artan Bolşevik propagandası ve etkinliği olmuştur. Fransa'nın Türkiye'de görev yapan üst düzey yetkilileri ile Fransız Haberalma Örgütü, bu konuyla yakından ilgilenmektedirler.

İşgalle beraber Anadolu'daki gelişmeler ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışı Fransız Haberalma Örgütü'nce dikkatle izlenmiştir. Bütün bu olumsuzluklara rağmen, Fransızların Mustafa Kemal'le ilişkilerini devam ettirme arzuları son derece önemlidir. Fransa'nın Trabzon'daki Konsolosu Lepissier, Mustafa Kemal'in 23 Nisan 1920'de Meclisin açılışında yaptığı konuşmayı rapor ederken, kendi yorumunu da katarak bunun İngiltere'ye tam bir savaş ilanı olduğunu vurgulamaktadır¹¹². Ulusalcıların, İtilâf Devletlerine açıktan açığa meydan okuması ve gelişen olaylar, İtilâf Devletleri başkanlarının 10 Şubat 1920'de Londra'da toplanmalarına neden olmuştur. Londra Konferansı sonucunda, İstanbul'un İtilâf Kuvvetleri tarafından resmen işgaline karar verilmiştir. İşgalle beraber Anadolu'daki gelişmeler ve TBMM'nin açılışı Fransız Haberalma Örgütü'nce dikkatle izlenmiştir. Bütün bu olumsuzluklara rağmen, Fransızların Mustafa Kemal'le ilişkilerini devam ettirme arzuları son derece önemlidir. Nitekim, 20 Mayıs 1920'de Ankara'ya gelen Robert de Caix, M. Savoy ve Labonne'dan oluşan bir heyet Mustafa Kemal'le görüşmeye muvafık olmuştur. Bu görüşmeler esnasında, Mustafa Kemal'le bu heyet arasında 20 gün sürecek bir de mütareke imzalanmıştır¹¹³. Kısa bir süre içinde olsa Fransızların Damat Ferit Paşa Hükûmeti'ni bir yana bırakıp Ankara Hükûmeti ile görüşmeleri, üstelik bir mütareke imzalamaları, Mustafa Kemal için önemli bir siyasal zaferdi. Buradan da anlaşılacağı üzere Mustafa Kemal'in amacı, Fransızların işgalleri altındaki tüm toprakları terk etmelerini sağlamaktı. Mütareke dönemi uzun sürmemiş, Fransızların 8 Haziran 1920'de Karadeniz Ereğli'sine asker çıkartmalarıyla sona ermiştir¹¹⁴.

Fransızlar, Mustafa Kemal'in önemini ve etkinliğini iyice anlamışlardı. 10 Temmuz 1920'de, Paris'teki Savaş Bakanlığı'na gönderilen rapor, bu gerçeği

112 Ünsal Yavuz, "Fransız Resmi Belgelerinde Mustafa Kemal ve Ulusal Bağımsızlık Savaşımız: 1919-1922", s. 2203.

113 Bige Yavuz, *...Türk Fransız İlişkileri...*, s. 89; TBMM Gizli Celse Zabıtları, c. I, (29 Mayıs 1920 Tarihli Gizli oturum) s. 43.

114 Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Kronolojisi-1918-1938*, Ankara, TTK, 1983, s. 171-173; Bige Yavuz, s. 97.

açıkça ifade etmektedir. Adı geçen raporda; “...askeri güçlere dayanan otoritesi ve davasına yavaş yavaş tüm Osmanlı elemanlarını kazandıran Mustafa Kemal bütün Türkiye’nin itiraz edilmez şefidir...”¹¹⁵ sözü, Mustafa Kemal’in ulaştığı kuvveti ve konumu ortaya koyması açısından son derece önemlidir.

Fransız istihbarat raporlarından da açıkça görüleceği üzere, Fransız askeri ve diplomatik kaynakları ve haberalma örgütleri, Anadolu’da sıkı bir haberleşme ağına sahiptir. Özellikle, İstanbul ve Anadolu’daki elemanları vasıtasıyla tüm gelişmeleri ayrıntılarıyla takip etmekte ve olası gelişmeleri Paris’te bulunan merkezlerine bildirmektedirler.

3. İtalyan Haberalma Örgütü

Avrupa devletlerinin sömürge politikasına yöneldikleri tarihlerde, İtalya henüz bağımsız denilebilecek bir devlet halinde değildi. İtalya’yı bir bütün ve bağımsız devlet haline koyma mücadeleleri XIX. Yüzyılda başlamıştır. 1820-1831 yıllarında bölgesel ve küçük çapta ayaklanmalar halinde kendini gösteren bu mücadeleler, 1870 yılında amacına ulaşmış ve İtalyanların kurtarıcısı olan ve İtalyan birliğinin Piyemonte etrafında gerçekleşmesi görüşünü savunan Conte Di Cavour’un önderliğiyle merkezi Roma şehri olmak üzere bir krallık meydana gelmiştir. O tarihte Sardunya (Piyomente) Kralı bulunan II. Viktor Emanuel de İtalya Kralı ilan edilmiştir¹¹⁶. İşte milli birliğini sağlayıp Avrupa’da yeni bir güç olarak ortaya çıkan İtalya, diğer emperyalist Avrupa devletleri gibi sömürgecilik politikasını benimsemiştir. Büyük devlet olmak hayaline kapılan İtalya, kendisine sömürge alanları aramaya başlamış ve yönünü kuzey Afrika’daki Osmanlı topraklarına çevirmiştir. İtalyan Hükûmeti, sömürge alanı olarak Tunus, Trablusgarb ve Bingazi’yi seçmiş ve planlarını uygulamaya koymuştur. İtalya’nın Osmanlı Devleti’ne saldırmasıyla başlayan mücadeleler, 1911-1912 Türk-İtalyan savaşıyla hat noktaya ulaşmıştır. Özellikle, İtalya’nın Trablusgarb’ta yöre halkına karşı girişmiş olduğu insanlık dışı vahşet ve katliam, bu devletin gerçek yüzünü göstermesi açısından son derece önemlidir¹¹⁷.

115 Ünsal Yavuz, s. 2204.

116 Gnkur.ATASE Bşk.lığı, **TSK Tarihi, Osmanlı Devri, Osmanlı-İtalyan Harbi**, Haz.Hamdi Ertuna, Ankara, Gnkur.Basımevi, 1981, s. 1.

117 İsrail Kurtcephe, **Türk İtalyan İlişkileri (1911-1916)** Ankara, TTK, 1995, s. 260.

İtalya I. Dünya Savaşı'na büyük ümitlerle katılmıştı. 1915 Londra ve 1917 St. Jean de Maurienne Anlaşmaları, Adriyatik ve Doğu Akdeniz'de İtalya'ya geniş ufuklar açmıştı. Fakat, Paris Barış Konferansı'nın ilk günlerinden itibaren İtalya hayâl kırıklığına uğramıştır. Yukarıdaki gizli anlaşmaların yürürlüğe konmaması ve özellikle 1915 Anlaşması ile kendisine Alman sömürgelerinden pay vaadedildiği halde sömürgelerin dağılımında hiçbir şey verilmemesi,¹¹⁸ İtalyanlar için bir yıkım olmuştur. Savaş sona erdiği zaman İtalya'da iç durum da karışmıştır.

İtalyanların Anadolu'daki faaliyetleri 1919 yılının sonlarına dayanmaktadır. Türkler arasında dost kazanarak etkilerini yaymak ve çıkarlarını barış içinde daha kârlı bir şekilde sağlayabilecek ekonomik ayrıcalıklar elde etmek amacıyla Türklerle ivedilikle anlaşmak istiyorlardı¹¹⁹. İtalya, bu amaçla Ulusal Bağımsızlık Savaşı günlerinde, Mustafa Kemal ve Türk milliyetçilerine İtilâf Devletlerinin niyeti ve tasarıları konusunda birçok gizli bilgiler vermiştir. İtalyan kaynaklarından sağlanan güvenilebilir bu önemli bilgiler, Mustafa Kemal Paşa'nın çok işine yaramıştır. Özellikle, İstanbul'un İtilâf Devletleri tarafından işgal edilerek oradaki Ulusalçı önderlerin tutuklanacağı haberi İtalyan kaynaklarından alınmıştır¹²⁰.

İtalyanlar, bu istihbarat bilgilerinin yanı sıra propaganda ve mühimmat konularında ulusalcılara destek olmuşlardır. Çanakkale Mevkii Müstâhkem Komutanı Şevket Bey'in, 24 Ocak 1920'de Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafta, İtalyanların Ulusal Bağımsızlık Savaşı'ndan yana olan tutumları açıkça görülmektedir. Bu telgrafta, Türk dostu olan bir İtalyan siyasi temsilcisiyle Albay Edip Bey arasında geçen konuşmaya yer verilmiş ve adı geçen şahsın özellikle İngilizlerin hareket tarzları ve planları hakkında, Albay Edip Bey'i uyardığı göze çarpmaktadır¹²¹.

İtalyanların, Türk milliyetçilerinin ulusal direnişlerini destekledikleri görüntüsü bir aldatmaca olup, İtalya'nın amacı, sömürge siyasetlerinin bir

118 Fahir Armaoğlu, **XX. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, c. I, 8. B., Ankara, Tisamat Matbaası, 1992, s. 171.

119 Ahmet Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim 1918-1922**, c. II, İstanbul, Yenilik Basımevi, 1970, s. 72-73; Samih Nafiz Tansu, **İki Devrin Perde Arkası**, Anlatan, Hüsamettin Ertürk, İstanbul, Hilmi Kitabevi, 1957, s. 410.

120 Mustafa Kemal (Atatürk), **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, s. 178-179; Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı...** c. I, s. 167.

121 Mustafa Kemal, (Atatürk), **Nutuk**, c. III, Vesikalar, 15.B., İstanbul, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1982, Belge No: 229, s. 1196-1197; Sonyel, c. I, s. 167.

gereği olarak Akdeniz kıyılarına egemen olmaya yöneliktir. Bu yoldaki emellerini gerçekleştirmek amacıyla diğer İşgal Devletlerinden farklı çeşitli metodlar izlemişlerdir. Daha çok bölge halkının sevgisini kazanarak ve halka İtalyan hamiliği imajını yayarak iktisadi alanlarda hakimiyet kurmak istemişlerdir. Bunların yanında, yalnızca Anadolu’da değil, Avrupa’da da Türklerle yakın ilişkilere girmişlerdir. Bağımsızlık Savaşı günlerinde silah ve mühimmat temin edilmesi amacıyla Roma’ya gönderilen Türk heyeti bir yandan İtalyan Hükûmeti ile resmi olmayan görüşmeler yapıyor, öte yandan da gizlice silah ve mühimmat alımıyla uğraşıyorlardı. Roma’ya gönderilen bu heyet arasında Cami (Baykut) Bey’de bulunmaktadır. Cami Bey, İtalyan Dışişleri Bakanı Kont Sforza ile iyi ilişkiler kurmuştur. Bu arada İngilizler ise, bütün gelişmeleri dikkatli bir şekilde takip ediyor, İtalya’daki Türk ajan ve temsilcilerinin gizli yazı ve raporlarının İtalyan diplomatik çantaları içinde Türkiye’ye gönderildiğine inanıyorlardı¹²².

Türklerle kurulan bu olumlu ilişkiler üzerine İtalyan Hükûmeti, 1920 Şubat’ında Katanya Milletvekili Signor Vassalo’yu İstanbul’a göndermiştir. Vassalo İtalyan Hükûmeti’nin Türk taraftarı politikasının artık gizli tutulmadığını ve İtalyan çevrelerinde serbestçe görüşüldüğünü bildirerek, İtalya ve Türkiye arasında artık bir anlaşmanın yapılması gerektiğini ifade etmektedir. İstanbul’da ise, Arnavut milletvekillerinden Şahin ve Ahmet Dino kardeşlerin desteklediğine inanılan “*Türk-İtalyan Dostluk Derneği*”, İtalyan Yüksek Komiseri’nin koruyuculuğu altında önemli faaliyetler gösteriyordu. Bu arada, Anadolu’da bulunan İtalyan İstihbarat Subayı Albay Vitelli’nin 1920 Nisan’ında Hükûmetine gönderdiği İstihbarat raporu, Anadolu’da gelişen ulusal gücün her geçen gün biraz daha arttığını göstermesi açısından son derece önemlidir. Albay Vitelli raporunda “... *Mustafa Kemal’le yarı yolda buluşup görüşmek şayân-ı tavsiyedir. Onu ihmal etmek çok ciddi sonuçlara yol açabilir...*”¹²³ demek suretiyle, İtalya Hükûmetinin biran önce Mustafa Kemal’le görüşüp anlaşmaya varmasını ve yapılacak bu anlaşmanın birçok güçlükleri ortadan kaldıracağına inandığını ifade etmektedir.

122 Kâzım Karabekir, **Cihan Harbine Nasıl Girdik**, c. II, 2. B., İstanbul, Emre Yayınları, 1995, s. 301-301.

123 Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, c. I, s. 169-170.

İtalyan Hükûmeti, bu tarihten sonra ilişkileri daha da hızlandırmış ve İtalyanların Mustafa Kemal’le uzlaşma girişimleri, 15 Haziran 1920’de İtalyan Dışişleri Bakanı Kont Sforza’nın yakın arkadaşı Kont Fago ile Mustafa Kemal arasında gizli ve geçici bir protokolün yapılması ile sonuçlanmıştır. Bu protokole göre İtalya, Ankara Hükûmeti’ne 4.000.000 Türk Lirası borç vermeyi ve Yunanlıların Anadolu’da yayılmasını engellemeyi ve Ankara Hükûmeti’nin dışarıdan alacağı silah ve cephanenin Antalya’ya boşaltılmasına engel olmayacağına dair söz vermiştir. Bu isteklere karşılık Ankara Hükûmeti de, İtalya’ya Anadolu madenleri imtiyazını vermeyi ve Anadolu’daki tahıl fazlasını İtalya’ya, ihraç etmeyi taahhüt etmiştir¹²⁴. Bu protokolle beraber İtalyan Haberalma Örgütü İstihbarat Raporlarından da açıkça görüleceği üzere, İtalya Hükûmeti söz verdiği silah, cephane ve mühimmatı, Ankara Hükûmeti temsilcilerine teslim etmiştir.

Ulusal Bağımsızlık Savaşı döneminde İtalyanların Anadolu üzerindeki niyetleri, başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere TBMM ve Genelkurmay Başkanlığı tarafından gayet iyi bilinmektedir. İtalyan Hükûmetiyle yapılan protokol başta İtilâf Devletleri olmak üzere özellikle Fransa’yı çok endişelendirmişti. Mustafa Kemal ise, bu protokolün TBMM’nde gizli olarak yapılmasını istemiş, dolayısıyla İtalyan yardımını sağlayarak Sevres koalisyonunun dağıtılması amacını gütmüştür.

4. Rus (SSCB) Haberalma Örgütü

Birinci Dünya Savaşı sonlarında Rusya’da cereyan eden ve “*Büyük Ekim Sosyalist ihtilâli*” olarak isimlendirilen hükümet darbesiyle, 7 Kasım 1917 Çarlık idaresi yıkılmış ve Bolşevikler idareyi ellerine geçirmişlerdir. Lenin ve Troçki başkanlığında kurulan geçici hükümetle, ülkede mülkiyet kaldırılmış ve yeni bir ekonomik sistem kurulmaya başlanmıştır. Bolşevikler ilk iş olarak 15 Kasım 1917 günü yayınladıkları “*Rus Halklarının Hakları Beyannamesi*” adını taşıyan bildiriyle Rusya’da yaşayan bütün milletlerin eşit ve egemen olduklarını, isterlerse Rusya’dan ayrılıp bağımsız hükümetler kurabileceklerini ilan etmişlerdi. Bolşeviklerin ikinci hareketi ise, derhal savaşa son vermek

124 Bige Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri...*, s. 176.

olmuştur¹²⁵. Nitekim, Ruslar 1917 yılının Aralık ayı sonlarında Osmanlı Devleti ile Erzincan'da mütareke yaparak Doğu Anadolu'yu boşaltmaya başlamışlar, ancak bu kez de yerlerini Ermenilere bırakmışlardır.

Bu arada yeni hükûmetçe hazırlanacak anayasa için Petersburg'da toplanan mecliste, Bolşevikler çoğunluğu sağlayamamışlar ve meclis dağıtılmıştır. Bu olaylardan sonra, Rusya bir dikta rejimiyle yönetilmeye başlamıştır. Ülke içerisinde ihtilâlin verdiği karışıklık nedeniyle, 3 Mart 1918 günü Rusya, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan ve Osmanlı İmparatorluğu arasında Brest-Litovsk Barış Antlaşması İmzalanmıştır. Bu antlaşmanın bazı maddeleriyle Rusya, Kars, Ardahan ve Batum'u Osmanlı Devleti'ne bırakmış, Doğu Anadolu'nun 6-8 hafta içerisinde boşaltılması ve Ermeni çetelerinin silahsızlandırılarak dağıtılması hükümlerini kabul etmiştir.¹²⁶

Ancak, bu antlaşma Doğu Anadolu ve Kafkaslarda barışı sağlayamamıştır. Daha sonraki aylarda meydana gelen siyasal gelişmeler, Rusların Kafkas ülkelerinin bağımsızlığını kabul etmeye niyetlerinin olmadığı ve özellikle Bakû petrollerini elden kaçırmayı hiç düşünmediklerini açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim, Rus Hükûmeti'nin 20 Eylül'de, Türkiye açısından bu antlaşmanın yok sayıldığını ilan etmesi, bunun açık bir delilidir.

Ulusal Bağımsızlık Savaşı günlerinde Rusya ile ilk ilişkiler resmi olmayan bazı kişiler ya da kurullar aracılığı ile yürütülmüştür. Bunların en önemlisi, 1919 Mayıs'ında Türk milliyetçileriyle temas etmesi için Anadolu'ya gönderilen Albay Semen Mihailoviç Budienni (Budiye) başkanlığındaki heyettir¹²⁷. Nitekim, o günlerde Genelkurmay İstihbarat Dairesi'nde çalışan ve bir takım gizli olayların içinde olan emekli Albay Hüsamettin Ertürk, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının Havza'da bulunduğu günlerde, Rus heyetiyle bu görüşmenin yapıldığını ileri sürmektedir. *“Haziran'ın ilk günlerinde (7 Haziran 1919) Havza'da, Ali Baba'nın Mesudiye Otelinde gerçekleşen bu görüşme de Albay Budiye, Mustafa Kemal'e silah cephane ve para yardımı önermiş buna mukabil ulusalcıları müşterek düşmanları olan İtilâf Devletlerine karşı*

125 Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, c. III, Ks.IV, Ankara, TTK, 1991, s. 92-93; Kâmuran Gürün, **Türk-Rus ilişkileri**, Ankara, TTK, 1991, s. 1.

126 Gürün, **Türk-Rus ilişkileri**, s. 2; Bayur, s. 136-137.

127 Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, c. I, s. 83-84; Gürün, s. 8.

mücadeleye davet etmiştir”¹²⁸. Yapıldığı tartışma konusu olan bu görüşmede Budinin Türk önderlerine Bolşevik sistemini kabul ettirmek istediği açıkça anlaşılmaktadır. Mustafa Kemal’in ise o sıralarda çok gerekli olan Bolşevik yardımını kaybetmemek için kaçamak cevaplarla bu heyeti oyaladığı bilinmektedir.

Diğer taraftan da Kâzım Karabekir anılarında, Mustafa Kemal’in İstanbul’da iken İlyaçev adında bir Rus Albayıyla da görüşmüş olduğunu ifade etmektedir. O sıralarda Rus yardımının Bolşevik sistemini kabul etmeyi gerektireceği görüşü yaygındı. Mustafa Kemal Paşa’nın kurmay heyetinde haberalma ve siyasi şube müdürü olan Binbaşı Hüsrev (Gerede) Bey’in Havza’dan Karabekir’e gönderdiği mektup konuya ışık tutmaktadır¹²⁹. Bu görüşlerin ışığı altında Bolşeviklerle ilişki kurmak konusunda Amasya Toplantısında uzun görüşmeler yapılmış ve Mustafa Kemal, 23 Haziranda Karabekir’e gönderdiği telgrafta¹³⁰, bölgeden bazı tanınmış şahsiyetlerin kendilerini tanıtmaksızın Bolşeviklere gönderilmesini ve onlarla derhal görüşmeye başlanmasını istemiştir. Rusya ile temasın Kâzım Karabekir Paşa tarafından yürütülmesi yolunda, Erzurum’da alınan karar üzerine, Mustafa Kemal Paşa tarafından Dr.Ömer Lütfi Bey Bakû’ye, Dr. Fuat Sabit Bey ise Moskova’ya gönderilmiştir. Mustafa Kemal Paşa bunlarla da yetinmeyerek eski Doğu Orduları Grubu Komutanı Halil (Kut) Paşa’yı da Ruslarla irtibat kurmakla görevlendirmiştir¹³¹.

Bu arada Rusya ise, Türkiye’de Bolşevizmi yayabilmek için çeşitli vasıtalar aramış ve “*Türk İştirakiyûn Teşkilâtı*” ile Rusya’daki Türklerden büyük ölçüde faydalanmıştır. 1918 yılında Moskova ‘da kurulan ve ileri de Komünist Partisi’nin nüvesini teşkil edecek olan bu teşkilâtın merkez komitesi başkanı Mustafa Suphi’dir. Komitenin tüm masrafları Rus Hükûmeti tarafından karşılanmaktadır. Teşkilâttan beklenen ise, Türkiye’de Bolşevikliğin yayılması

128 Samih Nafiz Tansu, **İki Devrin Perde Arkası, Anlatan**. Hüsamettin Ertürk, İstanbul, Hilmi Kitabevi, 1964, s. 338-342; Stefanos Yerasimos, **Ekim Devrimi’nden Milli Mücadeleye Türk-Sovyet İlişkileri**, İstanbul, Gözlem Yayınları, 1979, s. 108-109. ; Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü 30 Ekim 1918-22 Temmuz 1919**, c. I, Ankara, TTK, 1993, s. 308; Gürün, s. 8-9. Ayrıca Gürün adı geçen eserinde, böyle bir görüşmenin yapılmadığını savunmaktadır.

129.Kâzım Karabekir, **İstiklâl Harbimiz**, I. B., İstanbul, Merk Yayıncılık A.Ş., 1988, s. 56-58; Sonyel, c. I., s. 84; Gürün, s. 9.

130.Karabekir, s. 52-54; Gürün, s. 10.

131.Gürün, s. 19; Mete Tunçay, **Türkiye’de Sol Akımlar, 1908-1925**, Ankara, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1967, s. 68.

ve benimsenmesini sağlamaktı. Nitekim, Rusya bir müddet sonra Türkiye'yle olan ilişkilerinde aracı olarak Mustafa Suphi ve ekibini kullanacaktır.

Bu dönemde Türkiye ile ilişki kurmak isteyen Rusların karşısına ilginç araçlar çıkmaktadır. Mütareke ile birlikte hudutlarımız dışında kalan Kars, Ardahan, Artvin vilayetlerinde birçok Türk subayı ve Teşkilât-ı Mahsûsa üyesi vardı. Çoğu ittihatçı olan bu kişiler İstanbul'da Karakol Cemiyeti ile bağlantı içerisindeydiler. Nitekim, 16 Ocak 1920'de Karakol Cemiyeti'ni temsilen Baha Sait'le bir Rus temsilcisi arasında Bakû'de imzalanan işbirliği ve dayanışma anlaşması¹³², Mustafa Kemal'i harekete geçirmiştir. Bu anlaşmalardan son derece tedirgin olan Mustafa Kemal, Ruslarla artık resmi ilişkiye geçmek zamanının geldiğini anlamıştı.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin, açıldığı günlerde Batılı Devletlerle bir anlaşmaya varılamayacağını anlayan Ankara Hükûmeti, Doğulu devletlerle olan ilişkilerine önem vermeye başlamıştır. Bu nedenle, 26 Nisan 1920'de Rusya Hükûmeti'ne bir nota göndererek, onları Ankara'da yeni kurulan hükûmeti tanımaya, işgalci ülkeleri Anadolu'dan kovmak amacıyla Türkiye'ye yardıma davet etmişti. Çiçerin, bu notaya cevap olarak Ankara Hükûmeti'nin Misâk-ı Milli'de belirtilen dış politika ilkelerini kabul ettiğini bildirmiş ve diplomatik ilişkiler içerisine girilmesini önermiştir¹³³.

Bütün bu yazışmalar sonunda Ankara Hükûmeti, Rusya'nın Türk milliyetçilerine karşı nasıl bir politika uyguladığını öğrenmek amacıyla Bekir Sami Bey (Dışişleri Bakanı) Başkanlığında Yusuf Kemal (Tengirşenk) Bey (İktisat Bakanı), Dr.Rıza Nur ve Rusça bilen Lâzistan milletvekili Osman Bey'in de katıldığı bir heyeti, Moskova'ya göndermeye karar vermiştir. Adı geçen heyet üyeleri 24 Temmuz tarihinden itibaren Rus ileri gelenleriyle görüşmelere başlamıştır. Türk Heyeti'nin Moskova'da Rus Dışişleri Komiseri Çiçerin ve yardımcısı Karahan'la özellikle Anadolu'ya yardım konusunda yaptığı görüşmeler esnasında üzerinde önemle durulan konulardan birisi de, iki devlet arasında irtibat sağlayan fakat, Ermenilerce kesilmiş bulunan yolların

132 Daha geniş bilgi için bkz; Giriş Bölümü, TBMM. nin Açılmasına Kadar Olan Süre İçerisinde Osmanlı'da Haber Kaynakları, s. ; Gürün, s. 24-27; Karabekir, s. 598-600.

133 Bige Yavuz, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri- Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922**, s. 72; Sonyel, c. II, s. 5-7; Tunçay, s. 70-71.

açılmasıydı. Uzun görüşme ve tartışmalar sonunda, 24 Ağustos'ta iki ülke arasında bir anlaşma tasarısı parafe edilmiştir. Fakat, Türkiye'nin Doğu illerinden Ermenilere toprak verme sorunu nedeniyle antlaşmanın imzalanması çıkmaza girmiş ve bu konu TBMM'nde sert tartışmalara neden olmuştur¹³⁴.

Ankara Hükûmeti'nin ilk diplomatik ilişkilerini Rus Hükûmetiyle başlatması, İtilâf Devletlerini tedirgin etmiştir. Ayrıca, ikili ilişkilerin ilerlemesiyle Türkiye ile Moskova arasındaki diplomasi trafiği her geçen biraz daha artacaktır.

5. Ermeni, Rum ve Yunanlıların Faaliyetleri:

IX.Yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan azınlıklar, Batılı devletlerin kışkırtmasıyla isyan hareketlerine girişmişlerdi. Nitekim, bağımsızlık peşinde koşan Ermeni ve Rumlar Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmasını fırsat bilerek, düşmanla işbirliği yapmaktan çekinmemişlerdir.

Yunanistan, bağımsızlığını kazandığı 1829 yılından itibaren dış politikasını Osmanlı Devleti'nde toprak koparmak ideali üzerine kurmuştur. Çökmekte olan Osmanlı Devleti'nin üzerine, iki kıtaya uzanan ve beş denize açılan “*Büyük Yunanistan'ı*” kurarak Bizans İmparatorluğu'nu yeniden canlandırmak, Yunan “*Megola ideâsı*”nın tek amacıdır. Bu amacı gerçekleştirmek için harekete geçen Yunanlılar İstanbul ve Anadolu'daki Rumları teşkilâtlandırarak Türklere her türlü mezalimi yapmaktan çekinmemişlerdir¹³⁵. Bazı Rumlar, Türklere karşı yaptıkları bu zulümleri çeşitli şekillerde açıklayarak, propaganda yapmaktan da geri kalmamışlardır. Özellikle, İzmir metropoliti Hiristostomokis, Yunan mezâlimlerini Rumca gazetelerde övdürmüş, şehit edilen Müslümanların cenazelerinin fotoğraflarını çektirerek bunları, Türklerin öldürdüğü Rumlar diye sinemalarda göstermiştir¹³⁶.

134 İzzet Öztoprak, “Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in İstifa Meselesi”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, c. IX, No: 25, (Kasım 1992), s. 96; Gürün, s. 35-36; Sonyel, c II, s. 9-12; Yavuz, s. 72.

135 Rahmi Çiçek, “Milli Mücadele'de Rum-Yunan ittifakının Anadolu Basınındaki Yankıları”, **Atatürk Yolu**, c. II, No:6, (1990), s. 299-300.

136 Kâzım Özalp, **Milli Mücadele 1919-1922**, c. I, III. B., Ankara, TTK, 1988, s. 79-80.

Bilindiği üzere Rusya 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi sırasında Osmanlı Devleti'nin içerisinde yaşayan Ermenileri kışkırtmaya başlamış ve bu konuda Ermeni Patriği ile de iş birliği yapmıştır. Bunun yanı sıra, Batı devletlerin destekleriyle güçlenen Ermeniler Bağımsızlık Savaşı günlerinde Anadolu'nun çeşitli yerlerinde propaganda ve casusluk faaliyetleriyle işgalci güçlere de yardımcı olmuşlardır. Bu dönemler içerisinde Ermenilerin, Anadolu içlerinde girişmiş oldukları katliam korkunç rakamlara ulaşmıştır. Batılı devletlerin teşvik ve yardımlarıyla Ermeni ve Rumlardan meydana gelen bir istihbarat ve terör örgütü oluşmuştur. Ermeniler, İtilaf Devletleri ve Yunanlılara propaganda ve casusluk yaparak hizmet etmeye çalışmışlar ve her türlü faaliyetlerde yardımcı olmuşlardır¹³⁷.

Ermeniler Anadolu'da bulundukları bölgelerde Kuva-yı Milli'ye aleyhine propaganda yapmakla birlikte, bölgeleriyle ilgili işgal güçlerinin işine yarayacak bilgileri de onlara ulaştırmaktadırlar¹³⁸. Yunan emelleri doğrultusunda yapılan bu casusluk faaliyetleriyle ilgili olarak basında çıkan haberler bir hayli fazladır. Nitekim, 19 Ağustos 1920 tarihli Açık Söz gazetesinde yayınlanan haber "*Bolu civarında yapılan bir hareket sırasında casusluk yaptıkları anlaşılan bir Yunan zabiti, bir Ermeni, bir Rum ve iki er yakalanarak mahkemeye sevk edilmiştir*" ifadesi, bu yardımları gözler önüne sermektedir¹³⁹.

Ulusal Bağımsızlık Savaşı yıllarında, Türkiye üzerinde ekonomik ve siyasi bir hakimiyet kurmak isteyen başta Rusya, İngiltere ve Fransa olmak üzere diğer Batılı ülkeler çeşitli vaatlerle kandırdıkları azınlıkları tahrik ve teşvik ederek, bağımsızlık hareketini susturmaya çalışmışlardır. Bunun yanı sıra Ankara Hükûmeti de bu tür yıkıcı ve bölücü eylem ve faaliyetlere karşı bazı tedbirler almak almak zorunda kalmıştır.

137 Gnkur. ATASE Bşk. lığı, **Türk İstiklâl Harbi Arşivi**, K. 683, D. 126A, F. 22.

138 Hamit Pehlivanlı, "Askeri Polis Teşkilâtı İstihbarat Raporlarında Milli Mücadele Sırasında Ermeni-Rum Azınlığın Faaliyetleri ve Alınan Tedbirler", **Atatürk Yolu**, c. II, No:8, (1991), s. 677.

139 Çiçek, s. 304.

İKİNCİ BÖLÜM

SÈVRES ANTLAŞMASI'NDAN İKİNCİ İNÖNÜ SAVAŞI'NA KADAR İSTİHBARAT KAYNAKLARI

A. 10 Ağustos 1920 - 1 Nisan 1921 Tarihleri Arasındaki Siyasi Gelişmeler

İstanbul Hükûmeti, Sèvres Antlaşması'nı imzalamakla Türk Ulusuna en ağır darbeyi indirmede düşmanlarla adeta işbirliği içinde olmuştur. Fakat, bu antlaşma TBMM Hükûmeti'nce derhal reddedilmiş ve bu antlaşmayı imzalayan bütün Osmanlı devlet adamları da 19 Ağustos 1920'de alınan bir kararla vatan haini sayılarak vatandaşlık haklarından yoksun bırakılmışlardır¹. Artık Anadolu'nun İstanbul'a karşı direnmesi son biçimini almıştır.

TBMM'nin yurt içişlerinde izlediği siyaset, bir yandan düşmanın kesin olarak yenilmesi için var güçle silahlanma öte yandan devlet otoritesini her tarafa yayma ilkelerine dayanmaktadır. Devlet otoritesinin güçlendirilmesi kolay olmamıştır. Özellikle, birbiri ardınca çıkan ayaklanmalar² ve İstanbul Hükûmeti'nin olumsuz propagandaları, yeni Devletin işini son derece zorlaştırmıştır. Ancak, ulusal devletin, özellikle düzenli ordu birlikleriyle bu ayaklanmaların hepsini başarıyla bastırması üzerine 1921'den itibaren isyanlar azalmış ve son bulmuştur. Ayrıca, Sèvres Antlaşması hükümleri, Yunan saldırıları ve Trakya'nın işgali, Rusya'nın Ermenileri korur bir tavır takınması ile İtilâf Devletlerinin Türklere ve Türkiye'ye karşı besledikleri duyguların açıkça ortaya çıkması, Ankara Hükûmetini çok rahatsız etmiştir.

Bu arada, Ankara Hükûmetinin Bağımsızlık Savaşı yıllarında Türkiye için mümkün olabilen azami çıkarı sağlayabilmek amacıyla izlemiş olduğu dış politika daima iki yönlü olmuştur. Özellikle, ciddi bunalımlı dönemlerde Doğu ve Batı ile yapılan diplomatik temasların nitelikleri bir hayli değişiktir. Bu

1 Gnkur. Harp Tarihi Bşk.lığı, **Türk İnkılâp Tarihi**, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1973, s. 49.

2 Çeşitli nedenlerle çıkan bu ayaklanmalar şunlardır: **İkinci Düzce Ayaklanması** (8 Ağustos-23 Eylül 1920), **İkinci Yozgat Ayaklanması** (5 Eylül-30 Aralık 1920), **Konya Ayaklanması** (2 Ekim-22 Kasım 1920), **Demirci Mehmet Efe Ayaklanması** (1-30 Aralık 1920), **Çerkez Ethem Ayaklanması** (6 Aralık 1920), **Pontus Ayaklanması** (6 Aralık 1920), **Koçkiri Ayaklanması** (6 Mart 1921)'dir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Gnkur. Harp Tarihi Bşk. lığı, **İstiklâl Harbi'nde Ayaklanmalar**, c. VI, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1974.

dönemde, Doğu Cephesinde bağımsızlık emelleriyle tahrik edilen Ermeniler dışında bir düşman bulunmamaktadır. Özellikle, İngilizlerin kışkırtmalarıyla harekete geçen Ermeniler, Sèvres Antlaşması hükümlerine dayanarak Doğu Anadolu’da önemli bir askeri etkinliğe girişmişlerdir. Ancak, XV. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa’nın çabalarıyla Ermeni kuvvetleri büyük bir yenilgiye uğratılarak Misak-ı Milli sınırları dışına sürülmüştür. Kazanılan bu zafer ve imzalanan Barış Anlaşması’yla Sèvres’in Ermenilere bıraktığı Doğu illeri kazanılmış ve Ermeniler Türk Devleti’nin varlığını tanımışlardır³.

Yeni Türk Devleti’nin dış politikasında Batıyla olan ilişkiler önemli bir yer tutmaktadır. Bu dönemde Ankara Hükûmeti, İtilâf Devletleri yani Batı ile savaş halinde olup, Batılı Devletler ise, savaşı Yunanlılar aracılığıyla yürütüyorlar ve Sèvres Antlaşması hükümlerinde öngörülen yerleri işgal ediyorlardı. Bu durumda ancak, Yunanlıları yenerek ve diğer İşgalci Devletleri yurttan kovarak, Batıya karşı bir diplomatik zafer kazanılabileceğinin farkında olan Ankara Hükûmeti, siyasal ve askeri yollardan harekete geçmiştir. Nitekim, Birinci İnönü Savaşı ile kazanılan askeri zafer ve akâbinde toplanan Londra Konferansı, Batılı devletler arasında fikir ayrılıklarını da beraberinde getirmiştir⁴. Her şeyden önce, Batılı devletlerin bu konferansa Ankara Hükûmeti’ni de davet ederek karşılıklı görüşmelerde bulunması ve Ulusal Bağımsızlık Savaşı’nın, bu devletlerce hukuki alanda tanınmış olması, Ankara açısından son derece önemlidir.

Konferansta, Ankara Hükûmeti’ni temsil eden Bekir Sami Bey’in, Anlaşma Devletleri cephesini bölmek ve Ankara’ya bir şeyler yaparak dönebilmek düşüncesiyle yapmış olduğu ikili anlaşmalar da,⁵ Ankara Hükûmeti tarafından onaylanmayacaktır. İkili anlaşmaların ortaya çıkardığı durum Moskova’yı harekete geçirmiştir. Ankara Hükûmeti ile Rusya (SSCB) arasında

3 İsmail Soysal, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)**, c.I, Ankara, TTK, 1983, s. 17-23.

4 SelahattinTansel, **Mondros’tan Mudanya’ya Kadar**, c. IV, 3. B, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1991, s. 38-39.

5 Adı geçen Anlaşmalar şunlardır: **Türk-Fransız Sözleşmesi** (10 Mart 1921), **Türk-İtalyan Anlaşması** (13 Mart 1921) ve **Türk-İngiliz Anlaşması** (16 Mart 1921)’dir.

imzalanan Moskova Antlaşması'yla Doğu Anadolu'daki sınır sorunları çözümlenmiş, iyi ilişkiler geliştirilmiş ve Ulusal Bağımsızlık Savaşı'na yardım sağlanmıştır⁶. Daha sonraki günlerde Yunanlılara karşı kazanılan İkinci İnönü Savaşı ile Ankara Hükûmeti'nin varlığı ve Türk Ulusunun haklı davası dost ve düşman devletlere resmen olmasa da dolaylı olarak benimsetilmiş ve hatta kabul ettirilmiştir. Yine bu dönemde Anayasanın ve İstiklâl Marşı'nın kabul edilmesi gibi Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki gelişmeler son derece önemlidir⁷.

B. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Yararına Çalışan Gizli Gruplar ve Basın

1. Gizli Gruplar ve İstihbarat Faaliyetleri

Ulusal Bağımsızlık Savaşı yıllarında, Genelkurmay Başkanlığı (EHUR)'nın onayı ve bilgisi dahilinde Anadolu'ya yardım konusunda birçok gizli grubun kurulduğu bilinmektedir. Kurulan bu grupların birçoğu, Sèvres Antlaşması'nın İstanbul Hükûmeti'ne zorla kabul ettirilmesine karşı bir tepki olarak ortaya çıkmış ve kısa bir süre sonra da Misak-ı Milli kararları doğrultusunda Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin hakiki temsilcisi olmuşlardır. Özellikle, İstihbarat faaliyetleriyle İstanbul ve çevresinde bulunan silah ve cephanelerin Anadolu'ya kaçırılması gibi görevleri başarıyla yerine getiren bu gizli gruplar, Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın kazanılmasında çok büyük rol oynamışlardır.

a) Askeri Polis Teşkilâtı (10 Ağustos 1920 – 1 Nisan 1921)

Askeri Polis Teşkilâtı'nın yapısında, kurulduğu 1920 yılı Temmuz ayı ortalarından, kapatıldığı 1 Nisan 1921'e kadar geçen süre içinde birkaç kez değişiklik yapılmıştır. Teşkilâtın bünyesinde ve görev alanlarında zamana ve şartlara göre yapılan düzenlemelerle bütün cephe, kolordu karargâhlarında birer Polis Merkezlerinin kurulması ve Teşkilât başkanlıklarının da bölgelerindeki askeri makamlara bağlanması kararlaştırılmıştır. 20 Aralık 1920 tarihinde bütün

⁶ Anlaşma maddeleri için ayrıntılı bilgi için bkz., Soysal, c. I, s. 27-38.

⁷ **Anayasanın Kabulü** (20 Ocak 1921) ve **İstiklâl Marşı'nın Kabul Edilmesi** ise (1 Mart 1921) tarihinde gerçekleşmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, II. Kitap, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1992, s. 253-257.

Askeri Polis Şubeleri'nin Ankara'da Genelkurmay Başkanlığı bünyesindeki “*Askeri Polis Riyaseti*”nde toplandığı görülmektedir. Askeri Polis Şubelerinin, bölgelerindeki istihbarat faaliyetlerini bağlı bulundukları komutanlıklarla, Genelkurmay Başkanlığı'na süratle bildirmeleri istenmiş, yine bu tarihte yapılan bir düzenlemeyle dokuz ayrı bölgede, Askeri Polis Şube ve merkezi kurulması planlanmıştır⁸.

Nitekim, Askeri Polis Şube ve merkezleri Kastamonu, İnebolu, Bartın, Akçaşehir, Düzce, Mudurnu, Sinop, Ereğli, Cide, Samsun, Eskişehir, Geyve, Bilecik, Kütahya, Afyon gibi il ve ilçelerde faaliyete geçirilmiştir. Ayrıca, bu merkezlere subay, inzibat memuru, araştırma (Tahârî) memuru, komiser ve polis memurları tayin edilmiştir⁹. Bu dönemler içerisinde Ankara'da Genelkurmay Başkanlığı'nın inzibat ve subay temin edilmesinde güçlüklerle karşılaştığı görülmektedir. Hem cephede birlik komutanı olarak, hem de istihbarat ve diğer hizmetlerde kullanılacak subayların temini, o günlerin en büyük problemi idi. Ayrıca, sahillerden ve işgal bölgelerinden Anadolu içlerine giren subay ve erleri kontrolle görevli inzibat memurlarının az olması, Askeri Polis Şubelerini sıkıntıya sokmuştur. Dönemin istihbarat raporlarında bu konu ile ilgili olarak çok sayıda resmi yazışmalara rastlanılmıştır. Teşkilâtın memur ihtiyacının ilgili mülki makamlarca karşılanması veya dışarıdan memur alınmasına izin verilmesi konusunda girişimlerde de bulunduğu görülmektedir. Bu konu üzerinde titizlikle duran Teşkilât, göreve getirilecek elemanların namuslu itimat edilir ve tecrübeli olmalarına dikkat edilmesini istemiştir. Nitekim, teşkilâtın bu istekleri tam olarak karşılanamayınca, şubeler bulundukları bölgelerden güvenilir elemanlar tespit ederek bu açıklarını kapatmaya çalışmışlardır. Bu elemanlar fahri olarak hizmet edecekler ve getirdikleri bilgilerin önemine göre mükafat alacaklardı. Buradan da anlaşılacağı üzere ülkenin içinde bulunduğu genel durum ve yıllarca sürüp giden savaşlar bu konuda yetişmiş eleman sayısını azaltmıştı¹⁰.

8 Hamit Pehlivanlı, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilâtı**, Ankara, Gnkur.Bşk.lığı Yayınları, 1992, s. 56-58.

9 Mesut Aydın, “Milli Mücadele Döneminde Anadolu'da Giriş ve Çıkışları Kontrol altında Tutan Kuruluşlar”, **Atatürk Yolu**, c. II, No: 5, (mayıs 1990) s. 27; Gnkur.ATASE Bşk.lığı, **Türk İstiklâl Harbi Arşivi**, K. 952, D.6, F. 13/7; **Harp Tarihi Vesikalar Dergisi**, Sayı 55, (Mart 1996), Belge No: 1271.

10 Pehlivanlı, s. 72-78.

Ankara Hükûmeti'nin en önemli istihbarat örgütü olan bu teşkilâtın, üzerinde hassasiyetle durduğu konulardan bir diğeri ise haberleşmedir. Kuruluş öncesi dağınık kaynaklardan alınan haberlerin toplanmasıyla ilgili olarak¹¹ haberalma memurlukları görevlendirilmiş, bunlara doğrudan doğruya Genelkurmay Başkanlığı ile haberleşme yetkisi verilmiştir. Dolayısıyla, Teşkilât haberalmayı tek şubede toplayarak denetim ve değerlendirme kolaylığı sağlamayı amaç edinmiştir. Ayrıca, telgrafların çekilmesi ve diğer posta hizmetlerinin hızlı ve düzenli olarak yapılıp, yapılmaması teşkilâtı yakından ilgilendirmektedir. Devamlı düşman ile temas halinde bulunan cephelerin, önemli birçok istihbarattan haberdar edilmesi gerektiği görüşünü savunan Teşkilât, özellikle telgrafların zamanında yerlerine ulaştırılmasını isteyerek ilgilileri bu konuda uyarmayı ihmal etmemiştir. Posta ve Telgraf Müdürlüğü ise, Askeri Polis Teşkilâtı'nın bu konudaki şikâyetleri üzerine, çekilmek üzere gelen telgrafların çok geniş olması dolayısıyla mevcut telgraf kapasitesini aşmakta olduğu ve birçoklarının da tehir edilmek zorunda kaldığını belirtmiştir. Askeri Polis Teşkilâtı ile Posta ve Telgraf Müdüriyet-i Umûmiyesi, aralarındaki bu problemler için bir anlaşmaya varmışlardır. Buna göre, polis şubelerinin düşman hakkında elde ettikleri bilgileri içeren telgraflara “*İstihbarat raporu*” işareti konulması gerektiği ve bu şekilde hazırlanan telgrafların zamanında çekileceği kararlaştırılmıştır¹².s

Ankara'da yeni kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, henüz Anadolu'da tam olarak otoritesini sağlayamamıştı. Cephelede savaşın devam etmesi, iç karışıklık ve bu karışık ortamda kişilere güvensizlik ve şüphecilik, Hükûmeti zor durumda bırakmıştır. Bu arada, gerek İstanbul Hükûmeti ve gerekse İşgal Devletleri istihbarat örgütlerinin yoğun faaliyetleri, Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nı sıkıntıya sokmuştur.

İşte bu buhranlı dönemde faaliyetlerini yoğunlaştıran Askeri Polis Teşkilâtı, Anadolu'daki propagandacı ve casusların takip ve etkisiz hale getirilmesi görevlerini başarıyla yerine getirmiştir. Gerçekten, Bağımsızlık Savaşına katılmak isteyenlere İstanbul'daki çeşitli gruplar tarafından “*berayi ticaret Samsun'a ya da İnebolu'ya*” kaydını taşıyan gezi belgeleri verilmekte ve

11 Nurettin Peker, 1918-1923 İstiklâl Savaşı'nın Vesika ve Resimleri, Sakarya ve Dumlupınar Zaferlerini Sağlayan İnebolu ve Kastamonu Havalisi, İstanbul, Gün Basımevi, 1955, s. 251-252.

12 Pehlivanlı, s. 84-85; Gnkur.ATASE Bşk.lığı, Türk İstiklâl Harbi Arşivi, K. 687, D. 140, F. 19, 19/1.

böylece Anadolu'ya geçmelerine müsaade edilmekteydi. Adı geçen yerlerde polis teşkilâtına mensup personel, buralara gelen kimselerin ellerindeki bu belgeleri kontrol etmekte, durumlarını incelemekte, davaya zararlı gördükleri kişiler hakkında da yasal önlemler almaktadırlar. Bu çalışmalar çerçevesinde zararlı olduğu tespit edilen kişiler, Genelkurmay Başkanlığına rapor edilmiş ve geri çevrilmişlerdir¹³.

Şüphelenilerek yakalanan şahıslar sorguya çekilmiş ve bir takım bilgiler elde edilmiştir. Bu bilgiler, başkalarının da bilgileriyle karşılaştırılarak kesinlik kazandırılmış ve ona göre değerlendirilmiştir. Ayrıca, bu konuyla ilgili yazışmalarda, özellikle işgal bölgelerinden gelen şüpheli şahısların hangi güvenlik birimi tarafından yakalanırsa yakalansın, mutlaka o bölgedeki Askeri Polis Şubesi'ne bildirilmesi istenmiştir. Bunların yanı sıra teşkilâtın, şüpheli şahıslar hakkında Genelkurmay Başkanlığına bazı tekliflerde bulunduğu görülmektedir. Nitekim, bunlardan biri Ankara Hükûmeti adına çalışan İstanbul'daki gizli grupların birleştirilerek tek elden yönetilmeleri ve Anadolu aleyhinde faaliyet gösterenlerin isim ve fotoğraflarının bütün polis şubelerine dağıtılmasının sağlanması idi¹⁴.

Teşkilâtın casusluk faaliyetiyle ilgili olarak hazırlamış olduğu isim listeleri ve fotoğraflı karton albümler bir hayli ilginçtir. Genelkurmay İstihbarat Şubesine gönderilen bu albümler çoğaltılarak Anadolu'ya geçişlerin yoğun olduğu başta İnebolu ve Samsun olmak üzere Karadeniz limanlarına ve Antalya Komutanlığı emrindeki Askeri Polis Şubelerine dağıtılmıştır. Bu olayların içinde bulunan Hüsamettin Ertürk Bey fotoğraflı albüm uygulamasını şu şekilde değerlendirmektedir:

*“... Ayınpe (AP) Örgütü amir ve mensupları ellerindeki bu albümlerde ad ve fotoğrafları bulunanları şüpheli görüp Anadolu'ya kabul etmemiş...lekeli oldukları güçlü delillere dayalı olan bazılarını da en yakın istiklâl mahkemelerine göndermeye başladıklarından... o tarihten sonra zararlı kişiler ve kuşkulu kimselerin Anadolu içlerine sızmalarına olanak kalmamıştır”*¹⁵.

13 Gnkur.ATASE Bşk.lığı, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, TBMM Hükûmeti Dönemi (23 Nisan 1920 – 29 Ekim 1923)**, c. IV, Ks.I, Ankara, Gnkur.Basımevi, 1984, s. 179.

14 Pehlivanlı, **...Askeri Polis Teşkilatı**, s. 172-173.

15 Gnkur. ATASE Bşk. lığı, **Türk İstiklâl Harbi Arşivi**, K. 218, , D. 449A, F. 1/85; **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi**, s. 180.

Teşkilât, bu tür faaliyetlerle de yetinmemiş, zaman zaman bazı görevlilerini Yunan mevzileri içerilerine göndererek bilgi toplamaya çalışmıştır. Ayrıca, bu hatlar gerisinde yaşayan kişilerden ve yabancı uyruklu tüccarlardan da bilgiler temin edilmiştir¹⁶.

İşgallerle beraber Anadolu'da başlayan Yunan yayılmacılığı bu dönemde hızla devam ederken, Yunan mezâlimi her geçen gün artmıştır. Yunan idaresine geçen her Türk toprağında, hemen o gün göç başlamış ve geride yıkıntılardan başka bir şey kalmamıştır. Bölgedeki Askeri Polis Teşkilâtı ajanlarının tespitlerine göre Yunanlıları Anadolu'nun işgaline teşvik eden İngilizler bile yapılan bu mezâlimleri araştırma komisyonlarıyla sona edirmek lüzumunu hissetmişlerdi¹⁷.

Askeri Polis Teşkilâtı Başkanlığı'nın bu olaylar esnasında takip ettiği strateji son derece önemlidir. Yunanlıların yaptıkları mezâlimi yerinde göstermeyi planlayan Teşkilât, ajanların bu soykırımla ilgili gönderdikleri istihbarat raporlarını da beyanname şeklinde düzenleyerek yayınlamayı, böylece halkı aydınlatmayı düşünmüştür. Ayrıca, bu zulüm ve işkenceleri belgeleyip gereken yerlere göndermek ve halka göstermek üzere işgal altında mezâlime uğrayan mahâllere fotoğraf çekecek memurlar da gönderilmiştir¹⁸.

Askeri Polis Teşkilâtı'nca Yunanlıların Anadolu'daki her hareketleri dikkatlice izlenmiş ve Yunan birliklerinin durumları, silah ve mühimmat miktarlarıyla ilgili olarak hazırlanan istihbarat raporları, günlük olarak merkezlere ulaştırılmıştır.

Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın ortalarına doğru Yunan ordusunun moral durumun artık bozulmaya başladığı görülmektedir. Nitekim, Askeri Polis Teşkilâtının başlatmış olduğu propagandaların etkisi savaşın ortalarına doğru kendisini göstermiştir. Bununla beraber orduya gönüllü olarak yazılan yerli Rumlarında artık firar etmeye başladıkları görülmektedir. Bu arada Ermeniler de Anadolu'nun çeşitli yerinde Yunanlılar adına propaganda çalışmalarına devam ediyorlardı. Askeri Polis Teşkilâtı elemanlarınca hazırlanan raporlarda, Ermeni propagandası ve faaliyetlerine geniş yer verilmiştir. Adı geçen

16 Gnkur. ATASE Bşk. lığı, **Harp Tarihi Vesikalar Dergisi**, Sayı 52, Yıl 14, (Haziran 1965), Belge No: 1205.

17 Yücel Özkaya, "Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nda Anadolu'nun ve Kamuoyunun Durumu", **Atatürk Yolu**, c. II, No: 5, (Mayıs 1990), s. 157; Pehlivanlı, s. 126.

18 Pehlivanlı, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilâtı**, s. 127.

raporlarda, Ermeni kadınların ticaret amacıyla bohçacı kılığında Müslümanların evlerine girip çıkmakta oldukları ve Türk kadınlarını aldattıkları, bulundukları bölgelerde işgal güçlerinin işine yarayacak bilgileri de toplamaya özen gösterdikleri görülmektedir. Askeri Polis Teşkilâtı'nın yapmış olduğu bir istihbarat çalışmasında, bu amaçla İstanbul'dan bir Ermeni kadının Anadolu'ya geçtiği ve Ali Fuat (Cebesoy) Paşa'nın karargâhı etrafında dolaştığı tespit edilmiştir. Batı Cephesi Askeri Polis Teşkilâtı Başkanı Binbaşı İsmail Hakkı Bey'in bu konuda, Garp Cephesi Komutanlığına yazdığı raporda, Ermeni kadının faaliyetleri ele alınarak dikkatli olunması istenmiştir¹⁹. Bu raporlardan anlaşılacağı üzere Ermenilerin bu tür faaliyetlerinde daha çok kadın elemanlar kullandıkları dikkat çekmektedir. Askeri Polis Teşkilâtı Başkanlığı çeşitli tarihlerde şubelere göndermiş olduğu emirlerde valiliklerle işbirliği yapılarak Ermenilerin seyahatlerine ve faaliyetlerine mani olunması istenmiştir. Teşkilâtın bu önleмиyle Ermenilerin zararlı propaganda ve casusluk faaliyetleri biraz olsun azaltılmıştır.

Düşman istihbarat örgütlerine karşı kullanılmak ve Türk ordusunun ihtiyacı olan bilgileri sağlamak için kurulan Teşkilâtın, propaganda faaliyetleri konusunda çeşitli yol ve yöntemler denemiş olduğu görülmektedir. İşgal bölgelerine ve düşman arasına gönderilen casuslar, düşmanın yeni gelen kuvvetleri ile faaliyetleri hakkında bilgi toplamak ve Anadolu Ajansı bültenlerini, milliyetçi gazeteleri halka dağıtmakla görevlendirilmişlerdir²⁰.

Teşkilâtın gizliliğe son derece önem verdiği, dönemin istihbarat raporlarında açıkça görülmektedir. Gizlilik konusu, TBMM'nin 20 Aralık 1920 tarihli gizli oturumundaki bütçe görüşmelerinde de gündeme gelmiştir. Erzurum Milletvekili Salih Efendi konuşmasında, “...bizde tuhaf bir zihniyet var. Hafi (gizli) demek, mahrem demektir. Halbuki bizde bir şey çabukça şüyu buluyor (yayıyor). Bugün birinin kulağına söylediğim bir söz, yarın öbürünün ağzında geziyor. Bendeniz İstanbul gazetelerini okuduğum için – tabii siz de görüyorsunuz, okuyorsunuz hatta geçen gün Peyâmi Sabah gazetesi gelmişti, okudum, hafi müzakeratımızı yazıyor. Şuna şüphe etmiyorum ki biz koridoru iyi muhafaza etmiyoruz...” şeklinde ifadesiyle konuya açıklık getirmiş ve önlemler

19 Pehlivanlı, s. 133-136.

20 Gnkur Harp Tarihi Bşk.lığı, **Harp Tarihi Vesikalar Dergisi**, Yıl.14, No.52, (Haziran 1965), Belge No.1205.

alınmasını istemiştir. Karesi milletvekili Basri Bey ise, bu konu üzerindeki düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir; “...biz Türklerin en büyük kusurumuz *maateessüf* (yazık ki) *işşayı sır meselesidir. Diğer milletler, teşkilâtı kavi (kuvvetli), terbiyesi rasin (sağlam) olan milletler, mesela hiç beğenmediğimiz Bulgarlar, Yunanlılar serini verir de hiç kimseye sırrını vermez. Maateessüf bizler gevşek kimseleriz... Bizim sırlarımızın en ziyade yayıldığı yerler kahvelerdir. İtimad ediyoruz, konuştuğumuz bir şey oluyor. Ona yavaşça işte yalnız size söylüyorum, kimseye söyleme kaydıyla söylüyoruz. O da başkalarına söylüyor, diğeri de bir diğeri söylüyor... ikinci derecede, sırlarımızı gizli celselerdeki esrarı yapanlar pansiyonlardır. Buralarda ne kadar gizli konuşursak konuşalım, bir takım Rum ve ermeni kızları esrarımıza vakıf oluyorlar. Bu bizim kusurumuzdur...*”²¹.

Ankara Hükûmeti, Ulusal Bağımsızlık Savaşı’nı hem işgal güçlerine ve hem de onlara alet olan İstanbul Hükûmeti ve azınlıklara karşı yürütmek zorunda kalmıştır. Her alanda başarısızlığa uğrayan bu karşıt güçler, çeşitli tarihlerde özellikle Kuvâ-yı Milli’ye mensubu komutanlara suikâstlar yapmayı da planlamıştır. Bu suikâst planlarında hedeflerden birisi de Mustafa Kemal Paşa’dır. Askeri Polis Teşkilâtı’nın 15 Mart ve 26 Mart 1921 tarihli istihbarat raporlarıyla, yapılması muhtemel suikastlar konusunda ilgili yerler uyarılmış ve gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir²².

Askeri Polis Teşkilâtın kuruluşundan yaklaşık sekiz ay sonra kaldırılmıştır. Teşkilâtın kapatılmasına verimli çalışılmadığı ve gizliliğe uyulmadığı sebep olarak gösterilmektedir. Fakat, Teşkilât mensupları kapatılma olayını onaylamamışlar ve Teşkilâtın devamını istemişlerdir. Konu TBMM’nin 1921 yılı bütçe görüşmeleri sırasında da ele alınmış ve Kastamonu Milletvekili Abdülkadir Kemali Bey, Teşkilâtın gereksizliğinden ve masraflarından bahsederek hemen kapatılmasını dile getirmiştir²³. Yukarıda bütün bu hususları göz önüne alan Genelkurmay Başkanlığı, Teşkilâtı kaldırmaya karar vermiş ve 7 Nisan 1920 tarihinde Batı Cephesi Komutanı İsmet (İnönü) Bey, teşkilâtın kapatıldığını şubelere bir emirle bildirmiştir. Teşkilâtın 1 Nisan 1921’den

21 TBMM Gizli Celse Zabıtları, c. I, (24 Nisan 1920-21 Şubat 1921), Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1985, s. 238-239.

22 Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Türk İstiklâl Harbi Arşivi*, K. 955, D. 17, F. 11, 20; Pehlivanlı, s. 149-150; Çukurova, “MM. Grubu Haberalma Raporlarında... Zararlı Cemiyetler”, s. 177-178.

23 TBMM Gizli Celse Zabıtları, c.II, s. 63; Pehlivanlı, s. 179-180.

geçerli olarak kaldırılıp yerine “*Tetkik Heyet-i Amirlikleri*”nin kurulmasına karar verilmiştir²⁴ Gerçekten de yukarıda istihbarat faaliyetlerine değinilen ve o günün koşullarına göre çok iyi bir şekilde organize edilen bu teşkilâtla, yabancı istihbarat örgütlerinin ve zararlı kişilerin Anadolu’daki bozguncu faaliyetlerine imkânların elverdiği ölçüde engel olunmaya çalışılmıştır.

b) Hamza Grubu (23 Eylül 1920-15 Aralık 1920)

Felâh Grubu’nun ilk teşkilâtı ve çekirdeği olan Hamza Grubu, Yüzbaşı Neşet Bey tarafından, 23 Eylül 1920 tarihinde kurulmuştur. Grup, daha önce “*Moltke*” adı altında birkaç kişilik bir örgüt olarak kurulmuş fakat maddi yönden desteklenmediği için bir varlık gösterememiştir. Grup teşkilâtı kadrosunun daha sonra genişletilmesi, Mustafa Kemal Paşa ile Genelkurmay Başkanlığından alınan direktiflerle gerçekleştirilmiş olduğu bilinmektedir²⁵. Teşkilât kadrosunun, Ankara tarafından resmen onaylanmasıyla faaliyetlere başlayan Hamza Grubu, Ankara ile olan irtibatını aralıksız sürdürmüş ve almış olduğu emirleri hatasız bir şekilde yerine getirmeye çalışmıştır.²⁶

Yeni göreve başlayan Grubun, teşkilât raporlarına bakılacak olursa oldukça geniş ve çok sayıda elemana ihtiyaç duyulan faaliyetlerine karşılık, sadece üç şube ve altı personelinin mevcut olduğu görülmektedir. Nitekim, Grubun 20 Eylül 1920 tarihli istihbarat raporunda, İstanbul’da tespit edilen sahalarda faaliyetlerini yoğunlaştırabilmek için mühim mevkilerde bulunan kimselerin yardımlarına ihtiyaç duyulduğu, muhbir ve casus olarak eleman

24 Şubelere bildirilen emirde: “EHUR’dan mevut 2/2809 numara ve 21 Mart 1921 tarihli emriyle Askeri Polis Teşkilâtı lağvedilmiştir. Yeni talimata göre polis şubeleri namı, (Tetkik Heyeti) namına kalbolunmuştur (çevrilmiştir). Bu Teşkilât 1 Nisan 1921’den muteberdir...” denilmektedir. Gnkur.ATASE Bşk.lığı, **Türk İstiklâl Harbi Arşivi**, K. 690, D. 148, F. 43/3, 4; Pehlivanlı, s. 181.

25 Ekrem Baydar, “Mustafa Kemal’in Gizli Teşkilâtı’nı Ben İdare Ediyordum”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 7 Ekim 1970, s. 4; Hüsâmettin Ertürk, “Milli Mücadele Senelerinde Teşkilât-ı Mahsûsa Ulusal Savaş Yıllarında Özel Örgüt”, Haz. Tefik Apay, (**Basılmamış Daktilo Nüsha ATASE Bşk. lığı Kütüphanesinde**), Ankara, Gnkur.Bşk.lığı Yayınları, 1975, s. 402; Mesut Aydın, “Hamza Grubu 23 Eylül – 15 Aralık 1920”, **Atatürk Yolu**, c.I, No. 3, (Mayıs 1989), s. 371; Bülent Çukurova, **Kurtuluş Savaşında Haberalma ve Yeraltı Çalışmaları**, I.B., Ankara, Ardiç Yayınları, 1994, s. 41-42.

26 Genelkurmay Başkanı İsmet (İnönü) Paşa’nın, Gruba göndermiş olduğu emirde, “... Riyasetiniz altında Anadolu’ya eşhâs ve malzeme göndermek ve istihbarat yapmak üzere, İstanbul’da gizli bir teşkilâtın kurulması lüzumu görülmüştür. Muktezasının ifasını rica ederim” ifadesiyle Grubun teşkilât kadrosu, resmen onaylanmıştır. Bkz. Aydın, **Atatürk Yolu**, s. 372; Fethi Tevetoğlu, “Hamza Grubu”, **Türk Ansiklopedisi**, c. XVIII, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1970, s. 458.

istihdam edilmek istendiği belirtilerek, Ankara'dan acilen yardım talebinde bulunulduğu görülmektedir. Grubun isteklerini içeren rapor, Yüzbaşı Şakir Muzaffer Bey tarafından Ankara'ya götürülmüş ve Genelkurmay'a arz edilmiştir²⁷.

Genelkurmay Başkanlığı, grubun bu isteklerini olumlu karşılamış, gruba yardımlarda bulunacak şahısların isimleri ile grubun nasıl ve ne şekilde faaliyetlerde bulunacağına dair emirler hazırlanıp, Şakir Muzaffer Bey'e teslim edilmiştir. Adı geçen şahsın, grupla ilgili bilgiler ihtiva eden çantayla İnebolu'ya kadar geldiği ve burada tedbir olarak, çantayı İnebolu irtibat zabıtlığına bıraktığı görülmektedir. Daha sonra çanta özel bir kurye ile Muzaffer Bey'in ardından İstanbul'a gönderilecekti. Fakat, İstanbul'a gelmesi beklenen çanta, grubun eline zamanında ulaşmamış ve grup mensuplarını bir hayli tedirgin etmiştir. Nihayet, grup tarafından Ankara'ya gönderilen 13 Ekim 1920 tarihli raporda, çantanın geç de olsa ele geçirildiği belirtilerek, bu hususta İnebolu İrtibat Zabiti Şevki Bey'in tutumu şikâyet edilmiştir. Nitekim, Ankara'dan gelen isimler taranarak grubun ikinci teşkilâtı ve kadrosu genişletilmiştir.²⁸.

Hamza grubunun teşkilât ve faaliyet raporlarında da açıkça görüleceği üzere gizliliğe son derece önem verilmiştir. Grubun, şube müdürleri takma adlarını (nâm-ı müsteârlarını) tespit ederek Ankara'ya bildirmesi, dolayısıyla Genelkurmay Başkanlığı'nın herhangi bir şube müdürü ile temasa geçmesi halinde bu sistem büyük kolaylık sağlamıştır. Nitekim Teşkilâtın İstihbarat Şube Müdürü Yüzbaşı Seyfettin Bey, “*yıldız*” takma adıyla propaganda ve istihbarat ile ilgili vazifeleri yapmak, Kıtâat-ı Fenniye Şube Müdürü Hilmi Bey, “*Fuad*” adıyla haberleşme malzemelerinin teminini sağlamak; Muâmelât-ı Zâtiye Şube Müdürü Neşet Bey, (AY) adıyla, posta hizmetleri, kurye temini ve Anadolu'ya gidecek olan casusların takibi konularındaki vazifeleri takip etmek; Mühimmat Şube Müdürü Şakir Muzaffer Bey, (Güneş) adıyla cephane ve

27 Aydın, *Atatürk Yolu*, s. 376-377.

28 İlgili Raporda, “...Bir tesâdüf-i garible yirmi günden beri İstanbul'da olan çanta elimize geçiyor. Bu küçük çanta da birçok isimler vardır ki, ... İstanbul hükümet-i talimnamesinin eline geçseydi bir sürü aile, İnebolu İstihbarat Zabitinin lâ-kaydisinden felakete maruz kalacaklardı...” denilmektedir. Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Türk İstiklâl Harbi Arşivi*, K. 1533, D. 2, F. 11; Aydın, s. 377-378.

mühimmat temini ; Levazım Şube Müdürü Sabit Bey, (Işık) takma adıyla para ve mali konularla ilgili konuları yerine getirmekle görevlendirilmişlerdir²⁹.

Hamza Grubu'nun istihbarat şubesi, propaganda faaliyetlerinin yanısıra İngilizler tarafından kurulmuş olan Sansür Heyetinin de sırlarına vakıf olmayı başarmıştır. İngilizler bu heyet vasıtasıyla İstanbul'da basını ve haberleşmeleri ve her türlü kapalı evrakı kontrol ediyor ve Anadolu'yu ilgilendiren en ufak bilgiyi değerlendirdiyordu. Grubun, bu heyet içerisine yerleştirdiği elemanlar vasıtasıyla bu zararlı çalışmalar öğrenilmiş ve alınan tedbirlerle heyete yanlış bilgiler verilmesine özen gösterilmiştir³⁰.

Grubun Anadolu ile olan haberleşmesini, zamana ve şartlara göre bazı emniyet tedbirleri alarak, aralıksız devam ettirdiği görülmektedir. Özellikle, Ankara'dan ve sahillerdeki istihbarat şubelerinden gönderilecek kuryelerin, kendileriyle direkt olarak temasa geçmelerini tehlikeli bularak, çeşitli tarihlerde değiştirilmek üzere verdikleri adreslere müracaat etmelerini ve bu suretle haberleşmenin sağlanmasını uygun görmüştür. Yine burada da azami surette gizliliğe riayet ederek parola sistemiyle görüşmelerin yapılması kararlaştırılmıştır³¹.

Hamza Grubunun, şifre yoluyla haberleşmesi daha çok İnebolu İstihbarat Subaylığı tarafından yapılmıştır. Grup tarafından hazırlanan herhangi bir istihbarat raporu, kurye vasıtasıyla İnebolu'ya gönderilmiş ve orada şifre edilerek, Ankara'ya ulaştırılmıştır. Fakat bu uygulamanın ilk zamanlarda İnebolu İstihbarat subayının dikkatsizliği yüzünden iyi sonuç vermediği ve bazı tehlikelerle karşı karşıya kalındığı bilinmektedir³². Grubunun ağırlıklı olarak

29 Yzb.Şakir Muzaffer Bey'in görevden uzaklaştırılmasından sonra bu takma adı, Yzb. Ekrem Bey kullanmıştır. Bkz: Aydın, s. 383-384; Ertürk, s. 506; Çukurova, "Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul Gizli Grupları", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, c.II, No: 5, (Mart 1986), s. 523; Gnkur.ATASE Bşk.lığı, **Türk İstiklâl Harbi Arşivi**, K. 1534, D. 8, F. 5/20.

30 Baydar, **Cumhuriyet Gazetesi**, 23 Ekim 1970, s. 4; Aydın, s. 385.

31 Görüşme mahâlleri Eminönü'ndeki Hüsnü Bey Eczanesi, Yemiş İskelesi, Limoncu Han ve Dill-zâde yazıhanesinde Ali Bey adresleri verilmiştir. Ayrıca, Üçler, Galata ve Gümrük adıyla parolaların kullanıldığı bilinmektedir. Bkz.Aydın, s. 381-382; Gnkur.ATASE Bşk.lığı **Türk İstiklâl Harbi Arşivi**, K. 1533, D. 2, F. 1/11.

32 Aydın, s. 390-391.

istihbarat faaliyetlerinin yanı sıra mühimmat temini hususlarında başarılı olamadığı görülmektedir. Ancak, bunda da İstanbul'daki depo ve ambarların sıkı denetim altında tutulması ve grubun yeni kurulmuş olmasının rolü büyüktür. Hamza Grubu, 15 Aralık 1920 tarihine kadar faaliyet sahasında kalmış ve bu tarihten sonra da isim değiştirerek “*Mücahid*” ismini almıştır. Özellikle, grup mensuplarından Şakir Muzaffer Bey'in saraya ve İngilizlere bilgi vermesinden şüphelenilmesi ve gruba ait şifre anahtarının İngilizlerin eline geçmesi üzerine bu değişikliğe gidildiği söylenebilir³³.

c) İhtiyat Grupları

Felah Grubu tarafından Genelkurmay Başkanlığı'na önerilen bir teklifle Grupların herhangi bir tehlikeye maruz kalması halinde ihtiyat gruplarının vazifeyi üstlenmesi planlanmıştır. Bu amaçla Kurmay Yarbey Mustafa İzzet Bey'in Ferhat Grubu'nda, Kurmay Yüzbaşı Hayri Bey'in de Kerimî Grubu'nda görevlendirilmesi düşünülmüştür. Fakat, bu gruplardan faydalanılmamış, isim değişikliğine gidilmiştir. Ayrıca, bu gruplar dışında Sebât-ı Milli, Yıldırım ve Vefa gibi küçük grupların da bu amaçlarla kurulduğu bilinmektedir³⁴.

d) Mücâhid Grubu (15 Aralık 1920-23 Şubat 1921)

Mücahid Grubu faaliyetlerine, Hamza Grubu'nun haberleşmelerinde ve vesikalarında kullanmış olduğu şifre anahtarı ile mühürlerini değiştirmekle başlamıştır³⁵. Bu arada grubun teşkilât ve kadrosuyla ilgili olarak bazı değişiklikler ve ilaveler yapıldığı söylenebilir. Fakat, genel olarak grup, eski teşkilât ve kadrosunu muhafaza etmiştir. Bu arada, Genelkurmay Başkanlığı, bir tedbir olarak gruba gönderilecek yazıların başına, herhangi bir yanlışlığa meydan verilmemesi için “F” harfi, doğrudan telgraf haberleşmelerinde ise “FG” başlığının konulmasını kararlaştırmıştır³⁶.

Bu dönemde Grup, istihbarat faaliyetlerine Fransız karargâhından başlamış ve elemanlarından Yüzbaşı Kemal Bey'i, buraya yerleştirmiştir.

33 Aydın, s. 390-391.

34 Çukurova, *Kurtuluş Savaşı'nda Haberalma ve Yeraltı Çalışmaları*, s. 48; Aydın, s. 379; Tansu, *İki Devrin Perde Arkası*, s. 497-499.

35 Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Türk İstiklâl Harbi Arşivi*, K. 1533, D.2, F. 30.

36 Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Türk İstiklâl Harbi Arşivi*, K. 1308, D. 47, F. 7/1.

Yüzbaşı Kemal Bey, Paris’te öğrenim görmüş olmasından dolayı, Fransızca’yı çok iyi bilen bir subaydır³⁷. Bu yöntemle hem Fransız istihbaratı hem de Yunanlılarla ilgili bilgiler elde edilmeye başlanmıştır. Bununla birlikte grubun, Yunan ordusu teşkilâtı hakkında da ayrıntılı bilgi toplamak amacıyla bir eleman görevlendirmiş olduğu bilinmektedir. Adı geçen elemanın göreve başladığını, Ekrem (Baydar) hatıratında şöyle nakletmektedir:

*“...Yunan işgal bölgesinde yüzbaşı rütbesinde bir casusumuz vardı... Bu yüzbaşımız Batı Anadolu bölgemizde dolaşıyor, genellikle Bursa’da saklandığı hamamda şifre raporlarını hazırlıyor...”*³⁸.

Mücahid Grubu da faaliyet sahasında ancak, 23 Mart 1921 tarihine kadar kalabilmiş ve bu tarihten sonra “*Muharib*” ismi ile faaliyetlerine devam etmiştir.

e) Muharib Grubu (23 Şubat -1 Nisan 1921)

Muharib Grubu da, çeşitli makam ve merkezlerle olan haberleşmesini diğer gruplar da olduğu gibi, kuryeler vasıtasıyla temin etmiştir. Ayrıca, grubun bu irtibatı temin ederken, gizliliğe titizlikle riayet ettiği görülmektedir. Çünkü, işgal altında bulunan İstanbul’da kuvvetli bir istihbarat teşkilâtına sahip bulunan İngiliz casuslarının tuzağına maruz kalınabilir ve durum birçok vatan severin hayatlarına mal olabilirdi. Nitekim, bu dönemde İngiliz İstihbarat Servisi, Anadolu ve İstanbul arasında kurye vazifesi yapanların isimlerini tespit edenlere 1000 Türk lirası mükâfat vereceğini duyurmuştur. Hemen bu duyurunun arkasından yapılan çeşitli ihbarlarla grup mensubu Kâmil ve Behlül isimlerindeki muhbirler ile Matbuat Ajansı Sırrı Bey İngilizlerce tutuklanmıştır³⁹. Bu olaylar üzerine grup tarafından yapılan açıklamalarda, kuryelerin İngilizlerce tanınmış olabileceği ihtimaline karşı tedbir alınması istenmiştir.

Bu arada Grubun adının sık sık değiştirilmesiyle ilgili olarak o zamanın Genelkurmay Başkan Vekili bulunan Fevzi (Çakmak) Paşa: “...Grubun ismini ara sıra değiştirmek gerekiyordu. Çünkü İngiliz istihbaratının tuzağına

³⁷ Baydar, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Ekim 1970, s. 6.

³⁸ Baydar; *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 7.

³⁹ Gnkur. ATASE Bşk. lığı, *Türk İstiklâl Harbi Arşivi*, K. 1533, D. 2, F. 60.

düşüyorlardı...” diyerek yapılan bu değişiklikleri ifade etmeye çalışmıştır. Bütün bu olumsuz gelişmelere nazaran, grubun yoğun bir şekilde çalışmalarına devam ettiği görülmektedir. Grubun, 17 Mart 1921 tarihinde Genelkurmay’a gönderdiği istihbarat raporunda, İngilizler nezdinde görevlendirilmesi düşünülen şahıslar hakkında bilgiler verilmiş ve Genelkurmay’ın onayı istenmiştir⁴⁰. Genelkurmay Başkanlığı ise, grubun muhbir görevlendirilmesiyle ilgili isteğini onaylamıştır. İngiliz karargâhlarına yerleştirilen bu muhbirler vasıtasıyla, İngilizlerin Anadolu’ya göndermeyi düşündükleri casusların fotoğrafları elde edilmiş ve bu casusların Anadolu’ya geçmeleri büyük ölçüde önlenmiştir. Ayrıca, grubun çeşitli tarihlerde görevlendirilmek üzere bir kadın casus da istihdâm ettiği bilinmektedir. Nitekim, Ekrem (Baydar) Bey hatıralarında Necla Hanım isminde bir kadından bahsetmektedir⁴¹. Bu kadın vasıtasıyla İngilizlerin karargâhına girilmiş ve silah, cephane sevkiyatıyla ilgili işlerin tanzim edilmesinden büyük ölçüde yararlanılmıştır.

Grubun istihbarat çalışmaları İstanbul’un çeşitli semtlerinde meydana getirilen merkezler vasıtasıyla yürütülmüştür. İstihbarat merkezlerinin yerleri ise, Fatih, Şişli ve Eminönü civarındadır⁴². Bu merkezlerde, çeşitli yollardan gelen bilgiler toplanarak birleştirilmiş ve Anadolu ile haberleşmenin düzenli bir şekilde devam etmesi sağlanmıştır.

f) Namık Grubu (30 Ocak -1 Nisan 1921)

Ulusal Bağımsızlık Savaşı yıllarında, Anadolu’nun silah, cephane ve mühimmat ihtiyacını karşılamak amacıyla 30 Ocak 1921 tarihinde Yüzbaşı Halil İbrahim ile Üsteğmen Ahmet Naci Bey tarafından kurulmuştur⁴³.

İki asli üyesi bulunan ve özel bir statüye sahip olan grubun kuruluş esnasında Fevzi (Çakmak) Paşa’nın da tasvibi alınmıştır. Nitekim, Fevzi (Çakmak) Paşa, bu hususta MMV’ne bir teklifte bulunarak, adı geçen şahısların

40 Hüsnü Himmetoğlu, *Kurtuluş Savaşı’nda İstanbul ve Yardımları*, c. I, İstanbul, Ülkü Matbaası, 1975, s. 210-211.

41 Baydar; *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Ekim 1970, s. 7.

42 Baydar, s. 6.

43 Çukurova, s. 48; Mesut Aydın. *Milli Mücadele Döneminde TBMM Hükûmeti Tarafından İstanbul’da Kurulan Gizli Gruplar ve Faaliyetleri*, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1992, s. 106.

İstanbul'a gönderilmelerini onaylamıştır⁴⁴. Milli Müdafaa Vekâleti (MMV) Müsteşarlığı tarafından Halil İbrahim Beye bir şifre anahtarı ve iki bin lira verilmiş ve grubun isminin de “*Namık*” olması kararlaştırılmıştır.

Namık Grubu, özellikle Çobançeşme depolarından çıkartabildiği cephaneleri Anadolu'ya göndermiş, fakat bir süre sonra kendilerine çıkartılan güçlükler dolayısıyla sevkiyâtını bir hayli aksatmıştır. Bu arada silah ve cephane temini dışında mübayaâ ve siyasi işlerle de ilgilenen Grubun, zaman zaman Genelkurmay Başkanlığı'nın tenkitlerine maruz kaldığı görülmektedir⁴⁵.

g) Zabitân Grubu (27 Ekim 1920-1 Nisan 1921)

İstanbul'un işgaliyle birlikte dağılan Karakol Cemiyeti, 27 Ekim 1920 tarihinden itibaren “*Zabitân Grubu*” adı altında faaliyet göstermeye başlamıştır⁴⁶.

Ankara Hükûmeti geniş bir teşkilâta sahip olan bu gruptan istifade etmekten daima kaçınmış ve şüphe duymuştur⁴⁷. Fakat, Grubun teşkilât ve faaliyet raporları incelendiğinde, özellikle İstanbul'dan Anadolu'ya geçişler hakkında elde edilen istihbarat raporlarının fazlalığı dikkati çekmektedir. Grubun zaman zaman bu hususta Ankara'yı uyardığı görülmektedir. Bu raporlardan, İngilizlerin çok sayıda Ermeni ve Rum'u casus teşkilâtına dahil ederek, muhtelif vapurlarla Karadeniz sahillerine çıkartmayı düşündükleri anlaşılmaktadır. Nitekim, Zabitân Grubu'nun 12 Şubat 1921 tarihli bir istihbarat raporunda, Muhtar Bey isminde birisinin yalısında gizli bir toplantı yapıldığı tespit edilmiştir. Bu toplantıda Bağımsızlık Savaşı karşıtı elemanların, Anadolu'ya giden subaylar arasında İnebolu'dan sokulmasının düşünüldüğü ifadeleri yer almaktadır. Ayrıca, bir başka istihbarat raporunda ise, bu şahısların köylü, rençber, dilenci, leblebici, oduncu ve tacir sıfatlarıyla ve bazen de kadın

44 Gnkur. ATASE Bşk. lığı, **Türk İstiklâl Harbi Arşivi**, K. 639, D. 296, F. 14; Aydın, s. 106.

45 Gnkur. ATASE Bşk. lığı, **Türk İstiklâl Harbi Arşivi**, K. 1312, D. 1/A, F. 1/25; Aydın, s. 110.

46 Karakol Cemiyeti'nin mührü, bu grup zamanında da kullanılmıştır. Mühür üzerinde üç dairesel bir hilal ve yıldız mevcut olup, hilâl dairelerinin etrafında iki taraflı yaprak ve (K. Ğ. H. E. S. L.) gibi harfler yazılmıştır. Ortadaki yıldızın etrafına da “Hukuk-u Beşer ve İstiklâl-i Milliye Muhafaza Eder” ibaresi yerleştirilmiştir. Bkz: Gnkur. ATASE Bşk.lığı, **Türk İstiklâl Harbi Arşivi**, K. 622, D. 18, F. 58.

47 Giriş bölümünde de ayrıntılı bir şekilde izah edildiği üzere, Grup mensuplarının ittihatçı olmaları, Grup hakkında bazı dedikoduların duyulması, Grup ile Ankara arasındaki ilişkilerin bozulmasına sebep olmuştu.

kıyafetlerine bürünerek seyahatlerine devam ettikleri, İngilizlerin Ermeni kadınlarını Müslüman köylü kadınlar gibi kıyafet değiştirerek Anadolu'ya gönderdiklerine dikkat çekerek, bu kadınların bir kısmının da yollarda subaylara metreslik bile yaptıkları ifade edilmiştir⁴⁸.

İstihbarat raporlarında, özellikle sahil muhafaza teşkilâtının pek faal olmadığından, buralardan pek çok zararlı şahsın Anadolu içine girdiği ve bunların da bir kısmının İngilizler ve bir kısmının da İstanbul Hükûmeti tarafından gönderilen casus ve propagandacılar olduğu belirtilmektedir.

Zabitân Grubu, Mustafa Bey Başkanlığında faydalı istihbarat çalışmalarında bulunmuş fakat, grup mührünün İngilizlerin eline geçmesi ve bu mühür ile Anadolu'ya çok sayıda casus subay gönderilmesi, grubun önemini azaltmış, ve Anadolu'nun yardımından mahrum kalmasına sebep olmuştur⁴⁹.

Hatta İngilizlerin bir numaralı casusu Mustafa Sagir, bu teşkilâtın vesikasıyla Anadolu'ya geçmiş ve Grup Başkanı Muğlalı Mustafa Bey'in dahi güvenini kazanarak vaatlerde bulunmuş ve bu sayede grubu istediği gibi elde etmişti⁵⁰. Bunun yanı sıra, gruba ait ve Anadolu'ya gidecekleri verilen vesikaların kimliği belirsiz bazı kişilerin elinde bulunması ve grup mensuplarının bazılarının kahve köşelerinde vazifelerini açık bir şekilde ifade etmeleri, gruba olan samimiyeti olumsuz yönde etkilemiştir.

Bu tarihlerde kadrosunu tamamlayan Mücahid Grubu (Felâh), özellikle subay sevkîyatı hususlarında büyük ilerleme kaydetmiş ve Ankara'nın takdirlerini toplamıştı. Yukarıda belirtilen bütün bu olaylar Zabitân Grubu'nun Ankara tarafından görevden uzaklaştırılmasına neden olmuştur. Ankara, bu olayları takip eden günler içinde grubun bütün subay sevkîyatını durdurmuş ve iskelelere gönderilen emirlerde, adı geçen cemiyet mühürlü vesikalarla gelenlerin kabul edilmemelerini istemiştir⁵¹.

48 Gnkur. ATASE Bşk. 1ığı, **Türk İstiklâl Harbi Arşivi**, K. 1533, D. 2, F. 17; Aydın, "Milli Mücadele Döneminde Anadolu'da Giriş ve Çıkışları Kontrol Altında Tutan Kuruluşlar", **Atatürk Yolu**, c.II, No. 5, (Mayıs 1990), s. 22-23.

49 Aydın, **Milli Mücadele Döneminde TBMM. Hükümeti Tarafından İstanbul'da Kurulan Gizli Gruplar ve Faaliyetleri**, s. 44.

50 Mustafa Sagir, Özel surette yetiştirilmiş ve Türkoloji tahsili yapmış bir İngiliz casusudur. Kendisi hakkında ileride ayrıntılı bilgi verilecektir.

51 Gnkur. ATASE Bşk. 1ığı, **Türk İstiklâl Harbi Arşivi**, K. 622, D. 18, F. 51.

h) İmalât-ı Harbiye Grubu (10 Ağustos 1920 – 23 Mayıs 1921)

Ulusal Bağımsızlık Savaşı'na İstanbul'dan cephaneye ve mühimmat temin etmek üzere kurulan bu grup⁵², Ankara'da Genelkurmay Başkanlığı'nın onayıyla Muhârib Grubu'yla birleşme yoluna gitmiştir.

Bu dönemde İstanbul'da Anadolu'nun emriyle kurulmuş bulunan Muharib Grubu faaliyetlerine devam ediyor fakat özellikle silah ve cephaneye sevkiyatıyla ilgili şubesi pek faal olarak çalışmıyordu⁵³. Dolayısıyla iki grubun da birbirlerine ihtiyacı vardı. Diğer taraftan, Albay Asım Bey, Genelkurmay Başkanlığı'na müracaat ederek bu birleşmenin 23 Mayıs 1921 tarihinde onaylanmasını gerçekleştirmiştir. Böylece, İmalât-ı Harbiye ile Muharib Grubu (Felâh) birlikte çalışmalara başlayarak, kısa süre içerisinde Anadolu'nun güvenliğini kazanmıştır.

ı) Müdafaa-i Milliye (MM) Grubu (10 Ağustos 1920 – 1 Nisan 1921)

Osmanlı Hükûmeti'nin İşgal Kuvvetleri karşısında acizliği ve çaresizliği karşısında, İstanbul Türkünün can, mal ve namuslarının korunması gibi zaruri bir ihtiyaçtan ortaya çıkmış olan bu teşkilâtın ilk nüvesi Topkapı semtinde atılmıştır. Müdafaa-i Milliye Teşkilâtı, olayların gidişatına göre çeşitli semt ve mahallelerde birbirinden habersiz olarak kurulmuş ve İstanbul'un her tarafına yayılmıştır⁵⁴. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla, İstanbul'da Ankara Hükûmeti'nin emrinde çalışacak bir gizli örgütün kurulması zorunluluğu ortaya çıkmıştır⁵⁵. Nitekim, istihbarat, silah ve mühimmat sevkiyatı vs. görevleri üstlenecek resmi bir teşkilâtın kurulma yetkisi Fevzi (Çakmak) Paşa'ya verilmiş ve 1921 yılı başlarında Fevzi (Çakmak) Paşa'nın direktifiyle, Genelkurmay Başkanlığı'na bağlı olarak çalışacak “*Müsellaḥ Müdafaa-i Milliye Grubu*”, Hüsamettin (Ertürk) Bey tarafından kurulmuştur⁵⁶.

52 Ayrıntılı bilgi için bkz: I. Bölüm, Gizli Gruplar ve İstihbarat Faaliyetleri, s. .

53 Gnkur. ATASE. Bşk.lığı, **Türk İstiklâl Harbi Arşivi**, K. 1533, D. 2, F. 27/1, 27/2.

54 Aydın, **Milli Mücadele Döneminde TBMM. Hükûmeti...ve Faaliyetleri**, s. 78.

55 Mustafa Kemal (Atatürk), **Nutuk**, c. I, 14.B., İstanbul, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1982, s. 423.

56 Bülent Çukurova, “Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul Gizli Grupları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, c. II, No: 5, (1986), s. 523.

Hüsamettin Bey, bu kuruluş direktifini almadan önce Samsun'dan, İstanbul'da ilk teşkilâtlanmayı sağlayabilmek amacıyla, Topkapılı Mehmet Bey'i "*Demir*" takma adıyla İstanbul'a göndermiştir. Mehmet Bey, Müdafaa-i Milliye örgütlerinin kuruluşlarındaki gelişmeleri ve faaliyetlerini Hüsamettin Bey'e bildirmekle görevli idi. Dolayısıyla, İstanbul'da Müsellâh Müdafaa-i Milliye Grubu Merkez Heyeti'nin kuruluşu öncesi, grubun İstanbul sorumlusu "*Demir*" Bey olmuştur. Fakat bu görevlendirme gizli tutulup, diğer gruplara önceden bildirilmediğinden, Demir Bey'in girişimleri, gruplarca tepkiyle karşılanmıştır. Gruba verilen ilk görev ise, istihbaratı sağlamak olmuştur⁵⁷.

Hüsamettin Bey'in Ankara'ya gitmesinden sonra, Müsellâh MM Teşkilâtı'nın merkez heyeti oluşturulmuştur⁵⁸. Fakat, bir süre sonra, Merkez Heyeti Başkanı Esat Bey'in İstanbul valiliğine tayiniyle Müsellâh Müdafaa-i Milliye grubundan ayrılmalara olmuş ve ikinci bir grup teşekkül etmiştir. Ankara'ya bağlı grubun başına Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle, Harbiye Nezareti Dairesi Başkanı Tuğgeneral İhsan Paşa getirilmiştir. Dolayısıyla ayrılan gruba, "*MM*", ikinci gruba ise, "*Müsellâh MM*" adı verilmiştir⁵⁹.

Ankara'dan idare edilen ve istihbarat, propaganda ve mühimmat temini konularında faaliyet gösteren bu grubun, Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın kazanılmasında son derece önemli katkıları olmuştur.

2. Ulusal Bağımsızlık Savaşı Dönemi Basını (10 Ağustos 1920 – 1 Nisan 1921)

Ulusal Bağımsızlık Savaşı basınının en önemli görevlerinden birisi, Ulusal mücadele doğrultusunda Türk kamuoyunu oluşturmaktır. Nitekim, 1920 yılının ortalarından itibaren Anadolu'nun her yerinde bu mücadeleyi destekleyen hareketlerin artmasıyla birlikte artık kamuoyunun Mustafa Kemal

57 Çukurova, s. 523-524; Tansu, s. 470; Aydın, s. 88.

58 Heyet Başkanlığına Süvari Miralâyi Esat Bey (Eski Sadrazam İzzet Paşa'nın kardeşidir), Yardımcılığına Piyade Kaymakam Hafız Besim ve Süvari Kaymakam Ferhat Bey; Heyet üyeliklerine ise, Topçu Kaymakam Erzurumlu Kemal (Koçer), Topkapılı İhsan, Yüzbaşı Hüsnü, Enis Bey, Yüzbaşı Lütfi Bey, Hamdi Baba, Topkapılı Mehmet Bey, Avukat Vehbi Bey, İktisatçı Hamdi (Başar) Bey, Eyüplü Hafız Kemal ve Yüzbaşı Kâmil Bey'ler getirilmiştir. Bkz. Samih Nafiz Tansu, **İki Devrin Perde Arkası**, Anlatan: Hüsamettin Ertürk, İstanbul, Hilmi Kitabevi, 1957, s. 461-470.

59 Tansu, s. 481-482; Aydın, s. 83.

Paşa'nın isteği yön ve doğrultuda olduğu görülmektedir⁶⁰. Mustafa Kemal, kademeli olarak haber ve gazete dağıtımını ağını ele geçirmekle işe başlamış, dış dünyadaki gelişmeleri yakından izleyerek kendi bölgesi içinde haber akımının Ulusal Bağımsızlık Savaşı'na zarar vermeyecek bir nitelikte tutulmasına özen göstermiştir. İstanbul'un dört bir yanına yayılmış İngiliz Haberalma subaylarının raporlarının hepsinde telgraf hatlarının yalnız Mustafa Kemal'in mesajlarıyla dolu olduğu ve her haberleşmeyi öğrendiği belirtilmektedir. Özellikle, telgraf haberleşmesiyle, ülkenin çok değişik köşelerindeki komutan ve yöneticilerle bağlantı kurulmuş ve İstanbul'da itilâfçılarla işgalcilerin birlikte kurdukları Türkiye-Havas Reuter Ajansı'nın ulusal direnç aleyhtarı yayınlarının, Anadolu içine sokulması önlenmiştir⁶¹.

Bu arada İstanbul'da bulunan Ermeni ve Rum basını Bağımsızlık Savaşı aleyhinde yayınlarda bulunuyor ve bu yayınlarda birbirlerinin toprak taleplerini haklı gösteren bilgiler veriyordu⁶².

Bu dönem içerisinde Türk milleti, Anadolu ortasında milli bir hükûmet kurmakla meşgul iken, diğer taraftan İtilâf Devletleri ise, tamamen yıldırılmış olduklarını zannettikleri Türklere yükleyecekleri antlaşma şartlarını tesbite koyulmuşlardı. Nitekim, Antlaşmanın ana hatları 24 Nisan 1920'de San Remo Konferansı'nda kararlaştırılmış ve çok az bir değişiklik 10 Ağustos 1920'de Osmanlı delegelerince imzalanmıştır⁶³. San Remo Konferans kararlarının, Anadolu ve İstanbul basınına geniş ölçüde yansıdığı görülmektedir. Dönemin önemli gazetelerinde bu barış koşullarının beklenilenden ağır olduğu ve şiddetle reddedilmesinin uygun olacağı ifade edilmektedir⁶⁴. San Remo'da Türkiye hakkında verilen bu karar, yalnız Türk Doğu alanında değil, Batının adil ve vicdanlı insanları arasında bile iyi karşılanmamıştır. Özellikle Fransız ve İtalyan basınının büyük bir kısmı bu kararların adalete sığmadığını ve Türk milletinin bu ölüm kararını kesinlikle kabul etmeyeceğini yazıyorlardı⁶⁵. Ayrıca, İstanbul

60 Yücel Özkaya, "Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nda Anadolu'nun ve Kamuoyunun Durumu" **Atatürk Yolu**, c.II, No. 5, (Mayıs 1990), s. 164.

61 Orhan Koloğlu, **Türk Basını, Kuvayı Milliye'den Günümüze**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993, s. 22-24.

62 Rahmi Çiçek, "Milli Mücadele'de Ermeni-Rum-Yunan İttifakının Anadolu Basınındaki Yankıları", **Atatürk Yolu**, c. II, No: 6, (Kasım 1990), s. 295.

63 Yusuf Hikmet Bayur, **Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti**, Ankara, TTK, 1973, s. 47.

64 İzzet Öztoprak, **Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele**, Ankara, TTK, 1989, s. 92-93.

65 Kâzım Özalp, **Milli Mücadele 1919-1922**, c. I, 3. B., Ankara, TTK, 1988, s. 130.

gazeteleri Sèvres Antlaşması'nın imzalanması haberini de, yas belirtisi olarak koyu-siyah başlıklarla vermiştir. İstanbul basını içerisinde İngiliz yanlısı olarak bilinen Peyâm-ı Sabah gazetesinin 13 Ağustos 1920 tarihli nüshasında “*Hakik-i Matem*” başlığını taşıyan bir baş yazı ise, oldukça ilginçtir. Bu yazıda, Sèvres Antlaşması'nın, Birinci Dünya Savaşı açısından Osmanlı Devleti'nce yapılmış olan yanlışların hesaplarının görülmesi anlamına geleceği öne sürülüyor... bu antlaşmayla Türkiye'ye bırakılan önemsenecek kadar az olmadığı savunuluyor ve İtilâf Devletleriyle dostane ilişkiler içerisine girilmesi öneriliyor, yapılmış ve yapılması sürdürülmekte olan ve suç sayılan faaliyetlerden kaçınılmazsa, bunların cezalarının ayrıca çekileceği düşüncesine yer veriyordu⁶⁶.

Anadolu'nun Sèvres'e tepkisi, Antlaşması'nın imzalanmasından sonra da sürmüştür. Özellikle, Açıksöz, Öğüt ve Anadolu'da Yeni Gün gazeteleri bu antlaşmayı sert bir dille eleştirmişlerdir. Nitekim, Resmi nitelikli olması bakımından Sèvres'e karşı gösterilen olumsuz tutumlar arasında TBMM.'ince 19 Ağustos 1920 tarihli oturumda alınan karar son derece önemlidir. Bu karar, İstanbul'da toplanmış olan Şûra-yı Saltanat'ta Sèvres Antlaşması'nın imza edilmesine karar verenlerle, antlaşmayı imza edenlerin Hiyanet-i Vatanîye Yasası'yla cezalandırılmalarını içermektedir⁶⁷.

Bu arada Yunanlıların Sèvres koşullarını kabul ettirmek için 22 Haziran'da başlattıkları saldırı ile Doğuda, 24 Eylül'de başlayan ve gittikçe yoğunluk kazanan Ermeni saldırıları, Ankara Hükûmetini çok zor durumda bırakmıştır. Özellikle, bütün bu gelişmelerin dış basın kaynaklı olarak Türk basınına yansması, Eylül sonlarıyla Ekim başlarına rastlamaktadır. Bu dönem içerisinde İstanbul gazetelerinin Türk-Ermeni Savaşı hakkındaki haberleri, İstanbul'da yayınlanmakta olan Ermenice gazetelerden aldığı görülmektedir. Onların da haber kaynağını, Kafkasya yöresinde çıkmakta olan Ermenice gazetelerle, haber ajansları oluşturmaktadır. Batum ise, bu konuda en etkin haber merkezlerinin başında gelmektedir⁶⁸.

66 Öztoprak, s. 95.

67 Öztoprak, s. 115-16; Gnkur.Harp Tarihi Bşk.lığı, **Türk İnkılâp Tarihi**, Ankara, Gnkur.Basımevi, 1973, s. 49.

68 Öztoprak, s. 117-118.

1920 yılı içerisinde bir Kemalist basın oluşturma yolunda gerekli bütün girişimler yapılmış ve sansür yoluyla gerekli önlemler alınmıştır. TBMM'nin 26 Eylül 1920 tarihli oturumunda Mustafa Kemal, bütün bu gelişmeleri şu şekilde ifade etmiştir:

"... Efendiler, Anadolu'da bir yıl evvel, altı ay evvel... basın denecek bir şeyler yoktu. Bunu hepimiz biliriz. Fakat bugün hakikaten Anadolu'da basın vardır ve bu basın, yine Anadolu'da yapılan çalışmanın ürünüdür. Hemen hemen önemli bir merkezimiz yoktur ki, orada bir gazete çıkmamış olsun... Demek ki, Anadolu'da basın vardır... Bütün gazetelere ne yolda kalem kullanacaklarına ilişkin tarafımızdan yönerge verilmiştir ve izlenmiştir. Bütün basınımız bu dairede, (Matbuat ve İstihbarat Müdürlüğü) görev yapmaktadır..."

Ayrıca, bu dönem içerisinde yayın hayatına giren ve kapanan gazeteler hakkında ayrıntılı bilgiler veren Yüst, 1920 yılı sonundan itibaren Kemalist Anadolu'daki yönetim-basın ilişkileri konusunda şu bilgileri vermektedir; *"...Eğer basımevi sayısı sınırlı olmasaydı ve değişik doğrultuda düşüncelerin karşısındakı değişik engeller çıkmasaydı, Anadolu gazetelerinin sayısının daha da artacağı söylenebilirdi..."*⁶⁹.

Bütün bu gelişmeler sonucu, 1921'lerden itibaren İstanbul Hükûmeti'nin, Ulusal Bağımsızlık Savaşı taraftarı gazetelere uyguladığı şiddetli sansür politikasında biraz yumuşama olduğu göze çarpmaktadır. Bu tarihe kadar Mustafa Kemal Paşa'dan, Kuva-yı Milli'ye'den, Bağımsızlık Savaşı'ndan söz etmeyen İstanbul gazeteleri yukarıda açıklanan siyasi olaylar üzerine, yavaş yavaş Ulusal Bağımsızlık Savaşı ile ilgili gelişmelere gazetelerinde yer vermeye başlamışlardır. Bu olayları Doğuda Ermeni hareketinin başarıya ulaştırılması ve Yunanlılara karşı kazanılan I. İnönü Zaferi gibi artık başarının elde edileceği kanaatini güçlendiren olayların varlığı ile padişahın da bu tür haberlerin kamuoyuna yansıtılmasında fayda görmüş olmasıyla yorumlamak mümkündür⁷⁰.

Türkiye içinde ve dışında derin etkiler yaratan I. İnönü Savaşı ile ilgili İstanbul'da bulunan ve Rum basını ise, bu savaşta güdülen amacın, kralcılarının

69 Orhan Koloğlu, **Türk Basını, Kuvayı Milliye'den Günümüze**, I. B., Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993, s. 36.

70 Yücel Özkaya, "Milli Mücadele Başlangıcında Basın ve Mustafa Kemal Paşa'nın Basınla İlişkileri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, c. I, No: 3, (1985), s. 872.

el verdiği ölçüde Anadolu'da ilerlemek ve Yunan askeri gücünün tüm Avrupa'ya kanıtlanması gerektiğini ileri sürüyordu. Ayrıca, Atina'da yayınlanmakta olan gazetelerin çeşitli kaynaklara dayanarak verdikleri haberlerde, Türk kuvvetlerinin hayâli, tarihi bir gölgeden ibaret olduğu öne sürülüyordu. Yunan basınının bu çeşit yayınlarına karşın Paris çıkışlı haberlerde, Yunan ordusunun Anadolu'daki saldırılarından başarısızlıkla geri çekilmek zorunda kalması, Kral Konstantin'in askeri niteliklere sahip olmamasına bağlanıyordu⁷¹.

Öte yandan, Türkiye'de ekonomik çıkarlarının korunması için anlaşma yolunu benimseyen Fransa ve İtalya'nın yanında, İngiltere'nin politikasında değişen bir şey olmamış, İngiltere Yunanlıları her alanda desteklemeye devam etmiştir. Bu arada, meydana gelen bu siyasi değişim, İstanbul ve Anadolu basını tarafından gündeme getirilmiş özellikle, İkdâm, Vakit, Öğüt ve Anadolu'da Yeni Gün gazeteleri, Paris kararlarını ele alarak, Londra Konferansı öncesi uluslararası durumu değerlendirerek Türk kamuoyu aydınlatılmaya çalışılmıştır⁷². Anadolu'da amaçlarına ulaşmak için değişik politikalar izleyen İtilâf Devletlerinin 23 Şubat 1921 tarihli Londra Konferansı'nın bitiminde Ankara Hükûmeti Temsil Heyeti Başkanı Bekir Sami Bey'in bu devletlerle imzalamış olduğu ikili anlaşmalarda somutlaşan düşünceler, iç ve dış basında geniş olarak yer almış ve dikkatle izlenmiştir.

C. Ulusal Bağımsızlık Savaşı Yıllarında İşgalci Devletler İstihbarat Örgütlerinin Türkiye'deki Eylemleri

1. İngiliz İstihbarat Servisi (British Intelligence Service)

Türkiye'yi bağımsız ve egemen bir devlet olarak ölüme mahkum eden Sèvres Antlaşması'nın imzalanması esnasında İngiliz istihbaratı, Bolşevizm'in Anadolu'da yayılması olasılığına büyük önem vermiş ve “*Yeşilordu cemiyeti*”⁷³ hakkında ayrıntılı bilgiler toplamakla meşguldü. 12 Ağustos tarihli ve “*Anadolu'daki durum*” başlıklı gizli bir istihbarat raporunda, Yeşilordu'nun Anadolu'daki faaliyetleri ve başlıca üyelerinin adları ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. Bu bilgiler ise, iyi öğrenim görmüş, ulusçuları kişisel olarak

⁷¹ Öztoprak, *Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele*, s. 143-144.

⁷² Öztoprak, s. 151-152.

⁷³ Yeşilordu Cemiyeti hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Fethi Tevetoğlu, *Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, Ankara, TTK, 1991, s. 197-260.

tanıyan, bir Türk ajanınca elde edilmiştir. Bu Türk ajanının raporu, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nda büyük ilgi toplamış, Doğu Masası yetkililerinden W. J. Childs, 20 Eylül'de belgeye not ettiği çıkmada, “*Bolşevizmin, İttihat ve Terakki Cemiyetinin yoğun çabalarıyla Anadolu'da ilerlediğini*” vurgulayan bu raporun oldukça önemli olduğunu kaydetmiştir⁷⁴.

İzmir'e çıkan Yunan ordusu hiçbir yerde ciddi bir direnişle karşılaşmayarak işgal bölgelerini Anadolu içlerine doğru genişletmeye başlamıştı. İngiliz İstihbarat Servisi ise, Yunan ordusunun Anadolu'da kazanmış olduğu başarıların etkisini yakından izlemeye çalışıyordu. Nitekim, İngiliz gizli istihbarat raporlarında, Yunan ordusunun Anadolu'daki başarılarının, Ankara'daki TBMM'ne büyük bir darbe vurduğu kaydedilerek, Ulusalıcıların bu durum karşısında Bolşeviklere yanaştığı, edinilen bilgiler arasındadır. Adı geçen raporda, TBMM'nin tek umudunun Bolşevik Rusya'da olduğu, TBMM Hükûmetiyle Rusya arasında bir anlaşma yapıldığı ve anlaşmanın metni de verilmiştir⁷⁵. 19 Ağustos tarihli İngiliz istihbarat raporunda ise, Ankara yönetiminde İçişleri Bakanlığı yapmış olan Câmî (Baykut) Bey'in, Ulusçuların dış siyaseti konusunda bir İngiliz ajana (onun ajan olduğunu bilmeden) görüşlerini açıkladığı iddia ediliyordu. Ajanın raporunda Cami Bey, İngiltere ile olan ilişkilere geniş yer vermiş ve Türkiye'nin Rusya'ya yakınlaşmasının nedenlerini ana hatlarıyla açıklamıştır⁷⁶.

1920 yılı Ağustos ayının ortalarından, Aralık ortalarına kadar Kemalistlerle İngilizler arasında, bazen kuşkuyla karşılanan üstü kapalı entrika ve düzenler göze çarpmaktadır.

İngiliz istihbarat çevreleri, Mustafa Kemal'in Anadolu'daki durumunun gittikçe zayıfladığına inanıyorlardı. 24 Eylül tarihli istihbarat raporunda, Anadolu'dan alınan gizli haberlere dayanarak, Kemalistler arasında görüş ayrılıkları baş gösterdiği ve bu ayrılıkların üç gruba ayrıldığı ileri sürülmektedir. Bu gruplar, içeride Bolşevizm ilişkilerinin kabulünü öne süren İttihat ve Terakki mensupları, Bolşevik düşmanları ve bu ikisi arasında bir

74 Salâhi R. Sonyel, **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisinin Türkiye'deki Eylemleri**, Ankara, TTK, 1995, s. 100-102.

75 Sonyel, “Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngilizlerin Eline Geçen TBMM Gizli Tutanakları”, **Belleten**, c. XLV/2, No: 179, (1981), s. 232-33.

76 Sonyel, **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz istihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri**, s. 106-107.

ortam bulmaya çalışan Mustafa Kemal ve arkadaşları olarak gösterilmektedir⁷⁷. Yine aynı tarihli bir başka istihbarat raporunun da, Türk Bolşeviği Mustafa Suphi'nin eylemleri hakkında bilgiler verilerek⁷⁸ endişeler dile getirilmiştir.

Sèvres Barış Antlaşması'nın İngilizler, Yunanlılar, Rumlar, Ermeniler ve Kürtlerden başka kimseyi memnun edememiş olması, özellikle, Fransızlar ve İtalyanlar bu antlaşmadan aslan payı almadıkları için antlaşmanın değiştirilmesi için bir akım başlatmışlardı. Bu arada, İstanbul'da yönetim değişikliği olmuş ve Damat Ferit, Kabinesi yerini Tevfik Paşa Kabinesi'ne bırakmıştır. Ayrıca, bu kabinede eski sadrazamlardan Ahmet İzzet Paşa İçişleri Bakanlığı'na, Salih Paşa Bahriye Bakanlığı, Hüseyin Kâzım Kadri'de Ticaret ve Tarım Bakanlığı'na, getirilmiştir⁷⁹. Damat Ferit, İtilâf Devletlerine ve özellikle İngiltere'ye karşı uyguladığı politikanın başarısızlığa uğraması sebebiyle görevden çekilmek zorunda kalmıştır.

Bu arada İngiliz İstihbarat Servisi, İstanbul'la Ankara arasındaki ilişkileri ve yapılan görüşmeleri büyük bir dikkatle izliyor, bu konuda bilgi toplamak için ajanlarını seferber ediyordu. Esasen Tevfik Paşa, Anadolu'yu yatıştırmak ve yönetimdeki ikililiği ortadan kaldırmak amacıyla iş başına gelmişti. Dolayısıyla, bu konuda Ankara ile doğrudan doğruya görüşmelerde bulunmaktan yanaydı. Gerçekten de İçişleri Bakanı Ahmet İzzet, Ankara'ya gönderdiği bir subay aracılığıyla Mustafa Kemal'e bazı notlar iletmıştır. Mustafa Kemal buna karşılık, Ulusal Ant'ta belirtilen ilkeleri içeren bir metni İstanbul'a göndererek, Bilecik'te bir görüşmenin yapılabileceğini bildirmiştir. Bu öneri Tevfik Paşa kabinesi tarafından kabul edilmiş ve Bilecik'e İzzet Paşa, Salih Paşa, Hüseyin Kâzım'ın gönderilmesi ve Sadrazamlık Hukuk Danışmanlarından Münir Ertegün, İsviçre Elçisi Cevat ve Gözlemevi Müdürü Fatin Gökmen de danışman olarak görevlendirilmiştir. Osmanlı Hükûmeti temsilcileri, 3 Aralık 1920'de, yanlarında İngiliz Albayı Bennett (casus kaptan)'le birlikte Bilecik'e hareket etmişlerdir⁸⁰.

77 Sonyel, *Belleten*, s. 238-239.

78 Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz istihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, s. 108

79. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, c. II, Ankara TTK, 1986, s. 102-103.

80 Şerafettin Turan, *Türk Devrim tarihi (Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyetine)*, 2. Kitap, I. B., Ankara, Bilgi Yayınevi, 1992, s. 242.

Mustafa Kemal ise, İsmet İnönü, Celal Bayar ve Bursa Milletvekili Muhittin Baha Pars'ı alıp Bilecik'e hareket etmiştir. Taraflar, 5 Aralık günü görüşme yeri olarak hazırlanan istasyon binasında bir araya gelmişlerdir⁸¹. Bu görüşmeler hakkında İstanbul heyetinde bulunan Hüseyin Kâzım Kadri şu bilgileri vermektedir:

*“İzzet Paşa, Yunanlıların Anadolu’da hareketlerini sürdürmeye olanakları kalmadığı ve Anlaşma Devletleri katında barışın ciddi bir şekilde arzulanmakta olduğu ve hemen barış görüşmelerine geçilmesi gerektiğini, aksi takdirde İngilizlerin Samsun’a bir Romanya ordusunu çıkartarak durumun daha da kötüleşeceğini ifade etmiştir. Mustafa Kemal ise, İngilizlerin bizi aldatmış olduklarını, boş yere oralara kadar geldiğimizi ve olumlu bir öneride bulunmadığımızı söylemiştir...”*⁸² Görüşmeler bir anlaşmaya varılamadan sona ermiştir. Bu arada Mustafa Kemal, İzzet Paşa Kurulu’nun İstanbul’a dönmesine izin vermemiş ve kurulu, kendisiyle birlikte Ankara’ya götürmüştür. Ankara’da basına verdiği açıklamada, kurulun Ulusal Bağımsızlık Savaşı uğrunda çalışmak üzere geldiğini açıklamıştı. H.Kâzım’ın deyiimiyle, bu konukluk biçiminde esaret, üç buçuk ay sürmüş, heyetin Mart başında İstanbul’a dönmesine izin verilmiştir⁸³.

16 Aralık 1920 tarihli ve “CX/1424” sayılı İngiliz gizli istihbarat raporunda, *“İzzet Paşa Kurulunun Mustafa Kemal’le Görüşmek Üzere Anadolu’ya Gidişi”* başlığı altında verilen bilgi oldukça önemlidir. Bu bilgilerden, İngiliz istihbarat Servisi’nin İstanbul’da kabine gizli toplantılarına kadar girerek Osmanlı yönetiminin devlet sırlarını dahi ele geçirdiği anlaşılmaktadır⁸⁴. 30 Aralık tarihli istihbarat raporu ise bu görüşmeler hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. İngilizler, İzzet Paşa Kurulunun Ankara’da tutuklanmasından hiç de memnun kalmamışlardı⁸⁵. Bu durum, Bağlaşık Devletler açısından büyük başarısızlığa uğruyor, Kemalistler açısından ise, Ulusal soruna büyük ölçüde katkıda bulunuyordu.

81 Turan, s. 242.

82 Hüseyin Kâzım Kadri, **Meşrutiyetten Cumhuriyete Hatıralarım**, Haz.İsmail Kara, İstanbul, 1991, s. 286.

83 Turan, **Türk Devrim Tarihi**, s. 243.

84 Sonyel, **Belleken**, s. 240.

85 Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, c. II, s. 116-117.

İngiliz İstihbarat Servisi, İstanbul ve Anadolu'daki eylemlerini sürdürürken geniş ölçüde Ermeni ve Rum tercümanlarından da yararlanmıştı. İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold'un, 23 Aralık 1920'de Lord Curzon'a gönderdiği istihbarat raporu, konuya açıklık getirmektedir. Raporda, Yüksek Komiserlikte Karagözyan, Pilavciyan ve Nuriyan gibi Ermeni tercümanların çalıştırıldığı görülmektedir⁸⁶.

İngiltere Savaş Bakanlığı, 15 Ocak 1921'de Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği bir yazıya; Türkiye'deki işgal gücünün yeni başkomutanı General Harington'un istihbarat şubesi şefi bulunan Yarbay W. H. Gribbon'un bir yazısını ve İstanbul'da hazırlanan, “H. C. /1593” referanslı gizli istihbarat raporunun suretini iletirdi. Bu raporda, İstanbul'daki merkezi hükümetle Ankara'daki Ulusçu yönetim arasında yapılmakta olan görüşmeler hakkında ayrıntılı bilgiler veriliyordu. Ayrıca, Osmanlı kurulunun 18-23 Aralık 1920 günkü kabine toplantılarıyla ilgili bilgiler de mevcuttu. Savaş Bakanlığı bu bilginin, daha önce Sadrazamın dairesinde çalışan ve kendileriyle iyi ilişkileri olan bir Türk ajanı tarafından sağlandığını ifade etmektedir. İngiliz taraftarı olan bu Türk ajanı, bilgiyi nasıl sağladığını açıklamamış fakat geçmişte sağlamış olduğu bilgilerin %80'inin doğru olduğu saptanmıştır. Nitekim, Daşnak (Ermeni) Derneği'nin tanınmış üyesi bulunan bir Ermeni de, bu bilgiyi sağlamada araç olarak kullanılmıştır.⁸⁷

1921 yılı başlarında İngiliz İstihbarat Servisi, Türk Ulusal Bağımsızlık Savaşı'na olan ilgisini bir kat daha artırmış ve bu savaş hakkında çeşitli ajanları aracılığıyla ek bilgi sağlamaya çalışmıştır. Bu bilgiler daha çok Türk kuvvetlerinin miktarı, silah ve mühimmat mevcutları ve mali durumlarıyla ilgilidir. Bu arada İstanbul'daki genel karargâha bağlı İngiliz istihbarat memurlarından Yüzbaşı Bennett, 24 Şubat'ta “*Anadolu'daki Askeri Durum Hakkında Notlar*” başlığı altında hazırlamış olduğu raporda, sayılarla Türk güçlerinin durumu hakkında tahminlerde bulunuyordu. Yüzbaşı Bennett, Yunan

86 Sonyel, ...İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri, s. 134.

87 Sonyel, ...İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri, s. 139-141

Rum ve Ermeni istihbarat kaynaklarınca ve Savaş Bakanlığı ajanlarınca sağlanan bilgilere göre bu tahminlerini gerçekleştirmiştir⁸⁸.

İstanbul'da bulunan, İngiliz İstihbarat Servisi Siyasi Şube Müdürlüğü görevini John Godolphin Bennett, 1921 Şubatından itibaren Canningham yürütmüştür. 1921 yılı başında yalnızca İstanbul'daki casus sayısı 90'a çıkmıştır. İngiliz İstihbarat Servisi, İstanbul-Londra haberleşmesini Nişantaşı'ndaki İtalyan Telsiz İstasyonu vasıtasıyla sağlamıştır. Ayrıca, Anadolu yakasındaki elemanlarıyla haberleşmesini kuryeler aracılığıyla gerçekleştirmiştir⁸⁹.

1921 yılı, Ulusal Bağımsızlık Savaşı için son derece önemli bir dönemi teşkil etmektedir. Damat Ferit'le, Eleftherios Venizelos'un iktidardan inmesi, Anadolu'ya gönderilen Ahmet İzzet Paşa Kurulu'nun başarısızlığa ve Ermenilerin yenilgiye uğraması, 10 Ocak 1921'de Albay İsmet İnönü komutasındaki Ulusal gücün, I. İnönü Savaşı'nda Yunanlıları hezimete uğratması, Bağlaşık Devletleri ve özellikle İngiltere'yi harekete geçirmiştir.

Yukarıda açıklanan bu gelişmeler, İngiltere'yi Sèvres Antlaşması ve Türk Bağımsızlık Savaşı ile ilgili siyasetlerini yeni baştan gözden geçirmek gereğine inandırıyordu. Buna zaten çoktan inanmış bulunan İtalya ve Fransa'nın onayıyla, 21 Şubat'ta Doğu sorununu görüşmek üzere Londra'da bir konferans düzenlenmesi, 21 Ocak 1921 tarihli Paris Konferansı'nda karara bağlanmıştır. Ayrıca, Türkiye ile Yunanistan'da bu konferansa davet edilmişlerdir⁹⁰.

Londra Konferansı'na, İstanbul Hükûmeti temsilcilerinin çağırılması, Ankara Hükûmeti'nden yetkili bir temsilcinin de Osmanlı murahhas kuruluna katılması koşulunun öne sürülmesi, Mustafa Kemal'i hareket geçirmiştir. Ulusçuların bu konferansa ayrı olarak çağırılmamalarına canı sıkılan Mustafa

88 Sonyel, s. 145.

89 Bülent Çukurova, **Kurtuluş Savaşı'nda Haberalma ve yeraltı Çalışmaları**, I. B., Ankara, Ardıç Yayınları, 1994, s. 102-103.

90 Turan, 2. Kitap, s. 219; Ahmet Mumcu, **Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi**, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 1996, s.77.

Kemal’le Osmanlı Sadrazamı Tevfik Paşa arasında sert bir yazışma ve telefon görüşmesi başlamıştır. Bu arada İngiliz İstihbarat Servisi de, bu görüşmeleri yakından izliyor ve önemli yazışmaları ele geçiriyordu⁹¹.

Nitekim, Londra’dan konferansa ait resmi davetin alınmasını müteakip Ankara Hükûmeti, Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey’in başkanlığında bir heyetle görüşmelere katılmıştır. Londra Konferansı günlerinde İngilizler, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin gizli ve açık oturumlarını titizlikle izliyor, Ankara Heyeti Başkanı Bekir Sami Bey’le TBMM Başkanı Mustafa Kemal arasında alınan, verilen gizli yazıları ve kapalı tel yazılarını kendi ajanları aracılığı ile yolda kesip, içeriğini öğreniyorlardı. Özellikle, Yüzbaşı Bennett’çe hazırlanan istihbarat raporları, (Uluscu kurul üyeleriyle Osmanlı kurulu üyeleri hakkındaki tüm bilgiler) Londra’ya ulaştırılmıştır⁹².

Londra Konferansı 21 Şubat 1921’de açılmış fakat başarı sağlayamadan 10 Mart’ta sona ermiştir. Konferans’ta Sèvres hükümlerinde yapılması öngörülen değişikliklerde görüş birliği sağlanamamıştır. Bu süre içerisinde Bekir Sami Bey’in Fransız, İtalyan ve İngiliz heyet başkanlarıyla yapmış olduğu gizli anlaşmalar da İngiliz istihbaratının eline geçmiştir.

2. Fransız Haberalma Örgütü

Mustafa Kemal Paşa’nın Fransızlarla görüşme isteğine ilişkin tartışmaların yapıldığı günlerde, Türkiye’nin kaderini değiştirecek yeni gelişmeler ortaya çıkmıştır. Sèvres Barış Antlaşması’nın imzalanmasıyla birlikte yıllardır Osmanlı Devleti’ni paylaşmayı düşleyen İtilaf Devletleri amaçlarına ulaşmışlardı. Bu anlaşmayla azınlıklara geniş haklar verilmiş ve özellikle, Fransa, Anadolu’da geniş nüfus bölgelerine kavuşmuştur. Ancak sorun, bu antlaşmanın imzalanmasıyla bitmemiş, bu antlaşmanın bir an önce yürürlüğe girebilmesi için onaylanması gerekecektir. TBMM ise, bu anlaşmanın kesinlikle yürürlüğe konulmaması konusunda tavır alıyor ve ülkenin göz göre göre parçalanmasını kesinlikle onaylamıyordu.

91 Sonyel, ...İngiliz İstihbarat Servisinin Türkiye’deki Eylemleri, s. 147.

92 Osmanlı Kurulu Üyeleri; Tevfik Paşa, Osman Nizâmi Paşa, Reşit Paşa, Yarbay Kadri Bey, Kâzım Bey, Cemil Bey, Blaque Bey’dir. Ulusçu Kurul Üyeleri ise; Bekir Sami Bey, Câmi Bey, Yunus Nadi Bey, Sırrı Bey’den oluşmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilâli**, 4 B., İstanbul, 1968, s. 534 vd; Sonyel, s. 148.

İleri ki günlerde de Ankara Hükûmeti Sèvres'in iptal edilmesi konusundaki kararlılığını sürdürmüş, bu durum yalnız İtilâf Devletlerini değil, mali durumu son derece bozuk olan İstanbul Hükûmetini de zor durumda bırakmıştır. Bu arada Mustafa Kemal, Batılı Devletleri bu kararlarından vazgeçirmenin yollarını aramaktadır. Fransız Harp Başkanlığı'na gönderilen 7 Ocak 1921 tarihli bir istihbarat raporuna göre, Ankara Hükûmeti'nin Roma temsilcisi Rüstem Bey, Mustafa Kemal'den “*İtalyan ve Fransız Hükûmetlerine, Ankara Hükûmeti'nin Sèvres Antlaşması'nı onaylamayı kabul etmediğini ancak İtalya ve Fransa ile ayrı ayrı olarak Türkiye'nin ekonomik ve politik bağımsızlığını tanıyan ve Wilson'un 14. Prensibine dayanan bir anlaşma yapmaya hazır olduğunu bildirmeleri*” yolunda bir talimat almıştı. Ayrıca, raporda Ankara Hükûmeti'nin Sèvres'in revizyonu konusunda İtalya'dan çok Fransa'ya güvendikleri bildiriliyordu⁹³.

Bu arada Fransızlar da, bu antlaşmada bazı değişiklikler yapılmasının önemi üzerinde duruyorlardı. Nitekim, 21 Ocak 1921'de yapılan Paris Görüşmeleri sırasında Fransız Başbakanı Aristide Briand, Sèvres Antlaşması'nda bazı değişiklikler yapılmasını önermiştir⁹⁴.

Mustafa Kemal'in, Birinci İnönü zaferiyle iyice pekişen askeri başarıları yanı sıra idari ve mali konularda artan prestiji, Fransa, İtalya Rusya ile olan yakın ilişkisi, İtilâf Devletlerinin Londra'da masa başında toplanmalarına yol açmıştır.

21 Şubat 1921 tarihinde gerçekleşen Londra Konferansı, Yunanistan lehine alınan kararlarla son bulmuştur. Ankara Hükûmeti'ni temsil eden Bekir Sami Bey ise, alınan bu kararlara rağmen İtilâf Devletleriyle görüşmelerini sürdürmüş ve Fransız Başbakanı Briand ile, 11 Mart 1921'de bir anlaşma imzalamıştır⁹⁵. Siyasi, askeri, ekonomik nitelikli ve Türkiye-Suriye sınırını saptayan Türk-Fransız Anlaşması'nı Mustafa Kemal onaylamamış, TBMM'nin

93 Bige Yavuz, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri**, Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922, s. 106-107.

94 Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, c. II, s. 118-119.

95 Turan, **Türk Devrim Tarihi II**. Kitap, s. 246; Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, c. IV, 3. B., İstanbul Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1991, s. 50.

meclisin 17 Mart tarihli gizli oturumunda da bu anlaşma tepkiyle karşılanmıştır⁹⁶.

Londra Konferansı görüşmelerinde isteklerini kabul ettiremeyen İtilâf Devletleri, Yunanlıların Anadolu'da giriştikleri ikinci saldırıya da karşı çıkmamışlardı. Fakat, 31 Mart 1921 tarihinde İnönü sırtlarında Yunanlılar, ikinci kez mağlup edilmiştir. Bu sırada Fransızların ise bulundukları ekonomik olumsuzluklar nedeniyle artık anlaşma eğilimi içine girdiği görülmektedir.

3. Rus (SSCB) Haberalma Örgütü

Ankara Hükûmeti, Rusya ile olan ilişkisinin çerçevesini belirleyerek Bekir Sami Bey başkanlığında bir heyeti Moskova'ya göndermiştir. İki ülke arasında başlayan resmi ilişkiler, bir ara çıkmaza girmiş ve taraflar arasındaki görüşmeler kesilmiştir. Fakat, siyasal düzeyde kesilen ilişkiler askeri alanda sürmüştür ve Türkiye'ye yapılacak Rus maddi yardımın çerçevesi saptanmıştır⁹⁷.

Yardımanın elde edilmesi gündemde iken, Bekir Sami Bey'in Moskova görüşmelerini özetleyen ve Rus önderlerinin tutumunu yansıtan raporu, Türk Ulusal önderleri üzerinde adeta şok etkisi yapmıştır. Mustafa Kemal, Bekir Sami'ye gönderdiği tel yazısında, Rus koşulunun Türk ulusuna asla kabul edilmeyeceğini, Van ve Bitlis illerinde Ermeniler azınlıkta olduklarından, buraların onlara verilmeyeceğini ama Türkiye'den göç eden Osmanlı Ermenilerinin göçten önce yaşadıkları bölgelere dönmelerine izin verileceğinin Çiçerin'e bildirilmesini; Çiçerin Ankara'nın bu görüşlerini kabullenirse, iki ülke arasında parafe edilen antlaşmanın imzalanmasını, istemiştir⁹⁸.

Ermeni sorunu, Türk-Rus dostluk görüşmelerinin kısa bir süre için kesintiye uğramasına neden olmuştur. Erivan'daki Taşnak (Ermeni) yönetimi, Türkiye'nin Doğu illerine göz dikmekle kalmıyor, aynı zamanda Kafkaslarda Türkiye ile Rusya'nın arasını kapatarak Rusya'dan Anadolu'ya yardım gönderilmesini engelliyor; Pontus Rumları ve İtilâf Devletleriyle düzenler çeviriyordu. Ankara Hükûmeti ise, Ermenistan sorununu sona erdirmek

96 TBMM Gizli Celse Zabıtları, c. II, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1985, (17 Mart 1921 tarihli Gizli Oturum), s. 4-8.

97 Yusuf Kemal Tengirşek **Vatan Hizmetinde**, İstanbul, Baha Matbaası, 1967, s. 170-178.

98 Sonyel; c. II, s. 19.

amacındadır. Batıya bağlı bir Ermenistan yaşadıkça “*Doğu Sorunu*” sürecektir ve Türkiye’nin parçalanması için bir şantaj malzemesi olarak kullanılacaktır. Diğer taraftan güçlü bir Ermenistan, Rus denetimine geçerse, Ermeniler bu defa Anadolu’nun Doğu illerinden yeni toprak parçaları istemeye devam edeceklerdi⁹⁹.

Bu hususları dikkate alarak stratejisini ona göre ayarlayan Ankara hükûmeti, 20 Eylül 1920’de Kâzım Karabekir’e göndermiş olduğu telgrafta, Gürcü hükûmetiyle ilişki kurarak tarafsızlıklarını sağlamak ve Ermeni devleti üzerine ileri harekâta geçilmesi emrini vermiştir¹⁰⁰. 28 Eylül’de başlayan ileri harekâtlar esnasında Rusya’nın da tepkileri kontrol edilmiş bu harekâtlar, Ekim ayında Kars ve Gümrü’nün alınmasıyla son bulmuştur. Kesin bir yenilgiyle karşı karşıya kalan Ermeniler daha fazla kayıp vermemek amacıyla barış istemek zorunda kalmıştır. Nitekim, Türk koşullarını benimseyen Ermenilerle, 2 Aralık 1920’de Gümrü Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmayla Ankara Hükûmeti, Doğuda amaçladığı hedefe ulaşmıştır. Artık, Ermenistan sorunu Ankara’nın istediği biçimde çözümlenmiş oluyordu¹⁰¹. Ayrıca, Rus yetkililerin Ankara’ya göndermiş olduğu telgraflardan, bu sorunun çözülmesini olumlu karşıladığı açıkça görülmektedir. Bu konuyla ilgili olarak Stalin, 22 Şubat 1921’de Moskova Büyükelçisi Ali Fuat (Cebesoy) Paşa’ya, “*siz Ermenistan sorununu kendi kendinize hallettiniz. Eğer daha hallededeğiniz bir şey kalmış ise, onu da hallediniz; fakat zamanını kâfi olarak bize bildiriniz*” sözü, Rusların Ankara Hükûmeti’ne yardımı sürdüreceği yolunda güvence vermiştir¹⁰².

Doğudaki sorunlarını çözen Ankara Hükûmeti, Rusya ile olan dostluğuna önem göstermiş ve bu dostluk sayesinde elde edilen mali yardımlar, Ulusal Bağımsızlık Savaşı’nın yükünü biraz olsun hafifletmiştir.

Ulusal Bağımsızlık Savaşı’nda, İtilâf Devletlerinin yanı sıra Bolşevik Rusya’dan da İstanbul’a gelerek Ankara’yı zor durumda bırakmayı düşünen ve komünist bir ihtilal gerçekleştirmeyi hedefleyen zihniyetler de mevcuttu. Gerçekten Ruslar, Anadolu’ya sızmak amacıyla hazırladıkları büyük planı

99 Doğu Ergil, **Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi**, I. B., Ankara, Turhan Kitabevi, 1981, s. 323.

100 Kâzım Karabekir, **İstiklâl Harbimiz**, I. B., İstanbul, Merk Yayıncılık A.Ş., 1988, s. 847; Ergil, s. 326.

101 Selahattin Tansel, **Mondros’tan Mudanya’ya Kadar**, c. III, s. 244-245; Sonyel, c.II, s. 31-32; Ergil, s. 325-326.

102 Ömer Kürkçüoğlu, **Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)**, Ankara, AÜ. SBF. Yayınları, 1978, s. 104; Ergil, s. 326; Sonyel, s. 53.

uygulamada Enver Paşa'dan yararlanmayı düşünmüşler ve Bakû'de, "*Halk İştirakiyûn Fırkası*" ve Mustafa Suphi'nin başkanlığında bir Türk komünist partisi kurulmasına yardımcı olmuşlardır. Bununla da yetinmeyen Ruslar, parti üyelerinin Anadolu'ya sızarak komünist propagandası yapmalarını desteklemiş, ayrıca Anadolu'nun her yanına ücretli gizli ajanlar göndermiştir¹⁰³. Nitekim, 1920 Eylül başlarında Ankara'ya ulaşan ve iki yüz kişiye yakın ilk Rus diplomatik kurulu, o dönemin Genelkurmay Başkanı İsmet (İnönü) Paşa'yı dahi kuşkulandırmıştır¹⁰⁴.

Mustafa Kemal, Anadolu'da Bolşevik davranışlarını önleyici solcu bir akım ve halk yönetiminin önemini sezerek, Rusların gönlünü alır umuduyla ustaca davranmış ve 18 Ekim 1920'de en yakın dostlarının üye olarak katıldıkları "*Türkiye Komünist Partisi*"ni kurdurmuştur. Mustafa Kemal, bu partinin kuruluşuyla birlikte ülkede benzer akımları bir noktada toplamının mümkün olacağını ve yakın dostlarının bu partiye gizli olarak girmelerini uygun gördüğünü, bu kişilerin akımı kolayca yönetebileceklerini belirtmiştir¹⁰⁵. Ayrıca, Mustafa Kemal'i Türkiye'de resmi bir komünist partisi kurmaya sevk eden nedenler de vardı. O dönemde Türkiye, Rus yardımına gereksinim duyuyordu. Türkiye, Batıyla olan mücadelesini kaybeder ve Bolşevik Rusya'nın işgaline uğrarsa, böyle bir partinin çok işe yarayacağını düşünüyordu¹⁰⁶. Bu nedenle Mustafa Kemal Anadolu'daki diğer bütün komünist faaliyetlerini yasaklayarak ülkede iki komünist partisinin varlığının gereksiz olduğunu belirterek, gizli komünist örgütleri üyelerinin tutuklanmalarını istemiştir.

Bütün bu gelişmelere rağmen, Mustafa Suphi'nin önderliğinde Anadolu ile İstanbul'da birbirinden bağımsız ve habersiz bir takım komünist partilerin kurulduğu bilinmektedir. Özellikle, bu partiler subaylar arasında propaganda

103 Sonyel, c.II, s. 41.

104 Yanlarında bir çok telsiz malzemesi ve altın getiren, Anadolu'da telsiz şebekeleri kurmaya çalışan bu kurul için İsmet (İnönü) Paşa, 2 Eylül'de Kâzım Karabekir'e gönderdiği telgrafta, "...gelen Rus kurulunun bir elçilik kurulundan ziyade bir gizli teşkilât görüntüsüne sahip olduğu..." belirtilerek dikkatli olunmasını istemiştir. Bkz., Feridun Kandemir, **Siyasi Dargınlıklar-Birbirinden Ebediyyen Ayrılışları**, c. I, İstanbul, Ekicigil Tarih Yayınları, 1955, s. 127; Sonyel, c.II, s. 41-42; Karabekir, s. 830.

105 Sonyel, c. II, s. 46; Mete Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925**, Ankara, AÜ. Siyasal Bilgiler Fak. Yayınları, 1967, s. 83-84.

106 Halide Edib Adıvar, **Türk'ün Ateşle İmtihanı**, 11. B., İstanbul, Atlas Kitabevi, 1994, s. 130; Sonyel, c.II, s. 46.

yapmak suretiyle Ulusal Bağımsızlık mücadelesine sızmak amacındadırlar. İşte, bu gizli partilerden birisi de, “*Ankara Komünist Fırkası*”dır. İstanbul’da faaliyette bulunan bu partinin özellikle Anadolu’ya geçecek olan subay kesimi arasında Bolşevikliği yaymaya çalıştığı görülmüştür¹⁰⁷. Ankara Hükûmeti’nin parti faaliyetleri üzerinde titizlikle durduğu ve gerekli tedbirleri aldığı istihbarat raporlarında göze çarpmaktadır.

Türkiye’de komünistlere karşı bir baskı sürdüğü halde, Rus yönetiminin bu konuyla ilgili haberlerin önemini azaltmaya çalıştığı görülmektedir. Nitekim, Anadolu’da komünist örgütler kurmak amacıyla Trabzon’a giden ve 28 Ocak 1921’de denizde boğulan Mustafa Suphi ve 15 arkadaşının ölüm haberini Türk-Rus ilişkilerini etkiler düşüncesiyle iki aydan fazla bir süre gizli tutmuştur¹⁰⁸. Mustafa Suphi ve arkadaşlarının yok olmasıyla, komünist partisinin Türkiye’ye sızma çabası sona ermemiştir. Rus Büyükelçiliği’nin Ankara’da çalışmaya başlamasından sonra bu sızış çok daha geniş bir hız kazanmıştır.

Bu arada Bekir Sami Bey heyetiyle gerçekleşen I. Moskova Görüşmelerinin kesintiye uğraması üzerine, yeni bir toplantı yapılması teklifinin Ruslardan geldiği anlaşılmaktadır. Ankara Hükûmeti ile Rusya arasında yeniden görüşmelere başlanması esnasında, barış koşullarını belirlemek amacıyla iki ülke birbirlerine elçiler göndermişlerdir. Moskova Büyükelçisi olarak atanan ve Aralık başında Ankara’dan ayrılan Ali Fuat (Cebesoy) Paşa’ya, Moskova’daki göreviyle ilgili yazılı bir talimat da verilmişti¹⁰⁹. Ayrıca, Ruslar da buna karşılık Budu Mdivani’yi büyükelçi sıfatıyla Ankara’ya göndermişlerdir. Kars’ta Kâzım Karabekir Paşa ile de görüşen Rus Büyükelçisi, Rusya’nın Ankara Hükûmetiyle siyasi ve askeri bir anlaşma imzalamaya hazır olduğunu, dolayısıyla Ankara Hükûmeti’nin anlaşma şartlarını öğrenmek istediğini söyleyerek Karabekir’e güvence vermiştir¹¹⁰. Fakat Rus Büyükelçisi, Kars’ta bulunduğu süre içerisinde civar köy ve

107 Mesut Aydın, “Milli Mücadele Döneminde Anadolu’da Giriş ve Çıkışları Kontrol Altında Tutan Kuruluşlar”, *Atatürk Yolu*, c. II, No: 5, (1990), s. 25-26; Tunçay, s. 91-92.

108 Ayrıntılı bilgi için bkz.; Yusuf Hikmet Bayur, “Mustafa Suphi ve Milli Mücadeleye El Koymaya Çalışan Bazı Dışarıdan Akımlar”, *Belleten*, c. XXXV, No: 140, (1971), s. 578-654; Kâmuran Gürün, *Türk-Sovyet İlişkileri, 1920-1953*, Ankara, TTK, 1991, s. 63; Tunçay, s. 120-121.

109 30 Kasım tarihli bu talimatta, “Rusya ile dostluk anlaşması imza edilsin veya edilmesin, iyi komşuluk ilişkilerinin kuvvetlendirilmesine itina edilmesi” istenmektedir. Bkz.: *Atatürk’ün Milli Dış Politikası*, c. I, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1981, s. 202, Gürün, s.63-64.

110 Sonyel, c. II, s. 50-51.

kasabaları dolaşarak gizli Bolşevik propagandası yapmaktan da geri kalmamıştır. Durumu Ankara Hükûmetine rapor eden Karabekir, bu hususta gerekli tedbirlerin alınmasını rica etmiştir¹¹¹. Bu olumlu gelişmeler üzerine, II. Moskova Görüşmeleri için oluşturulan heyet, Yusuf Kemal (Tengirşenk) Bey'in başkanlığında kurulmuş, Eğitim Bakanı Doktor Rıza Nur Bey, Azerbaycan'daki Kemalist temsilci Memdûh ve askeri danışman Saffet Bey ile Ali Fuat (Cebesoy) Paşa'nın delege olarak heyete katılması kararlaştırılmıştır. Görüşme heyeti, 15 Ocak 1921 günü Kars'tan hareket etmiş ve 19 Şubat günü Moskova'ya ulaşmıştır¹¹².

Moskova Görüşmelerinin ilk hazırlık toplantısı, 21 Şubat'ta başlamış ve 25 gün sürmüştür. Bu görüşmeler esnasında Rus yetkilileri, Türklerin tutumunu güven verici bulmadıklarını söyleyerek, Türk yönetimini ağır bir dille suçlamayı ihmal etmemiştir. Çiçerin, Gümrü'nün işgali, Mustafa Suphi ve arkadaşlarının ölümü vs. olaylara değinerek Ankara Hükûmeti'ni Anadolu'daki komünistlere zulüm yapmakla suçlamış ve bu durumda bir dostluk anlaşmasının yapılamayacağını, ancak bir barış anlaşmasının imzalanabileceğini ifade etmiştir¹¹³. Nitekim, uzun görüşmeler ve tartışmalardan sonra bugün dahi Türk-Rus ilişkilerinin temelini teşkil eden 16 maddelik, "*Moskova Anlaşması*", 16 Mart 1921'de Moskova'da imzalanmıştır. Bu anlaşmayla, Rusya Misâk-ı Milliye tanıdığını, Türkiye Hükûmetince tanınmayan, Türkiye'yi ilgilendiren hiçbir anlaşmayı tanımayacağını açıklıyor ve Türk-Rus hududu çiziliyordu. Bu anlaşmanın dışında, Rusya tespit edilmemiş bir süre için, Türkiye'ye her yıl 10 milyon altın ruble vererek, Türkiye'nin ekonomik kalkınmasına yardım etmeyi üstlenmiştir¹¹⁴. Böylece Rusya, İtilâf Devletlerine karşı yeni bir dost kazanıyor, Rus ülkelerini korumak amacıyla Türkiye'nin boğazlardaki durumunu güçlendirmek ve ileri de bu ülkeyi Bolşevikleştirmek umudu beslemeye başlıyordu.

111 Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s. 869.

112 Gürün, s. 66; Sonyel, c.II, s. 51.

113 Ergil, s. 329.

114 10 milyon altın ruble, 1. 200. 000 Osmanlı altınına eşitti. Ayrıntılı bilgi için bkz: Yusuf Kemal Tengirşenk, *Vatan Hizmetinde*, İstanbul, Baha Matbaası, 1967, s. 229-230; Antlaşma metni için bkz: Tengirşenk, s. 293-302; Gürün, s. 68-69; Stefanos Yerasimos, *Türk-Sovyet İlişkileri*, İstanbul, Gözlem Yayınevi, 1979, s. 314-318; Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, s. 32-38; Karabekir, s. 900-905.

Bütün bu siyasi gelişmelere paralel olarak Rus Haberalma örgütü, Mart 1921'den sonra İstanbul'da resmi olarak faaliyetlerine başlamıştır. Rus ve Ukrayna kooperatiflerinin İstanbul Ticaret Heyeti olan “*Koudisch Heyeti*” ve “*Potemkin Kurulu*”, başında Denikin ve Albay Gotovsef bulunan örgütün en büyük yardımcıları olmuştur. Bunun yanında örgüt İstanbul'da üç grup halinde faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır¹¹⁵.

4. İtalyan Haberalma Örgütü

Anadolu'da başlattığı işgal faaliyetlerini yaklaşık beş ay içerisinde tamamlayan İtalya, işgal politikaları gereği üst düzeydeki bütün görüşmelerde, Türk halkının yanında olmuştur. Anadolu'daki İtalyan işgallerinin İngiliz, Fransız ve özellikle Yunan işgallerinden farklı özellikleri vardır. İtalyanlar işgal edecekleri bölgelere öncü birlikler göndererek yöre halkını kendine alıştırıyor, sonra sessizce işgallerini gerçekleştiriyorlardı. Anadolu'daki bütün işgallerini sistemli ve planlı bir şekilde yürüten İtalyanlar, işgal öncesi ve sonrasında halka kendi hamiliklerini kabul ettirmek istemişlerdir. Bunun en güzel ve çarpıcı uygulaması da işgal bölgesinde halka “*Himaye Vesikası*” dağıtmak olmuştur. Ayrıca, halkın güvenini kazanarak kendilerine bağlamak için okul, hastane, mağazalar açılmış, cami, minare gibi ibadet yapılarını tamir ve yeniden inşa ederek halkın dini duyguları okşanmıştır. Bunların yanı sıra fakir halka yiyecek dağıtılmış ve işgal bölgelerinde PTT örgütleri kurularak haberleşme ve ulaştırmada halka büyük yardım sağlanmıştır¹¹⁶.

İtalya bu faaliyetlerinin yanı sıra, istihbarat yoluyla elde ettiği bilgileri de Anadolu'ya aktarmaktan çekinmemiştir. Ayrıca, kendi işgalleri altında bulunan yerlerde TBMM'nin otoritesinin kurulmasına ve İstiklâl Mahkemeleri

115 Bu gruplar ise, Beyoğlu Potemkin Kurulu, Galata Grubu ve Yenicami'de Monodoz Başkanlığındaki propaganda grubu idi. Bkz.; Çukurova, **Kurtuluş Savaşı'nda Haberalma ve Yeraltı Çalışmaları**, s. 104-105.

116 Kadir Gündoğan, “Kurtuluş Savaşı'nda Türk-İtalyan İlişkileri, 1919-1922”, (AÜ. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 1990), s. 146-151.

görevlilerinin buralardaki asker kaçaklarını ve suçluları yakalamalarına göz yummuştur¹¹⁷.

Bu dönemde İtalya'da iç durumun çok karışık olduğu görülmektedir. Nitti Kabinesinin, 20 Haziran 1920'de düşmesiyle yerine Gioletti Hükûmeti geçmişti. Bu hükûmetin, Dışişleri Bakanı ve ileri görüşlü bir politikacı olan Sforza, 1921 yılında sömürgeciliğin geleceği hakkında görüşlerini şöyle ifade etmektedir: “...*Milletler artık uyanmaktadır. Tahmin ediyorum ki yirmi sene sonra Afrikalılar hepimizi kapı dışı edeceklerdir*”¹¹⁸.

1921 yılının, TBMM Hükûmeti'nin başlattığı diplomatik girişimler için yaşamsal öneme haiz bir yıl olduğu göze çarpmaktadır. Ermenistan'a karşı sağlanan askeri zafer, 1921 başlarında Birinci İnönü Savaşı'nın kazanılması ve Doğuda istikrarlı sınırlara kavuşan Ankara Hükûmeti, İtalya ve Fransa ile ilişkilerini yenilemiş ve dolayısıyla iki devletin İngiltere'den uzaklaşmaları bir ölçüde sağlanabilmiştir.

Ankara Hükûmeti'nin izlediği dış politikanın lehine gelişen bu olaylar, İtilâf Devletlerini ve özellikle de İngiltere'yi Sèvres Antlaşması konusunda ve Türk Ulusal Bağımsızlık Savaşı hakkındaki politikalarında bazı değişiklikler yapmaya zorlamıştır. İşte bu amaçla toplanan Londra Konferansı'na resmen katılmayı, İtalyan dışişleri bakanı Kont Sforza'dan öğrenen Ankara Hükûmeti Heyeti, Roma üzerinden Londra'ya hareket etmiştir. Londra Konferansı'nın 12 Mart'ta sonuçlanması ve bu konferanstan olumlu bir sonucun çıkmaması üzerine Bekir Sami, tüm dikkatini İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza'ya çevirmiştir. Gizli görüşmeler sonucunda 13 Mart 1921'de onunla gizli bir anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşmayla Konya, Aydın ve Karahisar bölgelerini de kapsamak üzere Antalya çevresinde, Türklerle İtalyanlar arasında ekonomik işbirliği yapılacak, Ereğli kömür madenleriyle ilgili olarak İtalyan grubuna ayrıcalık hakkı verilecek; İtalyan yönetimi, Türk kurulunun barış antlaşmasıyla ilgili isteklerini, özellikle İzmir ve Trakya'nın Türklere geri verilmesi ve tam bağımsızlıkla ilgili Türk isteklerini etkin biçimde desteklemeyi üzerine alacak; Osmanlı topraklarındaki İtalyan askerleri geri çekilecekti¹¹⁹.

¹¹⁷ Ergün Aybars, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, İzmir, Ege Üniversitesi Yayınları, 1984, s. 163.

¹¹⁸ Gündoğan, s. 169-170.

¹¹⁹ Sonyel, c. II, s. 136; Tansel, c. IV, s. 55-56.

Bekir Sami Bey'in bu gizli anlaşmayı imzalamasının sebebi, sonuçsuz kalan Londra Konferansı'nda özellikle İtalya'nın, İngiltere'yi ve koruyuculuğu altındaki Yunanistan'ı desteklemediğini görmüştü. Dolayısıyla, bu anlaşmalarla bağlaşıklık devletlerin aralarını açmak istemiştir.

Fakat yapılan bu gizli anlaşmalar Mustafa Kemal ve TBMM'nce onaylanmamıştır. Konferans delegeleri Londra'dan dönerlerken Roma'ya uğramış ve büyük bir ilgiyle karşılanmıştır. Bu sırada İtalyan parlamentosunda bir konuşma yapan Kont Sforza ise, Anadolu ulusal hareketinin önemini kabullendiklerini, bunun olumlu sonuca bağlanmasında en iyi en yararlı çarenin dostane ilişkiler kurulması olacağını açıklıyordu¹²⁰. Bu arada Türklerle İtalyanların dost görüşmeleri, Yunanlıları ve İngilizleri rahatsız etmektedir. Nitekim, Türkçe gazetelerin Rumca basından yaptığı alıntılara bakılacak olursa, rahatsızlıkla beraber büyük bir kaygının da egemen olduğu sezilmektedir¹²¹.

5. Ermeni, Rum ve Yunanlıların Faaliyetleri

Anadolu'yu bölmeyi ve parçalamayı amaçlayan dış düşmanlar ve istihbarat örgütleri, içte de bazı hainlerle birlikte gizli planlar hazırlayarak, değişik görüntü ve boyutlar içinde birçok insanlık dışı mezâlim sergilemişlerdir.

Sèvres Antlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte, Yunanlıların Anadolu ve Trakya'daki işgallerinin yanı sıra, içeride yer yer ayaklanmalar baş göstermiştir. Bunlardan başka, Rusya'nın Ermenileri korur tavrı takınması sebebiyle Ermeni saldırganlığının gün geçtikçe arttığı görülmektedir¹²². Bursa ve Kocaeli bölgesinin Yunan kuvvetlerince işgali üzerine, yerli Rum ve Ermeniler Yunanlıların desteğiyle katliam faaliyetlerine yeniden başlamışlardır. Alınan istihbarat raporlarından da açıkça anlaşılacağı üzere, Karsak Boğazında Ermeni eşkiyası, 24 Ağustos'ta Müslüman Türklerden 20 kişi yi şehit etmiştir¹²³. İzmit'te ise, milli kuvvetlere mensup bir kişi Rumlarca kurşuna dizilmiştir¹²⁴. Yunan işgallerinin devam ettiği müddetçe, Rum ve Ermenilerin katliamları da

120 Gündoğan, "Kurtuluş Savaşı'nda Türk-İtalyan İlişkileri", s. 176; Sonyel, c. II, s. 137.

121 Zeki Arıkan, **Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını-30 Ekim 1918-Eylül 1922**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1989, s. 111-112.

122 Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, c. III, 3. B., İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1991, s. 237.

123 Gnkur.ATASE Bşk.lığı **Türk İstiklâl Harbi Arşivi**, K. 896, D. 15, F. 3.

124 Gnkur.ATASE Bşk.lığı **Türk İstiklâl Harbi Arşivi**, K. 896, D. 15, F. 50.

devam etmiştir. Özellikle, Yunan işgallerine sahne olan Karamürsel ve havalisinde, Yunan kuvvetleriyle birlikte Rum ve Ermenilerin Orhangazi, Orhaneli ve Yalova dahil olmak üzere birçok yerde giriştikleri mezâlim tüyler ürperticidir.

İşgaller sırasında Karamürsel’de 200 kişi idam edilmiş ve havalideki bütün çiftliklerle, hayvanlar yağma edilmiştir. Yunan kıtaatı ve yerli Rumlar, Müslüman köylerindeki kadınlara tecavüzlerde bulunmaktan da çekinmemişlerdir¹²⁵. Bu insanlık dışı katliamlar, Müslüman yerli halkı göç etmek zorunda bırakmıştır.

Diğer taraftan Yunanlıların bu faaliyetleri sırasında, özellikle yerli Rum ve Ermenilerin onlara silahlı çete meydana getirmek suretiyle yardım sağladıkları ve Yunan birliklerine kılavuzluk yaptıkları da bilinmektedir. Nitekim, 31 Ağustos’ta Adapazarı bölgesinde 24 ncü Bölük kuvvetleri tarafından Yunanlılara kılavuzluk eden bir yerli Ermeninin ölü olarak ele geçirilmesi, bu düşünceleri doğrulamaktadır¹²⁶. Rum ve Ermenilerin, Yunan ileri harekâtlarında Türk birlikleri hakkında bilgi ve belge topladıkları ve geçilecek yol ve mevki güzergâhlarının Yunanlılara gösterildiği, belgelerde açıkça görülmektedir.

125 Gnkur.ATASE Bşk.lığı **Türk İstiklâl Harbi Arşivi**, K. 896, D.15, F. 50.

126 Gnkur.ATASE Bşk.lığı **Türk İstiklâl Harbi Arşivi**, K. 896, D.15, F. 19.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İKİNCİ İNÖNÜ SAVAŞI'NDAN ANKARA ANLAŞMASI'NA KADAR İSTİHBARAT KAYNAKLARI

A. 1 Nisan-20 Ekim 1921 Tarihleri Arasındaki Siyasi Gelişmeler

Birinci İnönü Savaşı'ndan sonra toplanan Londra Konferansı¹ bir sonuca varamadan dağılmıştı. Anlaşma devletlerinin bu konferanstaki önerilerini Türklere silah zoruyla kabul ettirmek için Yunan ordusuna yaptırdıkları ikinci taarruz da, İnönü'de yenilgiyle sonuçlanmıştı². Yunanlılar, askeri ve siyasi alanlardaki bu başarısızlıklarının acısını, bölgedeki Türk köylerini yakıp yıkarak, savunmasız insanları öldürerek çıkartmak istemişlerdir. Bu arada yapılan Aslıhanlar ve Dumlupınar Muharebeleri (8-15 Nisan 1921), Türk kuvvetleri ile Yunan kuvvetleri arasında oyalama taktiğinden ileriye gidememiş, askeri alandaki üstünlük Yunanlılarda kalmıştır. Ayrıca, bu muharebe sonunda Yunan Küçük Asya Ordusu Komutanı Papulas'ın göndermiş olduğu istihbarat raporunu değerlendiren Yunan Genelkurmayı, Türk ordusunun henüz taarruz yeteneğine erişemediği kanısına varmıştır³. Bu raporlar doğrultusunda İngilizlerin destek ve teşvikleriyle genel bir taarruza kalkışan Yunanlılar, Kütahya ve Eskişehir Muharebeleriyle (10-24 Temmuz 1921) Eskişehir, Kütahya ve Afyon gibi büyük stratejik önemi bulunan şehirleri de ellerine geçirmişlerdir. Türk ordusunun 25 Temmuz'da Sakarya doğusuna çekilmesiyle⁴, Yunan Genelkurmayı planının sonunu getirememiştir. Bu siyasi durum, Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın en kritik günlerinin yaşanmasına yol açmıştır.

1 Gnkur.ATASE Bşk.lığı, **Türk İstiklâl Harbi-Batı Cephesi: Birinci - İkinci İnönü Aslıhanlar ve Dumlupınar Muharebeleri (9 Kasım 1920-15 Nisan 1921)**, c.II, Ks. III, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1994, s. 254-265.

2 Ahmet Mumcu, **Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi**, 14. Baskı, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 1996, s. 78; Kâzım Özalp, **Milli Mücadele 1919-1922**, c. I., 3. B., Ankara, TTK , 1988, s. 175.

3 Gnkur.ATASE Bşk.lığı, **Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi...**, s. 580.

4 Gnkur. Harp Tarihi Bşk.lığı, **Türk İstiklâl Harbi-Batı Cephesi: Kütahya Eskişehir Muharebeleri (15 Mayıs-25 Temmuz 1921)**, c.II, Ks. IV, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1974, s. 545; Mumcu, s. 79; Özalp, s. 184-185; Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, c. IV, 3. B., İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1991, s. 100-102.

Kısa bir süre sonra alınan olağanüstü tedbirlerle hazırlıklarını tamamlayan Türk ordusu ile Yunanlılar arasında, 23 Ağustos'tan 13 Eylül'e kadar süren Sakarya Meydan Muharebesi, Türk tarihine büyük bir zafer olarak geçmiştir. Nitekim, askeri alanda kazanılmış bulunan Sakarya Zaferi,⁵ siyasal başarılarla yenilerini eklemiştir. Özellikle, Rusya ile olan ilişkilerde olumlu gelişmeler kendini göstermiştir. 13 Ekim 1921'de imzalanan Kars Antlaşması, Türkiye ile Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan arasında Dostluk Antlaşması başlığını taşımaktadır. Ayrıca, Moskova Anlaşması'nın bir devamı niteliğinde olan bu antlaşmayı, Fransa'yla 20 Ekim 1921'de imzalanan Ankara Anlaşması izlemiştir. Yapılan bu anlaşmalarla Doğuda Rusya'dan sonra, Batıda büyük bir devlet olan Fransa'ya da dolaylı da olsa Misâk-ı Millî ilkeleri kabul ettirilmiştir.

B. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Yararına Çalışan Gizli Gruplar ve Basın

1. Gizli Gruplar ve İstihbarat Faaliyetleri

Ulusal Bağımsızlık Savaşı yıllarında, İstanbul'da Ankara Hükûmetine bağlı bir çok grubun oluşturulmasında en önemli etken, şehrin toplumsal ve siyasi yapısı, Batılı devletlerin temsilcilikler kurduğu siyasi bir arena olması, silah ve mühimmat depolarının fazlalığı, grup çalışmaları için uygun bir ortam hazırlamıştır. Çeşitli amaçlarla kurulmuş olan bu gruplar, zararlı kuruluş ve faaliyetler karşısında Bağımsızlık Savaşını desteklemek için büyük çaba harcayacaklardır.

a) Müdafaa-i Milliye (MM) Grubu (1 Nisan-20 Ekim 1921)

MM Grubu, ilk kurulduğu tarihlerde⁶ teşkilâtsizlik ve parasızlık yüzünden aktif bir rol oynayamamış, yapılan hizmetler daha çok ikinci derecede öneme haiz istihbarat bilgilerinin temin edilmesinden ileriye gidememiştir. Grubun teşkilâtı, 3 Mayıs 1921'de Anadolu tarafından resmen onaylanmasıyla⁷ resmi bir hüviyet kazanmış ve Ulusal Bağımsızlık Savaşı'na önemli hizmetleri geçmiştir. Grup haberalma, propaganda ve sevkîyat konularında birçok yerlerde

⁵ Özalp, s. 215.

⁶ MM Grubunun Kuruluşu İçin bkz. II. Bölüm, Gizli Gruplar ve İstihbarat Faaliyetleri, s.

⁷ Samih Nafiz Tansu, **İki Devrin Perde Arkası**, Anlatan: H. Ertürk, İstanbul, Hilmi Kitabevi, 1957, s. 481-482; Aydın, **Milli Mücadele Döneminde TBMM Hükûmeti Tarafından İstanbul'da Kurulan Gizli Gruplar ve Faaliyetleri**, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1992, s. 92.

eleman istihdam ederek, bunlar vasıtasıyla elde ettiği bilgileri Ankara'ya ulaştırmıştır⁸.

MM Grubu, kurulduğu tarihten 20 Ekim 1921 tarihine kadar Anadolu'ya daha ziyade istihbarat bakımından yardım edebilmiştir. Fakat, Grubun Genelkurmay Başkanlığı'na gönderdiği raporlardan Anadolu'yu yeterince fazla memnun edemediği göze çarpmaktadır. Nitekim, Genelkurmayın 15 Eylül 1921 tarihinde Felâh grubuna göndermiş olduğu rapor⁹, bunu açık bir şekilde ifade etmektedir.

MM Grubu kadrosu, tamamen sivillerden oluşmuştur. Ayrıca, örgüte alınacak üyelerin mazbut ve iyi ahlak sahibi olmaları ve İngiliz propagandasına kanmayacak kişilerden seçilmelerine özen gösterilmiştir¹⁰. MM elemanları askeri ve sivil istihbaratı sağlayabilmek için değişik metotlar izlemiş, İstanbul'da çeşitli kanallardan ele geçirmiş oldukları cemiyet, parti ve casus teşkilâtlarıyla ilgili istihbarat bilgilerini süratle Ankara'ya ulaştırmıştır. Özellikle, Hürriyet ve İtilâf Fırkası, Askeri Nigehban Cemiyeti, Kızılhançer Cemiyeti ve yabancı casuslar hakkındaki istihbarat faaliyetleriyle,¹¹ Ankara'nın takdirini kazanmıştır.

Grup elemanları, Genelkurmayın talep ettiği her türlü bilgiyi, ilgili örgüt veya şahısla ilişki kurarak elde etmiştir. Nitekim, grup "*Çocukları Çalıştırma Derneği*" isimli bir cemiyetten azâmi derecede istifade ederek, istihbarat sahasında önemli bilgilere sahip olmuştur¹².

Grubun, özellikle Batı Anadolu'da ilerleyen ve Trakya'da bulunan Yunan kuvvetleri hakkında İstanbul'dan sağlamış olduğu istihbarat, ulusal kuvvetlerin

8 Ahmet Hamdi Başar, "Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü", **Barış Dünyası**, No: 53, (1966), s. 631-632.

9 Adı geçen raporda, "... Demir imzalı raporların muhteviyatı Alekser ehemmiyetsiz şeylerden ibaret olduğuna göre MM ve Demir imzalı şifrelerin bademâ doğru telden keşidesine müsaade edilmemesi ve müracaatları halinde mezkûr muharebe hattının lağvedildiği suretinde cevap verilmesi münasiptir" denilmesi, grup tarafından Anadolu'ya gönderilen bilgilerin beğenilmediğini açıkça ortaya koymaktadır. Bkz.: Hüsnü Himmetoğlu, "Milli Mücadele Esnasında İstanbul'daki Gizli Kurullardan MM Grubu ve Gerçek Yüzü", **Yakın Tarihimiz**, c.III, No: 32, (Ekim 1962), s. 166.

10 MM Grubuna hizmet eden ve yardımları geçen sivil memurların isimleri için bkz., AÜ. **Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi**, Kutu No: 38, Belge No: 20; Çukurova, **Kurtuluş Savaşı'nda Haberalma ve YerAltı Çalışmaları**, I. B., Ankara, Ardıç Yayınları, 1994 s. 57.

11 Feridun Kandemir, **İstiklâl Savaşı'nda Bozguncular ve Casuslar**, İstanbul, Ercan Matbaası, 1964, s. 90-92; Çukurova, s. 57; Aydın, s. 93; **TİTE Arşivi**, Kutu No: 33, Belge No: 165.

12 Başar, **Barış Dünyası**, s. 569.

başarısında etkili rol oynamıştır. İstanbul'daki İngiliz siyasi temsilciliğinden de çeşitli vasıtalarla haber alınmış ve İşgal Kuvvetleri Komutanlığı görevinde İstanbul'da bulunan General Harington'un İngiltere Harbiye Nezareti'ne yazmış olduğu istihbarat raporu, MM örgütüne mensup bir üye tarafından basıldığı matbaada ele geçirilmiş ve gruba ulaştırılmıştır. Bu ele geçirilen raporda Harington, İtilâf Devletlerinin işgal politikalarını değerlendirmektedir¹³.

Bu istihbarat faaliyetlerinin yanı sıra İstanbul'dan geçecek olan İngiliz casuslarının isim ve eşkâlleri ile paralar karşılığı bazı kapıcı ve memurlar tarafından ele geçirilen önemli istihbarat bilgileri, Ankara'ya teferruatlı bir biçimde bildirilmiştir¹⁴. MM Grubu, istihbarat çalışmalarında kendi elemanları dışında İtilâf Devletleri memurlarından da yararlanmıştır. İngiliz temsilciliği içinde Türkler için en değerli bilgileri veren kişi, İngiliz istihbaratında Deniz istihbarat şefi olarak çalışmış olan Pandikyan'dır. Bu şahıs bir taraftan İngiliz istihbaratına çalışan Türklerin isimlerini İstanbul'daki MM elemanlarına vermiş, diğer taraftan Anadolu yakasına silah kaçırılacağı zaman ya boğazdaki İngiliz gözlemlerini hafifletmiş veya İngilizlerin bu konuda aldığı ihbarları MM'e bildirmiştir¹⁵. İngiliz istihbaratını devamlı haber veren bir başka şahısta Ermeni Polis Benliyan'dır¹⁶.

MM, bu kaynaklar yanında Düyûn-ı Umûmiye (Genel Borçlar İdaresi)'nin çalışmalarından bilgi alabilecek bir şahıs bulmuş ve bir Rus albayından dahi bilgi almıştır. Hizmetlerine karşılık bu Rus albaya ve arkadaşlarına, Ankara'nın emriyle 60 lira ödenmiştir¹⁷. MM Grubunun, silah, cephane ve mühimmat temini hususlarında da ağırlığını koyduğu ve kendisini Ankara'ya kabul ettirdiği görülmektedir. Bunda da İstanbul'un çeşitli semtlerindeki depo, ambar gibi yerlerde vazifeli subay ve diğer şahısların rolü büyük olmuştur¹⁸.

13 Gnkur.ATASE Bşk.lığı **Türk İstiklâl Harbi Arşivi**, A. 1/7895, K. 1560, D. 119, F. 10/3; Ayrıca bkz: Ergün Hiçyılmaz, **Teşkilât-ı Mahsûsadan MİT'e**, İstanbul, Varlık Yayınları, 1990, s. 50-51.

14 AÜ. **TİTE Arşivi**, Kutu No. 37, Belge No: 196; Gnkur.ATASE Bşk.lığı, **Türk İstiklâl Harbi Arşivi**, K. 1561, D.120, F. 18.

15 Hüsnü Himmetoğlu, "Pandikyan İngilizlerin Hizmetinde Ama Bizimle Beraber", **Dün ve Bugün**, c. I, No: 3, (Kasım 1955), s. 12-13; Çukurova, s. 58; İlhami Soysal, **Milli Mücadele İşbirlikçiler**, İstanbul, Osmanlı Matbaası, 1985, s. 175.

16 Soysal, "Bizi İçten Vuranlar", Kukla Başkent, **Milliyet Gazetesi**, (19-26 Ekim 1985).

17 Çukurova, s. 59.

18 Himmetoğlu, **Yakın Tarihimiz**, c. III, No: 32, s. 166; Aydın, s. 94.

MM Grubunun kurulduğu yıllarda işgal altında bulunan İstanbul'da telgraf haberleşmesi sıkı bir kontrol altına alınmıştı. Büyük postahaneye konan bir işgal müfrezesi çeşitli bahanelerle bütün telgrafları gözden geçiriyordu. Bu olumsuzluklara rağmen, grup elemanlarınca bu postane içinde küçük bir odaya konan telsiz makinesi vasıtasıyla yalnızca çok acil durumlarda şifreli olarak Ankara'ya haber gönderilebilmiştir. İngiliz istihbaratı tarafından haber alınan fakat yeri bulunamayan bu telsizle ve başka yollarla Ankara'ya gönderilen haberler, özellikle askeri istihbarat, Ankara'nın çok işine yaramıştır¹⁹.

Bu dönem içerisinde gönderilemeyen çok gizli haberlerin kurye yoluyla gönderildiği görülmektedir. Nitekim, Milli Savunma Bakanlığı'na bağlı İnebolu İrtibat Subaylığı ile Mevki Komutanlığı, alınan haberleri güvenli bir şekilde iletmek ve muhtemel düşman faaliyetlerini önlemekle görevlendirilmişlerdir²⁰. Ankara ile İstanbul arasındaki haberleşmelerde en güvenilir bir yol olarak görünen kurye sistemi, MM Grubu tarafından başarıyla uygulanmıştır. Grubun, kurye seçiminde çok titiz davrandığı ve daha önce güvenilirliği tespit edilmiş elemanların bu işte görevlendirildiği açıkça görülmektedir.

MM Grubu'nun başarılı istihbarat çalışmaları ve Anadolu'ya yapmış olduğu silah ve mühimmat sevkiyatı, Ankara'yı memnun etmiş, grup mensupları Hüsamettin (Ertürk) Bey'in girişimleriyle Anadolu Ordusu kadrosuna alınmışlardır (24 Mart 1922).

b) Tedkik Heyeti Amirlikleri (1 Nisan-20 Ekim 1921)

1 Nisan 1921 tarihinden itibaren Askeri Polis Teşkilâtı'nın yerine kurulan “*Tedkik Heyeti Amirlikleri*” ile, Ulusal Bağımsızlık Savaşı'ndaki istihbarat faaliyetleri, yeni kurulan bu teşkilât tarafından yürütülecektir. Teşkilâtın görevleri, 20 Aralık 1920 tarihli “*Askeri Polis Teşkilâtı Vazife Talimatnamesi*”nde geniş olarak açıklanmıştır. Bu talimatta, “*ordu gerisindeki bölgelerde düşmanın casusluk faaliyetlerini ve propagandasını önlemek, düşman gizli teşkilâtlarının ülkede karışıklık çıkarmasına mani olmak, düşman*

19 Kemal Koçer, **Kurtuluş Savaşımızda İstanbul: İşgal Senelerinde MM Grubu'nun Gizli Faaliyeti**, İstanbul, Vakıf Basımevi, 1946 s. 64-65; Çukurova, **Kurtuluş Savaşı'nda Haberalma ve Yeraltı Çalışmaları**, s. 60.

20 Nurettin Peker, **1918-1923, İstiklâl Savaşı'nın Vesika ve Resimleri, İnönü, Sakarya ve Dumlupınar Zaferlerini Sağlayan İnebolu ve Kastamonu Havalisi**, İstanbul, Gün Basımevi, 1955, s. 185; Çukurova, s. 60.

tarafına istihbarat toplamak üzere gönderilecek kişileri tespit ve temin etmek, harp mıntıkalarında genel emniyetten sorumlu olup, sahillerden, hudutlardan ve cephelerden gelecek bütün şahısları tahkik, Tedkik ve icap ederse tevkif etmekle görevlidirler. Ayrıca, Hıyânet-i Harbiye Kanununa göre durumları şüpheli olanlarla, casuslukları söz konusu olanları, buldukları belgelerle birlikte mülki makamlara teslim edeceklerdir”²¹ şeklinde ifadeler yer almaktadır.

Teşkilâtın üzerinde hassasiyetle durduğu konular arasında, gizli istihbarat ve casusluk faaliyetleri, azınlıkların işgal ve zulümleri, bunlara karşı mücadele büyük yer tutmaktadır²². Daha çok harp mıntıkalarında ve liman şehirlerinde kurulan Tedkik Heyeti Amirlikleri, diğer teşkilât mensuplarından seçilmiş memurları da bünyesinde toplayarak Anadolu’ya giriş ve çıkışları kontrol altına almıştır. Özellikle, Karadeniz Bölgesindeki sahil ve iskelelerinden Anadolu’ya giriş ve çıkışların yapıldığı dikkate alınarak burada da THA. kurulmasına özen gösterilmiştir²³. İstanbul’dan Anadolu’ya geçecek olanlara verilen seyahat belgelerinin emniyet müfettişliklerine vize ettirilmesinden sonra, THA’nce “Görölmüştür” (Teskiye Edilmiştir) şeklinde tasdik ettirilme mecburiyeti, birçok zararlı durumu ortadan kaldırmıştır. Bu sistem, kontrollerin daha hızlı ve yanlışsız bir şekilde yapılmasını sağlamıştır. Bu kontrollerle pek çok zararlı ve şüpheli kişilerin Anadolu’ya geçmesi engellenmiştir²⁴. İşte, Anadolu’ya giriş ve çıkışların yapıldığı İnebolu, Akçaşehir, Ereğli, Bartın, Sinop, Samsun, Trabzon ile Antalya ve Mersin gibi Akdeniz sahil şeridindeki yerleşim merkezleri, stratejik açıdan bir hayli önem kazanmıştır. Bu arada, Anadolu’ya belgesiz ve Karakol Cemiyetinin belgeleri ile gelenler İnebolu, Daday ve Kastamonu’da göz altına alınmışlardır. Ayrıca, çeşitli gruplar içine sızarak Anadolu’ya gelen

21 Mustafa Balcıoğlu, “Milli Mücadelede Merkez Ordusu”, (AÜ TİTE, **Basılmamış Doktora Tezi**, Ankara 1990), s.47; Mesut Aydın, “Milli Mücadele Döneminde Anadolu’da Giriş ve Çıkışları Kontrol Altında Tutan Kuruluşlar”, **Atatürk Yolu**, c. II., No. 5, (Mayıs 1990), s. 32-33; Hamit Pehlivanlı, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Tedkik Heyeti Amirlikleri**, Ankara, Gnkur.Bşk.lığı Yayınları, 1993, s. 4-5; Gnkur.ATASE Bşk.lığı, **Türk İstiklâl Harbi Arşivi**, K. 952, D.6, F. 13/7; K. 690, D. 148, F. 3; Pehlivanlı, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilâtı**, Ankara, Gnkur.Bşk.lığı Yayınları, 1992, s. 18.

22 Pehlivanlı, ...**Tedkik Heyeti Amirlikleri**, s. 6.

23 Aydın, **Atatürk Yolu**, s. 33.

24 Aydın, **Milli Mücadele Döneminde TBMM Hükûmeti Tarafından İstanbul’da Kurulan Gizli Gruplar ve Faaliyetleri**, s. 168; Pehlivanlı, ...**Askeri Polis Teşkilâtı**, s. 5-6.

şüpheli şahıslar da yine buralarda tespit edilmiştir. Bu kişiler hakkında yapılan araştırmalarda çeşitli ifadelere baş vurulmuş ve her sınıfa mensup olan sicil defterlerinden büyük ölçüde yararlanılmıştır. Araştırmalar neticesinde, bu kişilerin Anadolu'ya kabul edilip edilmemelerine karar verilmiştir. Anadolu'ya girişleri mahzurlu görülen kişiler, Kastamonu İstiklâl Mahkemesi kararı ile İstanbul'a iade edilmişlerdir. Bu kişilerin İstanbul'a iadeleriyle ilgili kararlarında genel olarak, “...seciyesi düşkün olduğu kanaati hasıl olduğundan dolayı Anadolu'ya kabul edilmemiştir” ve “Ahlâkı müfsit olduğu için Anadolu'da istihdamı tecviz edilmesidir” şeklinde bilgilere rastlanılmaktadır²⁵.

THA'nın, Anadolu'ya belgesiz gelen şahısların kapsamlı bir soruşturmadan sonra haklarında karar verilmesinin sağlanması amacıyla İstanbul'dan ne suretle geldikleri, İstanbul Polisi'nden belge alıp almadıkları, Anadolu'da kendilerini tanıyan kişilerin olup olmadığı, siyasi vazifelerinin ne olduğu hususlarında bilgiler toplamaya çalıştığı görülmektedir²⁶.

THA, bu görevlerin yanı sıra Anadolu'daki komünist faaliyetler ile azınlıkların zararlı faaliyetleriyle de ilgilenmiş ve bu tür yıkıcı çalışmaları Ankara hükûmetinin emriyle yakından takip etmiştir. 15 Haziran 1921 tarihinde Adana Havalisi Komutanlığı'nın bir yazısında, Ermeni Komitesince suikast tertip edilecek Türklerin isim listesi ile propaganda ve casusluk yapan Türk ve azınlıkların adları, Trabzon, Mersin, Dörtyol, İslâhiye ve Gaziantep'teki Tedkik Heyeti Amirlikleri'ne bildirilmiş, bu konuda gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir²⁷.

Tedkik Heyeti Amirlikleri'nin üzerinde durduğu konulardan birisi de İtilaf Devletleri ajanlarının Anadolu'daki faaliyetleridir. Teşkilâtın, bu faaliyetlerin yanı sıra yerli bozguncularla da bir hayli uğraştığı istihbarat raporlarında görülmektedir. Tedkik Heyeti şubesi bulunmayan veya geçici olarak bilgi toplanılan bölgelerde ise, istihbarat heyetleri oluşturulmuş ve bu yerlerdeki istihbarat çalışmaları, bu heyetler vasıtasıyla yürütülmüştür. Ayrıca, buralara gerekli personel görevlendirildiği gibi, diğer kuruluşlarla da iş birliği yoluna gidileceği, ilgili şubelerin istihbarat raporlarında açıkça görülmektedir.

25 Gnkur.ATASE Bşk.lığı, **Türk İstiklâl Harbi Arşivi**, K. 1308, D.8, F.1/64; Aydın, s. 169-170.

26 Aydın, **Atatürk Yolu**, s. 37-38.

27 Pehlivanlı, ...**Tedkik Heyeti Amirlikleri**, s. 6; Kâzım Karabekir, **İstiklâl Harbimiz**, I.B., İstanbul, Merk Yayıncılık A.Ş., 1988, s. 928.

Nitekim, Isparta, Denizli, Buldan ve Alaşehir’de istihbaratı sağlama görevi askerlik şubelerine verilmiştir²⁸.

Tedkik Heyeti Amirlikleri’nin 22 Haziran 1922 tarihinden itibaren faaliyetlerine son verilmiştir. Teşkilâtın kapatılma gerekçesi olarak şu görüşlere yer verilebilir: Öncelikle görevli personelin tanınmış olmaları yüzünden gizli olma özelliği ortadan kalkmıştır. Ayrıca, o günkü şartlarda oldukça yüksek bir bütçesi olmasına rağmen, yapmaları gereken vazifelerinde uzun müddet arzu edilen seviyeye ulaşamadıkları bilinmektedir²⁹.

Bununla birlikte kendisine verilen görevleri yerine getirmeye çalışan teşkilâtın, Bağımsızlık Savaşı’nın başarılı bir şekilde yürütülmesinde şüphesiz büyük rol oynadığı söylenebilir.

c) Felâh Grubu (31 Ağustos – 20 Ekim 1921)

Muharib grubu adına 15 Ağustos 1921 tarihinde silah sevkiyatı için İzmit’e gönderilen bir motorun görevini tamamlayarak İstanbul’a geri döndüğü sırada, bütün motor mürettebatı İngilizlerce tevkif edilmiştir. İzmit’e bu sevkiyatı gerçekleştiren Nazmi Bey’in, gruba ait sevk makbuzlarını imha etmemesinden kaynaklanan bu olay üzerine, Muharib Grubu derhal ilgili makamları uyararak isminin değiştirilmesini istemiştir³⁰. Bu olay üzerine Genelkurmay Başkanlığı, 31 Ağustos 1921 tarihinde grubun ismini “*Felâh*” olarak değiştirmiştir. Felâh grubu bu tarihten sonra, kendisinden önceki grupların misyonuna devam etmiştir. Özellikle, haberalma ve silah temini konularında başarılı çalışmalarda bulunmuştur.

Felâh Grubu’nun IV. Şubesi olarak bilinen mühimmat şubesi, İstanbul’daki silah, cephane, depo ve ambarlarından faydalanmaya başlamıştır. O dönemde, bu olayların içerisinde bulunan Hüsamettin (Ertürk) Bey anılarında grubun, silah kaçırmada kullandığı yöntemi şöyle anlatmaktadır: “... bu gruba adını *M .Sefer* olarak tanıtmış bulunan ve gerçek adı *Mustafa Razi* olan vatansever bir memur, İstanbul’daki İngiliz haberalma şeflerinden olup soyca *Bulgaristanlı Ermenilerden* ünlü *Pandikyan* ile temas kurarak onun güvenini kazanmıştı... Anadolu’ya silah kaçırılacağı zaman *Mustafa Razi*, *Pandikyan*

28 Pehlivanlı, s. 20.

29 Pehlivanlı, s. 56-57.

30 Gnkur.ATASE Bşk.lığı **Türk İstiklâl Harbi Arşivi**, K. 1308, D. 47, F. 7/2.

aracılığıyla önce basılacak ambarlardaki İngiliz gözlemlerini kaldırtır, İngiliz deniz komutanı aracılığıyla vapuru kontrolle görevli İngiliz ajanı vapura çıkmazdı”³¹.

İstihbarat hizmetlerinin yanı sıra, İstanbul’dan idari tecrübesi olan şahıslar ve subayların Anadolu’ya geçirilmesi de, Felah Grubu’nun başarılı çalışmaları sayesinde gerçekleşmiştir. Anadolu’da subay ve idari yönetici kadrosu bu şekilde tamamlanmıştır. Anadolu tarafından çalışmaları her zaman takdirle karşılanmış olan grup, Bağımsızlık Savaşı’nın sonuna kadar (4 Ekim 1923) görevini başarıyla sürdürmüştür.

d) Yavuz Grubu (1 Nisan-20 Ekim 1921)

Karakol Cemiyeti’nin bir devamı olan Zabitân Grubu’nun Ankara tarafından görevine son verilmesi üzerine³² grup amiri Mustafa Bey, Anadolu’ya geçmiştir. Bu olaylar üzerine grup, “Yavuz” ismini alarak teşkil edilen bir merkez-i heyet tarafından bir süre varlığını sürdürmüştür³³. Yavuz Grubunun da yönetim kadrosu ittihatçılardan oluşmuştur³⁴. Fakat, bu grup zamanında yapılan faaliyetlere tesadüf edilememiştir. Ankara Hükûmeti tarafından maddi ve manevi yönlerden desteklenmeyen grubun, 1921 sonlarında faaliyet sahasından tamamen çekildiği görülmektedir.

e) Muâvenet-i Bahriye Heyeti (10 Temmuz – 20 Ekim 1921)

Milli Savunma Bakanlığı’nın ve Anadolu Ordusunun her sınıfta olduğu gibi deniz teşkilâtında da büyük eksiklikleri bulunuyordu. Bu tarihlerde, İstanbul’da kurulmuş çeşitli gizli teşkilâtlar olmasına rağmen hemen hepsi kara kuvvetlerinin harp malzemelerinin teminiyle meşgul bulunuyorlardı. Bu durum Milli Savunma Bakanlığı Deniz Şubesi’nin dikkatini çekmiş, denizle ilgili gizli bir teşkilâtın kurulması için çalışmalar başlatılmıştır. Fakat, zamanın şartları göz önünde tutularak müstakil bir grup yerine, faaliyette bulunan bir grup içinde şube olarak kurulması düşünülmüştü. Ayrıca, bu şekilde hareket

31 Hüsamettin Ertürk, “Milli Mücadele Senelerinde Teşkilât-ı Mahsûsa Ulusal Savaş Yıllarında Özel Örgüt”, Haz.Tevfik Apay, **(Basılmamış Daktilo Nüsha ATASE Bşk.lığı Kütüphanesindedir)**, Ankara 1975, s. 408-409; Çukurova, “Kurtuluş Savaşı’nda İstanbul Gizli Grupları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, c. II, No.5, (Mart 1986), s. 525-526.

32 Ayrıntılı geniş bilgi için bkz: II. Bölüm, Gizli Gruplar ve İstihbarat Faaliyetleri, s.

33 Tansu, **İki Devrin Perde Arkası**, s. 504-506.

34 Çukurova, **Kurtuluş Savaşı’nda Haberalma ve Yeraltı Çalışmaları**, s. 47.

edilmesi Ankara'yı büyük bir maddi külfetten de kurtarmış olacaktı. Nitekim, Hamza Grubu ve Mücâhid Grubu'na gönderilen emirlerde³⁵, gruplardan birer deniz şubesinin açılması istenmiştir. Bu arada, Ankara'nın deniz şubesini faaliyete geçirme arzusu, gruplarca düşünülmüş ama faaliyete geçirilememiştir.

Milli Savunma Bakanlığı'nın, bu teşebbüslerin sonuçsuz kalması üzerine, bağımsız olarak Muâvenet-i Bahriye Heyeti'nin kurulması yönünde çalışmalara başladığı görülmektedir. İstanbul deniz depolarında Anadolu'nun ihtiyacına cevap verecek bir çok savaş malzemesinin bulunması ve deniz subaylarının deniz istihbarat bilgilerine olan ihtiyaçları dolayısıyla, böyle bir grubun bir an önce kurulması gerekiyordu. İşte bu koşullar altında, Milli Savunma Bakanlığı Deniz Dairesi Başkanı Albay Şevket Bey'in teşebbüsleriyle İstanbul'da faaliyet gösterecek olan ve doğrudan doğruya deniz subaylarından teşkil edilecek olan gizli grubun kuruluşu gerçekleşmiştir³⁶.

1921 yılı başında kurulan “*Muâvenet-i Bahriye Heyeti*”nin kurucuları, Haliç Komodoru Cibalili Yarbay Nazmi ve Güverte Binbaşı Çerkeşli Haydar Abdullah Beyler'dir³⁷. 17 Ekim 1921 tarihinde faaliyete fiilen başlayan MBH'nin teşkilât kadrosu ise, 19 Ekim 1921 tarihinde Anadolu ordusu kadrosuna alınmış ve grubun resmiyeti kabul edilmiştir³⁸.

MBH tarafından Haliç'te bir gözetleme istasyonu kurulmuş ve işgal kuvvetlerinin karakolları gözetlenmiştir. Bu sayede işgal kuvvetlerine ait nöbetçi ve karakol gemilerinin atlatılması mümkün olmuştur. Ayrıca, MBH'ne kayıkçılar, mavnacılar, (Büyük kayık) salapuryacılar, özel idarenin vapur mensupları ile Fransız ve İtalyan vapur acentalarının mensupları da, önemli yardımlarda bulunarak destek olmuştur. MBH'nin faaliyete başlamasından kısa bir süre sonra bir çok deniz subayı ve öğrencilerini Anadolu'ya geçirmiş olduğu fakat, casusların ve şüpheli şahısların ise, geçişlerine engel olamadığı görülmektedir. Bu olay üzerine Deniz Dairesi'nden gönderilen bir emirle, MBH'nin subay sevkياتının durdurulması istenmiştir. Muâvenet-i Bahriye Heyeti'nin diğer bir faaliyet sahası da Anadolu'nun ihtiyacı olan deniz silah,

35 Hüsnü Himmetoğlu, *Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul ve Yardımları*, c. I, İstanbul, Ülkü Matbaası, 1975, s. 253.

36 Aydın, *Milli Mücadele Döneminde TBMM Hükûmeti Tarafından İstanbul'da Kurulan Gizli Gruplar ve Faaliyetleri*, s. 100.

37 Emrullah Nutku, “İstiklâl Savaşı'nda Denizciler-Muâvenet-i Bahriye Grubu”, *Yakın Tarihimiz*, c. I, No: 13, (1962), s. 412.

38 Aydın, s. 100-101.

cephane ve diğer malzemelerin temin edilmesidir. Grup, Haliç'te bağlı bulunan irili ufaklı Osmanlı savaş gemilerindeki muhtelif makine parçalarını ve toplarını sökerek Anadolu'ya sevk etmiştir. Bu malzemeler, Anadolu sahillerinde vazife yapmakta olan Hızırreis, Aydınreis, Preveze savaş gemilerinin eksikliklerini tamamlamak için kullanılmıştır³⁹.

Muâvenet-i Bahriye Heyeti'nin, 17 Ekim 1921 tarihinde Felâh Grubu ile birlikte çalıştıkları görülmektedir. Fakat, iki grup arasında cereyan eden münasebette bir takım pürüzler ortaya çıkmış, faaliyetlerin güvenli bir şekilde devam etmesi açısından Muâvenet-i Bahriye Heyeti'nin, Felâh Grubu'na bağlanması uygun görülmüştür. 15 Aralık 1921 tarihinde Felâh grubuna bildirilen karar⁴⁰, hemen uygulamaya konulmuştur. Cereyan eden olaylar ve alınan kararlar neticesinde Muâvenet-i Bahriye Heyeti, müstakil olarak sürdürdüğü faaliyetlerini sona erdirmiştir.

Muâvenet-i Bahriye Heyeti, gerek bağımsız olarak ve gerekse Felâh grubuna dahil olduktan sonra fevkalâde işler başararak Anadolu'nun takdirlerini kazanmıştır.

f) Namık Grubu (1 Nisan – 20 Ekim 1921)

Ulusal Bağımsızlık Savaşı'na silah, cephane ve mühimmat temin etmek maksadıyla özel teşebbüslerle kurulan grubun,⁴¹ son zamanlarda siyasi meselelerle uğraşması ve kendilerine ayrılan tahsisatı bu işlerde kullanması, Ankara ile aralarının büsbütün açılmasına sebep olmuştur.

Bu dönemde İngiliz ordusundan terhis edilmiş olan Binbaşı Douglas Henry, Anadolu'ya geçmenin yollarını aramaktadır. Nitekim, Namık grubundan Halil İbrahim Bey'in Anadolu hesabına silah ve cephane konusunda çalıştığını öğrenen Henry, onun sevketmeyi düşündüğü cephaneyi hiçbir zorlukla karşılaşmadan İnebolu'ya göndermeyi garanti ederek, bu durumdan yararlanmak istemiştir. Bu durum karşısında Halil İbrahim Bey'in ise, 13 Haziran 1921 tarihinde Ankara'ya müracaat ederek, onun Anadolu'ya

39 Aydın, s. 104-105; Gnkur.ATASE Bşk.lığı, **Türk İstiklâl Harbi Arşivi**, 1436, D. 209, F. 1/2; Çukurova, s. 46.

40 Felâh Grubuna Milli Müdafaa Vekâletinden gönderilen son emirde: "...Bahriye Grubu, grubunuza ilhak edilmiştir. Ayrıca, çalışacak değildir... bahriyeye ait bütün muhaberat grubunuzla icra olunacaktır..." Bkz:Gnkur.ATASE Bşk.lığı, **Türk İstiklâl Harbi Arşivi**, K. 1534, D. 8, F. 4/19.

41 Namık Grubu'nun kuruluşuyla ilgili olarak bkz: II. Bölüm, Gizli Gruplar ve İstihbarat Faaliyetleri, s.

geçmesini sağladığı görülmektedir. Fakat, Binbaşı Henry'nin İşgal Kuvvetlerinin İstanbul Başkomutanı Sir Charles Harrington'un emriyle Anadolu'da bulunan esirlerin durumunu ve TBMM'nin bu konudaki tutumunun ne olduğunu öğrenmek için görevlendirilen bir muhbir olduğunu bilmeyen İbrahim Bey, Grubu zor duruma sokmuştur⁴².

Bu olaylar neticesinde, Anadolu'nun silah ve cephane ihtiyacını acilen karşılamak amacıyla çok yönlü faaliyete geçen fakat Genelkurmay ve Milli Savunma Bakanlığı'nın dikkatsiz hareketleri sonucu, hem Anadolu maliyesi zarara uğramış, hem de İstanbul'a çeşitli alanlarda faaliyette bulunan gruplarla olan ilişkiler zaafa uğramıştır.

2. Ulusal Bağımsızlık Savaşı Dönemi Basını

(1 Nisan – 20 Ekim 1921)

Basında, İtilâf Devletleri'nin Türk-Yunan Savaşı karşısında tarafsız kalacaklarıyla ilgili haberler, 1921 Mart'ının sonlarında yer almaya başlamıştır. Tarafsızlık sorunu için İngiltere, İstanbul'da yayınlanmakta olan “*Orient News*” gazetesini kullanmıştır⁴³. Bu arada, I. İnönü Savaşı'na oranla daha çok kuvvetle saldırıya geçen Yunanlıların, II. İnönü'de bozguna uğramaları iç ve dış basında büyük yankı uyandırmıştır. 1 Nisan 1921 tarihinde Mustafa Kemal Paşa, Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'ya gönderdiği telgrafta, kazanılan zaferin önemi hakkında şu cümleyi kullanmıştı: “*Siz orada yalnız düşmanı değil, milletin makûs talihini de yendiniz*”⁴⁴. Bu cümle hiç umulmadık bir gazetede “*Journal Des Débats*”da da yer almış ve bu gazete, telgrafın tam metni yanında bazı iddialara da geniş yer vermiştir. Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın başarılı bir şekilde devam ettiğini vurgulayan gazete, “*Mustafa Kemal'in ordusunun ateşle imtihandan başarı ile ve daha güçlü çıktığını*” da eklemiştir⁴⁵.

II. İnönü Savaşı ile ilgili olarak İngiltere, Fransa, İtalya ve özellikle Yunan basınında geniş açıklamalara yer verilmiştir. Bu zafer, özellikle Trakya

42 Aydın, s. 110; Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, c. II, s. 215-216.

43 Öztoprak, *Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını (Mayıs 1919-Temmuz 1921)*, Türkiye ile İlgili Dış Haberler, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1981, s. 311; Öztoprak, *Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele*, s. 174.

44 Mustafa Kemal (Atatürk), *Nutuk*, c. II, s. 580; Öztoprak, *Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele*, s. 169.

45 Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu: 1919-1922*, 2. B., Ankara, TTK, 1988, s. 260.

sorunu nedeniyle Bulgaristan'da da etkili olmuş, savaşın Türklerce kazanılmış olması, Batı Trakya'nın geleceğinin Türkiye, Bulgaristan ve İtilâf Devletleri arasında yapılacak olan görüşmelerde çözümlenmesi konusunda olumlu bir adım olarak nitelendirilmiştir⁴⁶.

Dış basındaki çeşitli haber ve yorumlara karşılık olarak, iç basında da Yunanlılara karşı elde edilen zafer sevinçle karşılanmıştır. 8 Nisan 1921 tarihli "*Anadolu'da Yenigün*"de çıkan bir baş yazıda, Anadolu'da dökülen kanların, yıkılan ve yakılan köylerin sorumlusunun gerçekte İngiltere, Fransa ve İtalya olduğu belirtilmekte ayrıca, İngiltere'nin yalancı ve düzenbaz olduğu savaş esnasında Yunanlılara geri hizmetlerinde yardımcı olmak suretiyle, bu katliamlara ortak olduğu ileri sürülmüştür⁴⁷.

Bu arada, iç ve dış basında meydana gelen gelişmeler ve özellikle İstanbul'dan Anadolu içlerine zararlı yayınların sokulmak istenmesi, bölgede Askeri Sansür Müdüriyeti'nin kurulmasını zorunlu hale getirmiştir. 15 Haziran 1921 tarihinden itibaren göreve başlayan ASM'nin görevi, TBMM hakimiyeti altında bulunmayan yerler ile yapılacak mektup ve bütün haberleşmeleri dışarıdan memlekete girecek olan gazete, kitap ve mecmûayı sansüre tabi tutmaktır. Askeri Sansür Müdüriyetleri'nin vazifelerini açıklayan "*Sansür Talimatnamesi*", 21 Haziran 1921'de İnebolu Mevki Komutanı İrtibat Subayı Abdullah Nidâ-i Bey'in imzasıyla tespit edilmiş ve yürürlüğe konulmuştur⁴⁸.

Yine bu dönem içerisinde, 10 Temmuz'da başlayan Kütahya-Eskişehir Savaşlarıyla Yunanlıların Afyon ve Eskişehir'i ellerine geçirmesi ve 25 Temmuz 1921 tarihine gelindiğinde ise, Türk ordusunun Sakarya'nın Doğusuna çekilmek zorunda kaldığı görülmektedir. Bu gelişmelerle dış basında konuyla ilgili askeri ve siyasi haber ve yorumlar artmıştır. Yunan taarruzunun devamı müddetince Fransa ve İtalya basınının çoğu Türk ordusu lehinde neşriyatta bulunmaktadır. Bu süre içerisinde Yunanlıların Eskişehir ve Seyitgazi'yi işgal etmelerinden sonra bile yabancı basın, sonucu beklemek gerektiğini yazıyordu. Yabancı askeri otoritelerin ise, Yunan başarılarının önemsizliğinden ve kesin sonuç üzerinde büyük tesiri olmayacağından bahseden makaleler yayınladıkları

46 Öztoprak, s. 173.

47 Öztoprak, s. 176-177.

48 Aydın, "Milli Mücadele Döneminde Anadolu'da Giriş ve Çıkışları Kontrol Altında Tutan Kuruluşlar", *Atatürk Yolu*, c. II, No. 5, (1990), s. 31-32.

görülmektedir. Denilebilir ki, Türk ordusunun Sakarya gerisine çekilmesi, içeride ve dışarıda mağlubiyet atfedecek bir tesir doğurmamıştır⁴⁹. Özellikle, “*Journal des Débats, Le Temps, Revue*” olmak üzere Fransız gazeteleri, Kütahya-Eskişehir Savaşlarını çok fazla abartmadan, askeri olayları oluşum şekillerine bağlı kalarak, başta Yunanistan kaynaklı haberler olmak üzere, olduğundan fazla göstermeye çalışan ve çaba sarf eden diğer haberlere dayanarak yorumlarda bulunmuşlardır. İngiliz gazetelerinde ise, başta “*Times*” olmak üzere Yunan kaynaklı haberlerin güvenilirliğinin şüpheyile karşılanması gerektiği hususu yinelenmiş ve bu savaşta İngiltere’nin tarafsız kaldığı ileri sürülmüştür⁵⁰.

Sakarya Meydan Muharebesi, Ulusal Bağımsızlık Savaşı’nın bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. 23 Ağustos ile 13 Eylül 1921 tarihleri arasında gerçekleşen bu muharebeyle ilgili olarak özellikle dış haberlerde büyük bir artış göze çarpmaktadır. Özellikle, Fransız, İtalyan ve İngiliz basını, savaşla ilgili olarak gazetelerinde çeşitli yorumlara yer vermişlerdir. Ayrıca, Batı basınında çıkan haber ve yorumların Türk basınına da dikkatle izlendiği görülmektedir. Sakarya’daki Türk askeri başarısının dış basında yer almaya başladığı günlerde, Paris akşam gazetelerinde Anadolu Ajansı’nın konuyla ilgili açıklamaları, daha çok Yunan kaynaklı gerçeği yansıtmayan haberlerin değerini yitirmesine yol açmıştır⁵¹. İstanbul basını ve yabancı basın, henüz Sakarya Muharebesi hakkında kesin bir fikir elde etmemekle beraber, özellikle Fransız basını, Yunan taarruzunun başarılı olacağının şüpheli olduğunu ve Türk mukavemetinin gittikçe arttığını ve kuvvetlendiğini yazıyordu⁵².

Sakarya Meydan Savaşı’nın kazanılmasından sonra siyasal alanda büyük bir etkinlik başlamıştır. Bu sırada Doğu ve Batı Devletleriyle olan ilişkilere önem verilmiş, Doğuda Rusya ve Batıda Fransa ile anlaşma zemini hazırlanmıştır. Elde edilen bu zafer üzerine İtalyan ve Fransız gazeteleri, daha önceki görüşlerini doğrulayarak Yunanlıların büyük bir bozguna uğradığını belirtiyordu. Başta Times gazetesi olmak üzere, Yunanlıların bu mağlubiyetlerini gizlediklerini ve Sakarya batısında geri çekilmelerinin nereye kadar devam edeceğinin belirsiz olduğunu yazarak durumu açıklıyorlardı.

49 Kâzım Özalp, **Milli Mücadele, 1919-1922**, c. I, 3. B, Ankara, TTK Yayınları, 1988, s. 189.

50 Öztoprak, s. 202-203.

51 Öztoprak, s. 214.

52 Özalp, c. I., s. 199.

Times gazetesi "*Artık harp edenlerin silahlarını bırakarak faaliyetlerini diplomasiye terk etmeleri zamanı gelmiştir*" diyerek bir an önce ikili görüşmelerin yapılmasını öneriyordu⁵³. Nitekim, Fransa ile imzalanan Ankara Anlaşması, iç ve dış basında ilgiyle izlenmiş ve geniş yankı uyandırmıştır⁵⁴. Özellikle, İngiliz basını Fransa'nın tutumunu şiddetle tenkit etmiştir. İngiliz gazeteleri ise, İtalya'nın da aynı şekilde Türklerle anlaşacağını ve İngilizlerin Doğu meselesinde yalnız kalacağını, bu durumun ise, İngiliz otoritesini azaltacağını belirten görüşlere yer vermektedirler.

C. Ulusal Bağımsızlık Savaşı Yıllarında İşgalci Devletler İstihbarat Örgütlerinin Türkiye'deki Eylemleri

Ulusal Bağımsızlık Savaşı boyunca İtilâf Devletleri ve azınlıklar, Anadolu'da başlayan Ulusal hareketi zayıflatabilmek amacıyla harekete geçmişler ve istihbarat servisleri kanalıyla haberalma çalışmalarını yoğunlaştırmışlardır. Bu bölümde İngiliz, Fransız, Rusya, İtalya ve Yunan Haberalma Örgütlerinin Türkiye'deki eylemleri etraflıca incelenecektir.

1. İngiliz İstihbarat Servisi (British Intelligence Service)

Londra Konferansı ve Yunan saldırısını izleyen dönemde, Yunanlıları açıktan açığa destekleyen İngilizlerle, Ankara Hükûmeti'nin arası açılmıştır. İngiliz siyaseti, savaşan iki yan arasında uzlaşmaya varılmasında sözde önemli bir rol oynamak amacını güdüyordu. Oysa ki, bu siyasetin başlıca uygulayıcısı olan Başbakan Lolyd George, Doğu sorununu Kemalistlerin emellerine göre çözümlemeye çalışan İtalya ve Fransa'nın ortak davranışlarını etkisiz bırakmak amacıyla, Yunanlıları tutumlarında inatçı olmaya ve savaşı sürdürmeye teşvik ediyordu. İngiliz devlet adamları arasında da görüş birliği yoktu. Örneğin; Lloyd George, Yunanistan'dan yana bir siyaset uygularken, İngiliz Dışişleri Bakanlığı, İstanbul'daki padişah Hükûmeti'ne karşı sempati duyuyordu.⁵⁵

Londra Konferansından sonra İstanbul'da Damat Ferit'in başkanlığı altında yapılan toplantılar da İngiliz istihbaratının ilgisini çekmişti. 1 Nisan

53 Özalp, c. I., s. 215-216.

54. Ankara Anlaşması ile ilgili olarak iç ve dış basında çıkan haberler için bkz.; Öztoprak, s. 221-237.

55Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, c.II, s.146.

1921 tarihli İngiliz gizli istihbarat raporuna göre, bu toplantılarda Ankara yönetiminin uygulayacağı siyasal yöntemler ayrıntılarıyla görüşülmüş ve muhalefetin yapacağı eylemlerin odak noktaları saptanmıştı⁵⁶.

Bu arada, 7 Nisan tarihli gizli istihbarat raporuna göre, Ahmet İzzet Paşa Kurulunun, (Bilecik Görüşmesi) Mart ayı içinde ani ve beklenmedik bir sırada İstanbul'a dönmesi, Türk çevrelerinde çeşitli yorumlara neden olmuştu. Aynı rapora göre, İzzet ve Salih Paşalar İstanbul'a döner dönmez yönetiminden çekileceklerini, baskı altında kalarak ulusçulara söz vermişlerdi. Padişaha istifalarını sunmuşlar fakat padişah, Tevfik Paşa dönünceye kadar onların istifalarını kabul etmemiştir⁵⁷.

12 Nisan 1921'de İngiliz Maliye Uzmanı Adam Block, (Osmanlı Kamu Borçlarını Yönetme Konseyi Düyûn-u Umûmiye mensubu), Ulusçu yönetimin mali durumu hakkında uzun bir rapor hazırlayarak, İngiliz Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold'a göndermiştir. Ayrıca, Block TBMM yönetiminin 1920-21 ve 1921-22 yılları bütçelerini tüm ayrıntılarıyla ele alarak raporuna ilişirmiştir⁵⁸. Bu gelişmeler, İngiliz İstihbarat Servisi'nin Ankara Hükûmeti'nin mali durumu ile de yakından ilgilendiğini çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Bu dönemde ulusalcıların birçok savaş malzemesine gereksinim duydukları ve bu ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Avrupa'da girişimlerde bulundukları (Fransa ve İtalya), istihbarat raporlarından anlaşılmaktadır.

İngiliz İstihbarat Servisi, Ulusçuların savaş gücünü yakından izlemeyi sürdürüyor ve bu konuda hazırlamış olduğu istihbarat raporlarını sürekli olarak ilgili bölümlerine duyuruyordu. Bu arada Temmuz ayında başlayan Yunan taarruzları ve Türk ordusunun geri çekilmesi İngilizleri sevindirmişti. Özellikle, Türk-Yunan Savaşı sırasında İngiliz istihbarat servisi, Ulusçu komutanlarca verilen şifreli emirleri ele geçirerek günü gününe İngiliz yetkililerine ulaştırmayı ihmal etmemiştir. 1921 yılı Mayıs'ında İngiliz istihbarat servisi, Anadolu'daki siyasi gruplara ve partilere olan ilgisini arttırmıştır. Nitekim, 18

⁵⁶Sonyel, **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz istihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri**, Ankara, TTK, 1995, s. 161.

⁵⁷ Sonyel, s. 162.

⁵⁸ Sonyel, s. 169.

Mayıs tarihli istihbarat raporu, Anadolu’da faaliyet gösteren üç siyasi parti ve yöneticileri hakkında ayrıntılı bir şekilde bilgi vermektedir⁵⁹.

İngilizler bütün bu faaliyetlerinin yanı sıra İstanbul’da bulunan bir takım parti ve cemiyetleri de elde etmeyi ihmal etmemişlerdir. İstanbul’da, Anadolu Bağımsızlık Savaşı’nın başarıya ulaşmasını istemeyen ve ona muhalefet eden birçok cemiyet ve partinin bulunması, İngilizlerin bu husustaki faaliyetlerini kolaylaştırmıştır. Bu siyasi cemiyet ve partilerin başında “*Hürriyet ve İtilâf Fırkası*” gelmektedir⁶⁰. Bu partinin görüşlerine göre Anadolu harekâtının başında bulunanların hemen hepsi İttihatçı idiler. Ulusal Bağımsızlık Savaşı başarıya ulaşırsa, hürriyet ve İtilâfçıların yıllardır verdikleri mücadele ve çevirdikleri entrikaları boşa çıkacaktı. Bu durum, adı geçen partinin İngilizlerle iş birliği yapmasını kolaylaştırmış ve Anadolu’ya propagandacılar göndererek karışıklık çıkartmaya yönelik faaliyetler içine girmiştir⁶¹. Hürriyet ve İtilâf Partisi’ne mensup bazı şahısların Anadolu’dan gelen belgeleri tercüme ederek Yunanistan’a gönderdikleri de bilinmektedir⁶².

İngiliz istihbarat servisi Ulusalcıların Ankara’daki istihbarat örgütleri hakkında da bilgi toplamaya özen göstermiştir. Nitekim, 4 Ekim 1921 tarihli istihbarat raporunda bu durum açıkça görülmektedir⁶³. Adı geçen raporda, Ankara Hükûmeti adına çalışan istihbarat örgütlerinden, Felah, Muharib Grubu ve Askeri Polis Teşkilâtı’nın kuruluş amaçları ve işleyiş tarzları ayrıntılı bir şekilde ele alınarak, faaliyetleri hakkında bilgiler verilmektedir

Yukarıda da açıklandığı üzere, Ulusal Bağımsızlık Savaşı’nın başlangıcından itibaren Bolşevik Rusya ile belirli ölçüler içerisinde münasebetlerini geliştiren TBMM’nin bu tutumu, özellikle İngiltere’yi büyük

59 Yukarıda adı geçen gizli istihbarat raporu, iyi haber alan bir Türk kaynağı “T. 2/1 ve T. 26/30”’den sağlanmıştır. Bu kaynağa göre, Anadolu’da Bağımsızlar “İstiklâl”; Ulusal Savunma “Müdafaa-i Milliye” ve “uzlaşma” adı altında partiler faaliyet göstermektedir. Bkz. Sonyel, 175-176.

60 Zafer Tarık Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, c.I, 2. B., İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1988, s. 264-307.

61 Anadolu’ya gönderilen propagandacıların faaliyetleriyle ilgili olarak bkz.Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Türk İstiklâl Harbi Arşivi*, K. 846, D. 47, F.48.

62 Sakallı Rıfkı, Said Ali ve Fazıl isimli şahıslar bu istihbarat bilgilerini tercüme ederek, ermeni gazetelerinde yazarlık yapan Topçuyan vasıtasıyla Yunanistan’a göndermişlerdir. Bkz., A.Ü. *TİTE Arşivi*, Kutu No: 40, Belge No: 11.

63 Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi’nin Türkiye’deki Eylemleri*, s. 214-215.

ölçüde rahatsız etmektedir. Sakarya Zaferi'nden sonra TBMM, Yunanistan'ı Bağılaşık Devletler nezdinde büsbütün yalnız bırakmak amacıyla bu zaferden yararlanma yoluna gidiyordu. Nitekim, Rusya ile olan ilişkilerini yeniden güvence altına almaya, Fransa, İtalya ve hatta İngiltere ile ayrı ayrı anlaşmalar yapmaya çalışıyordu. Bu anlaşmaları gerçekleştirmeye çalışırken, yapmış olduğu faaliyetlerle ilgili bilgi ve yazışmaların çoğu İngiliz istihbarat servisinin eline geçmiştir. 26 Eylül ile 13 Ekim tarihleri arasında da yapılan Kars Konferansı'nın bazı belgeleri İngilizlerin eline geçmiş ve İngiliz istihbarat servisi ajanları bu konferansı yakından takip etmişlerdir. Ayrıca, bu dönemde İngiltere'yi en çok rahatsız eden Ankara Hükûmeti ile Fransa arasında imzalanan, "*Ankara Anlaşması*" olmuştur. Bu anlaşmanın imzalanmasından hemen sonra İngiliz İstihbarat Servisi, Fransızların Ulusçulara ne denli yardımda bulunduklarını saptamak amacıyla ajanlarını görevlendirmiştir⁶⁴. Adı geçen anlaşma, Ankara Hükûmeti'ne siyasal ve askeri kazançlar sağlamış, diğer taraftan İngilizlerle Fransızların arasını açmıştır.

2. Fransız Haberalma Örgütü

Ankara Hükûmeti'nin II. İnönü Savaşı'ndan sonra, Aslıhanlar ve Dumlupınar Muharebelerinde (8-11 Nisan 1921) elde ettiği askeri başarılarından sonra, Fransızlarla barış görüşmelerini başlatmak eğiliminde olduğu görülmektedir. Londra'da başlamış olan diplomatik ilişkilerin devam ettirilmesi amacıyla Münir (Ertegün) Bey, Mayıs ortalarında Adana'ya gönderilmiştir⁶⁵.

Ankara Hükûmeti, Fransızların başvurusu üzerine Bekir Sami-Briand Anlaşmasını Misak-ı Milliye uygun bir şekilde yeniden düzenlemiş ve Türk önerileri Dışişleri Bakanlığı Hukuk Danışmanı Münir Bey tarafından Fransız makamlarına iletilmiştir. Fransız kamuoyunda Türk önerilerine ilişkin tartışmalar devam ederken, Ankara Hükûmeti iletilen bu önerilerin cevabını merakla beklemektedir⁶⁶. Bu arada Türkiye'de görev yapan üst düzey Fransız yetkilileri, bu önerilerin kabul edilmesinden yana olmadıklarını, istihbarat

64 Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, c. II, s. 203-204.

65 Bige Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri...*, s. 124.

66 Yavuz, s. 125-130.

raporlarıyla Fransa'ya bildiriyorlardı. Fakat bu esnada beklenmedik bir gelişme olmuştur. Fransız Devlet Başkanı Aristide Briand, Türk dostu olarak bilinen Senato Dışişleri Komisyonu Başkanı eski Bakan Franklin-Bouillon'u görüşmelerde bulunmak üzere Ankara'ya göndermiştir. Bu arada, Ankara Hükûmeti Bouillon ve yardımcısı Binbaşı Sarrau'un, İnebolu üzerinden Ankara'ya gelmesine izin vermiştir⁶⁷.

Ankara'ya gelen ancak hiçbir resmi sıfatı bulunmayan Bouillon'un, 2 Haziran 1921'de Briand'a göndermiş olduğu raporda, Türkiye'nin içinde bulunduğu durum şöyle özetlenerek: "... *İstanbul Hükûmeti tamamen etkisiz ve güçsüz bir durumda ...Mustafa Kemal, Fransa ile barış yapmak arzusunda ...Dışişleri Bakanı yanlış bir şekilde Bolşevik yanlısı olarak tanıtılıyor. Fakat, Rusya Türkiye'ye sadece para ve cephane yardımı yapıyor... Buna rağmen sizin politikanız Fransa'yı birinci plana çıkarıyor*"⁶⁸ şeklinde açıklamalarda bulunulmuş ve bu ziyaretten Türklerin çok etkilendikleri belirtilmiştir.

13 Haziran 1921'de Ankara'da başlayan ve Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal (Tengirşenk) Bey ve Fevzi (Çakmak) Paşa'nın da katıldığı görüşmelerde, Mustafa Kemal'in, "... *Sèvres Antlaşması'nı kafasından çıkaramayan uluslarla güven ilkesine dayanan işlemlere girişemeyiz. Bizim bakımımızdan böyle bir antlaşma yoktur... İstanbul halkı, bütün Türk ulusu gibi Ulusal eylemi bilmektedir ve ondan yanadır*" sözleri üzerine uzun tartışmalar olmuş ve Franklin Bouillon, Misâk-ı Milli metnini incelemek üzere, görüşmelere ara verilmesini istemek zorunda kalmıştır⁶⁹.

Bu arada Yunanlıların Ankara doğrultusunda ileri harekâta girişmeleri Fransızları bu Yunan saldırısı önünde Türk ulusal akımının neler yapabileceğini görmek için beklemek zorunda bırakıyordu⁷⁰. Yunan taarruzu karşısında Türk orduları 25 Temmuz'da Sakarya'nın doğusuna çekilmek zorunda kalmış, bu

67 Atatürk'ün Milli Dış Politikası, (Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge: 1919-1923), c. I, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981, s. 337; Sonyel, c. II, s. 198-199; Bige Yavuz, s. 133-134.

68 Bige Yavuz, ...Türk Fransız İlişkileri..., s. 134.

69 Seçil Akgün, Ankara Antlaşması-Hazırlanış ve Önemi 20 Ekim 1921, Prof.Dr.Ahmet Şükrü Esmer'e Armağan, Ankara, AÜ. Basımevi, 1981, s. 8-9; Bige Yavuz, s. 135-136; Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, c.II, s. 199.

70 Sonyel, c. II, s. 200.

durum TBMM’nde Mustafa Kemal’e karşı muhalefet grubunun sert tepkilerine yol açmıştı. Gelişen bu olaylar üzerine Mustafa Kemal, Meclisin tüm yetkilerini ele alarak Başkomutan seçilmiştir. Bu arada, ihtiyaç duyulan silah ve cephanenin temin edilmesi için Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey görevlendirilmiştir. Yusuf Kemal Bey, Meclisin Lausanne’deki daimi temsilcisi Harun Bey’le ilişki kurarak, Ankara Hükûmeti’nin ihtiyacı olan silah ve cephanenin sağlanabilmesi için Fransız Finans çevrelerinde araştırma yapmasını istemiştir. Nitekim, Fransız Harp Bakanlığına gönderilen 27 Ağustos 1921 tarihli gizli istihbarat raporunda, “İsviçre’de bulunan Harun Bey’in, Hükûmetin silah ve cephane alımıyla görevli olarak Avrupa’ya gönderdiği Türk heyetinin, Türkiye’ye her türlü savaş malzemesi sağlayabilecek Fransız şirketleriyle yapılacak sözleşmelerde imza yetkisinin bulunduğunu, bu heyetin önemli miktarlarda savaş malzemesi ve cephane satın almak üzere daha önce Almanya ve Avusturya’ya gittiği, birkaç gün önce de Roma’ya geldiği” şeklinde bilgiler mevcuttur⁷¹.

Yunanlıların bu ani başarısı ve ilerleyişleri, Fransız Genel Karargâhını kuşkulandırmıştır. Fransız İstihbarat Örgütü, İngiliz askeri servislerinin Yunanlılara her türlü askeri yardım ve istihbarat bilgilerini temin ettiklerine inanıyordu. Diğer taraftan İngiliz Yüksek Komiser Vekili Frank Rattigan’a göre de, Fransız Genel Karargâhının Yunan saldırısının gizli planlarını Ankara’ya ulaştırdığını gösterecek kesin delillere sahip bulunuyordu. İngilizler, Fransızlarla İtalyanların, Ulusalcılara silah, mühimmat ve savaş araç ve gereci sağlanmasında aracı olduklarına inanıyorlardı⁷².

İşte bütün bu gelişmeler ve bu arada yapılan hazırlıkların tamamlanmasını takiben ihtiyaç duyulan malzemenin sağlanmasıyla Sakarya Savaşı başlamış ve zaferle sonuçlanmıştır. Bu zafer, Ulusal Bağımsızlık Savaşı’nda iç ve dış dengelerin değişmesi açısından bir dönüm noktası olmuştur. Ayrıca, Ankara Hükûmeti ile görüşmelerini başlatmış olan Fransız Hükûmeti’ne bu yoldaki çabalarını çabuklaştırıcı bir etken olmuştur. Bu gelişmeler üzerine Fransızlar,

71 Bige Yavuz, s. 140.

72 Sonyel, c. II, s. 174.

Franklin-Bouillon'a Kemalistlerle yeniden görüşme yetkisi vermiştir. 24 Eylül'de başlayan ve üç hafta süren görüşmelerde azınlıklar, kapitülasyonlar ve Türkiye'nin güney sınırı konularında güçlükler çıkmış uzun müzakereler ve tartışmalar sonucunda 20 Ekim 1921'de Franklin Bouillon ile Yusuf Kemal Bey arasında Ankara Anlaşması imzalanmıştır⁷³.

Bu anlaşma, ilk resmi antlaşma hüviyetini taşımakta ve Ankara Hükûmeti'nin diplomatik alanda kazandığı önemli bir zaferdir. İlk kez Batılı bir devlet, üstelik İtilâf Devletleri blokunda yer alan ve güçlü bir devlet olan Fransa, Ankara Hükûmeti'ni ve Misâk-ı Milliye hukuksal açıdan tanımış oluyordu.

3. Rus (SSCB) Haberalma Örgütü

Ulusal bağımsızlık Savaşı döneminde, Rusların, Moskova Anlaşması ile Ankara Hükûmeti'ne yaptıkları yardım, maddi değeri ile ölçülemeyecek niteliktedir. Anlaşma gereğince Ruslar, gizlice göndermeye başlayacakları silah, cephane ve harp gereçlerini, geçici olarak Tuapse-Tiflis yoluyla gerçekleştireceklerini Türk Dışişleri Bakanlığı'na bildirmişlerdi. Moskova Büyükelçisi General Ali Fuat (Cebesoy) Paşa'da, ikmal işleri ile Hüsametdin Bey'i görevlendirmiştir. Nitekim, silah ve mühimmat sevkiyatı Bağımsızlık Savaşı boyunca aralıksız devam etmiş, Trabzon'a gelmiş olan silah ve cephanelerin bir kısmı da, 26-29 Mayıs 1921 tarihinde Samsun ve İnebolu'ya gönderilmiştir⁷⁴. Bunun yanı sıra Rusya'nın, 1921 yılından başlayarak birbirini izleyen birkaç yıl boyunca vermeyi kararlaştırdığı on (10) milyon altın ruble Ankara Hükûmeti'nin çok işine yarayacaktır⁷⁵.

Bununla beraber, gerek para yardımının ve gerekse askeri yardımın zaman zaman kesintilere uğradığı da bilinmektedir. 1921 yazında ise, bu iki ülke arasındaki ilişkiler kesilecek kadar gerilmiştir. Yunan ordusu, Ankara

73 Sonyel, c. II, 202-203; Bige Yavuz, s. 148-149; Turan, 2. Kitap, s. 221-222; Tansel, c. IV, s. 52.

74 Rusya'dan Anadolu'ya gönderilen silah ve cephane miktarları için bkz: Gnkur.Harp Tarihi Başkanlığı, **Türk İstiklâl Harbi-İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923)**, c.VII, Ankara Gnkur.Basımevi, 1975, s. 314.

75 Yusuf Kemal Tengirşenk, **Vatan Hizmetinde**, İstanbul, Baha Matbaası, 1967, s. 232-233.

doğrultusunda saldırıya geçerken, Ulusal akımın yıkılacağına inanan Ruslar, Kemalistlere karşı iyi niyetle davranmamışlar, Yunan saldırılarından yıpranacağına inandıkları Mustafa Kemal'i devirmek amacıyla Enver Paşa'yı bir ihtilal ordusunun başında Anadolu sınırında hazır tutmuşlardı. Ayrıca, Enver Paşa kendisini Anadolu'ya göndermekten yana olan Rus Dışişleri Komiseri Çiçerin ve yardımcısı Karahan'la 1921 Nisan'ından beri düzenler çeviriyordu. Bu Rus önderleri, Türk komünisti Mustafa Suphi'nin uğradığı başarısızlığı gidermek amacıyla Enver Paşa nezdinde Anadolu'da bir kızıl ihtilal yaratmayı umut ediyorlardı. Ankara Hükûmeti'nin Moskova'daki Büyükelçisi Ali Fuat (Cebesoy) ve Kâzım Karabekir Paşa, bu gizli faaliyetler konusunda Ankara'yı sürekli olarak haberdar etmişlerdir. Kendisine ulaştırılan bu tür bilgiler üzerine harekete geçen Ankara Hükûmeti, Anadolu'da Enver Paşa yanlılarına karşı önlemler almış ayrıca, Moskova'daki Ataşemiliter Saffet Bey'i, Enver Paşa'nın davranışlarını izleyerek Kâzım Karabekir'e sürekli olarak bilgi sağlamakla görevlendirmiştir⁷⁶.

Gerçektende bu dönemde Anadolu'daki Rus Bolşevik akımı giderek artmaktadır. Moskova'da Enver Paşa, Bedri Bey ve Naim Cevat Bey tarafından, "*Halk Şûraları Programı*" adı altında komünizm esasları üzerine bir program bastırılmıştır. Bu programın çeşitli vasıtalarla Anadolu içlerine gönderilerek Bolşevik propagandasının hızlı bir şekilde yayılması amaç edinilmişti. Bu tür bölücü faaliyetleri zamanında öğrenen Karabekir, durumu Ankara'ya bildirerek önlemler alınmasını istemiştir. Karabekir anılarında, Doğu Anadolu'da birçok şüpheli casusun yakalandığını, bunların yalan haberler yayarak bilgiler topladıklarını ve Bolşeviklerin özellikle bu bölgede faaliyetlerini arttırdığından bahsetmektedir. Nitekim, memleketteki olayları ve Rusların gerçek maksatlarını halka doğru bir şekilde anlatmak ve Envercilik faaliyetleri hakkında gerektiğinde neşriyatta bulunmak için Sarıkamış'ta cephe matbaasında bir gazete çıkarmaya karar vermiştir⁷⁷.

76 Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, c.II, 1986, s. 182-183.

77 Varlık adıyla çıkarılan bu gazetenin ilk nüshası, 25 Ağustos 1921 günü yayınlanabilmiştir. Haftada bir gün çıkan bu gazetenin isminin hemen altında, "*Varlık Ancak Birlikte Yaşar*" vecizesi dikkat çekmektedir. Bkz.; Karabekir, s. 908-909.

Bu gelişmelerle birlikte, Temmuz ortalarında Yunan saldırısının artmasıyla birlikte, Ankara’da Enver Paşa taraftarlarının bir hükümet darbesi hazırlamakta olduklarını gösteren belirtiler vardı. Bu arada, Natzarenus’un başkanlığı altında Ankara’ya ulaşan yeni Rus diplomatik kurulu, Enver taraftarlarının çevirdikleri düzenlere ortak olmayı ihmal etmemişlerdi. Sakarya Savaşı sıralarında ise Enver Paşa ve bazı ittifakçı önderler, Batum’da bir kongre düzenleyerek ajan ve propagandacılarını, Anadolu içerilerine gönderiyorlardı. Fakat, Sakarya’da kazanılan zafer Enver Paşa’nın planlarını alt üst etmiştir. Ankara’nın Rusya’ya müracaatıyla, Moskova Enver Paşa ve yandaşlarını geri çekmiş ve Rus diplomatik temsilcisi Natzarenus, Anadolu’daki görevinden uzaklaştırılmıştır⁷⁸. Dolayısıyla, iki ülke yönetimi arasında kuşkulara neden olan bir sorun daha ortadan kaldırılmıştır.

Bu olayların arkasından Ankara hükûmeti, üç Kafkas devletinden Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan arasında, Rusya’nın da katılacağı bir konferansın Kars’ta düzenlenmesiyle ilgili çabalara hız vermiştir. Bu konferansın amacı, söz konusu devletler arasındaki ilişkileri bir düzene sokmak ve çözümlenmemiş konuları görüşmekti. Nitekim, 13 Ekim 1921’de imzalanan “*Kars Antlaşması*” ile Ankara Hükûmeti, Kafkaslardaki durumunu sağlamlaştırmış ve Misak-ı Milliye üç devlete daha kabul ettirmiştir. Adı geçen antlaşma, Türkiye’nin sınırları ve koyduğu ilkeler bakımından yedi ay önce Moskova’da imzalanan Türk-Rus Anlaşması’nın bir benzeri olup, Ankara Hükûmeti’nin dış diplomasisi için büyük bir başarıdır⁷⁹.

Kars Antlaşması’nın ardından Rusya ile olan ilişkilerin geliştirilmesine büyük özen gösterilmiştir. Ancak, 20 Ekim 1921’de imzalanan Ankara Anlaşması ve bu anlaşmanın Fransa’ya tanımış olduğu ekonomik ayrıcalıklar, Türk-Rus ilişkilerine gölge düşürür gibi olmuş, fakat Moskova durumun kendi zararına olmadığını anlamış ve bu yeni gelişmeyi kabul etmeyi diplomatik çıkarlarına daha uygun bulmuştur⁸⁰. Bu tarihten sonra Kasım ayı başında

78 Sonyel, s. 183-184.

79.Sonyel , s. 185-186; Antlaşma metni için bkz. İsmail Soysal, **Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları**, c. I, Ankara, TTK, 1983, s. 41-47..

80 Doğu Ergil, **Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi**, I.B., Ankara, Turhan Kitabevi, 1981, s. 334.

Ankara'daki Rus Büyükelçiliğine S.İ.Aralov atanmıştır. Yeni Büyükelçi Aralov, Rus yönetiminin Türkiye'ye karşı takındığı yeni dostça tavrın taşıyıcısı ve uygulayıcısı olmaya özen göstermiştir⁸¹.

4. İtalyan Haberalma Örgütü

İtalyanlar, Batı Anadolu'yu işgalden sonra Anadolu'daki milli kuvvetlere ve hükûmete siyasi alanda yaptıkları yardımı, askeri alanda da sürdürmüştür. Özellikle, 1921-1922 yıllarında Türk ordusunun elindeki silah ve cephanenin bitmeye yüz tuttuğu bir dönemde İtalyan yardımları orduya büyük destek olmuştur. Bu arada Roma Askeri Temsilcisi Mümtaz Bey'in, Mustafa Kemal ve Genelkurmay Başkanlığı'na gönderdiği 23 Mayıs 1921 tarihli rapor, Anadolu'daki İtalyan işgal kuvvetlerinin son durumunu göstermesi açısından son derece önemlidir. Adı geçen raporda, *“İtalya Dışişleri Bakanlığı Siyasi İşler Müdürüyle yapılan görüşmeden, İtalyan Hükûmeti'nin Anadolu'da hiçbir surette toprak ele geçirme fikrinde olmadığı ve bazı zayıf İtalyan kuvvetlerinin de masraftan ötürü geri çekileceği ve mevcut birliklerin şimdilik Menderes bölgesinde toplandığı”* ifade edilmiştir⁸².

İtalya'nın bütün bu yardımları yapmasındaki amaç, Ankara Hükûmeti'ni çok sevmesinden ziyade, Yunanlılardan dolayısıyla İngilizlerden öç almaktır. Ayrıca, bu yardımları yaparken mevcut durumlardan da yararlanarak maddi kazançlar sağlamayı da ihmal etmemiştir. Mustafa Kemal ise, bu zıtlasmalardan azamî ölçüde faydalanarak Ulusal Bağımsızlık Savaşı için büyük kaynaklar sağlamayı başarmıştır.

Ulusal Bağımsızlık Savaşı devresi içinde, İtalya'da iki genel seçim yapılmış ve dört hükûmet değişmiştir. Dolayısıyla, böyle iç sorunları olan İtalya'nın güçlü bir politika izlemesi mümkün olmamıştır. İtalya, içişlerindeki bunalım sebebiyle Türkiye ile dostane geçinmeye, aralarında herhangi bir çatışmaya sebebiyet vermemeye özen göstermiştir. Bu arada, Anadolu'da

81 S.İ.Aralov, **Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları**, Çev.Hasan Ali Ediz, İstanbul, Burçak Yayınevi,1967, s. 38-39; Sonyel, s.190; Ergil, s. 334.

82 Kadir Gündoğan, “Kurtuluş Savaşı'nda Türk-İtalyan İlişkileri- 1919-1922” (AÜ. TİTE., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1987), s. 177.

TBMM Hükûmeti'nin etkili bir politika izlemesi ve Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın başarılı bir şekilde yürütülmesi sonucu İtalya Anadolu'dan sessiz sedasız çekilmek zorunda kalmıştır.

Ankara'da Genelkurmay Başkanlığı ise, İtalyanların 1921 yılı ortalarından itibaren Anadolu'dan geri çekilmeye başladıkları sırada bir emir yayınlıyor ve bu emirde, *“İtalyanların veda ziyaretlerine karşılık verilmesini ancak işgal bölgesinden ayrılırken törenler yapılmamasını”* istiyordu⁸³.

İtalyanlar, 5 Temmuz 1921 tarihinde Anadolu'dan çekilme işlemini tamamlamışlardır.

5. Yunan Haberalma Örgütü

İngilizlerin destek ve himayesinde *“Megalo İdea”* tutkusundan vazgeçmeyen Yunanlılar, Batı Anadolu'daki işgal faaliyetlerini hızlandırmışlardı. Onların işgalleri altındaki Türk halkına düzenledikleri acımasız saldırılar ise halkı direnişe zorlamıştır. Bu arada uzun süre Anadolu'da bulunan Yunan ordusunun da morali iyice sarsılmıştı. Yunanistan'da yıkıcı parti kavgaları, ekonomik durum, subayların siyasetle uğraşmaları izinlerin ve maaşların kesilmesi ve Batı Cephesi istihbarat teşkilâtı tarafından uçaklarla Yunan mevzilerine atılan beyannameler, Yunan ordusunun morallerinin bozulmasına yol açmıştır⁸⁴. Bu esnada İstanbul'da merkezi Sirkeci Kızılırmak Otelinde bulunan Yunan Haberalma Örgütü de 1921 Mayıs'ından itibaren Anadolu'dan haberalma faaliyetlerini hızlandırmıştır. Bu örgütün en güçlü şubelerinden biri İzmit'te çalışmıştır. İzmit'teki şubenin başına İzmit Mutasarrıfı İbrahim Bey geçmiş, bu bölgedeki Kuva-yı Milli'ye Müfreze Kumandanlığı'na Mülâzım Naim isminde bir subay, Yunan casusu olarak yerleştirilmiştir⁸⁵.

Yunan Haberalma Örgütü'nün desteğinde, Yunan Ordusu tarafından zaman zaman çeşitli kıyafetler giydirilerek Anadolu içlerine gönderilen casuslar, Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Oturumlarına bile konu olmuşlardır. Bu casuslardan Şemsimah namında bir kadın Konya civarına,

83 Gnkur.Harp Tarihi Başkanlığı, **Harp Tarihi Vesikalar Dergisi**, Yıl.15, No. 56, (Haziran 1966), Belge No: 1287.

84 General Nikolaos, **Trikopis'in Hatıraları**, Çev. Ahmet Angın, İstanbul, 1967, s. 82-87.

85 Çukurova, **Kurtuluş Savaşında Haberalma ve Yeraltı Çalışmaları**, s.104.

gezginci tüccar kimliğine sokulan Mühtedi Ahmet namında bir casus da Sandıklı civarına gönderilmiştir. Adı geçen casusların muhtelif tarihlerde yakalanması ve vermiş oldukları ifadelerinde, Meclis İkinci Başkanı ve Konya Milletvekili Abdülhalim Çelebi Efendi'yi Yunanlılar adına haber alabilmek için yönlendirmeye çalıştıkları görülmektedir.⁸⁶

86 TBMM Gizli Celse Zabıtları, c. II, s. 728-729; Çukurova, s. 104.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin Mondros Mütarekesi'ni imzalamasıyla birlikte Türk Tarihinde yeni bir dönem başlamıştır. Türk milletine ağır darbeler indiren ve hayat hakkı tanımayan bu antlaşmayla birlikte başlayan Ulusal Bağımsızlık Savaşı, tarihteki müstesna yerini almıştır.

Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın devam ettiği o kargaşalı günler ve ülkenin ekonomik durumu göz önüne alındığında, bir takım ekonomik sıkıntıların çekilmiş olduğu muhakkaktır. Bu açıdan yıllık bütçenin yarısından fazlası savunma giderlerine ayrılmış, dolayısıyla İstihbarat örgütlerine ayrılan tahsisat çok az olmuştur.

Geçmişteki devlet adamları ve komutanları ise, istihbaratın önemini ve etkisini çok iyi kavradıklarından, her alanda istihbaratı uygulamaya geçirmişler ve ülkeyi bir zaferden diğerine taşımışlardır. Ancak, son asırlarda bu konu çok ihmal edilmiş ve XIX yüzyıl sonlarına doğru artık istihbarat özel çıkarlara hizmet eden bir araç haline gelmiştir. Bu dönemde istihbarat daha çok yabancı dil bilenlerin az olması sebebiyle Rum tercümanlar aracılığıyla yapılmış, fakat yeterli bilgiler sağlanamamıştır. Ayrıca, gerek I. Dünya Savaşı'ndan önce ve gerekse bu savaş içerisinde düşman istihbaratına karşı alınan tedbirler çok basit olmakla beraber, bu konuda hiç kimse yetiştirilmemiştir.

Osmanlı Devleti'nde ayrılıkçı hareketlerin alevlenmesi ve isyanların genişlemesiyle birlikte yabancı ülkelerin istihbarat örgütleri harekete geçmişlerdir. İstanbul ve İzmir istihbarat merkezleri olarak seçilmiş ve buralara ajanlar yerleştirilmiştir. Önceleri gizliliği sağlamak amacıyla faaliyetlerini paravan firmalarla sürdürmeye başlamışlardır. Böylece, I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar ve Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın ilk yıllarında, memleket içine binlerce düşman casusu yerleşmiştir. Bunlar daha çok azınlıkların içinden olup, ya düşmanlar tarafından aldatılmış ya da satın alınmışlardır. Ayrıca, elde ettikleri paralar ve siyasi vaadlerle düşmanlarla işbirliği içerisine girerek her türlü mezâlimi de yapmaktan çekinmemişlerdir.

İşte bu buhranlı dönemde İşgalci Devletler ve azınlıklara karşı başlayan direniş hareketleri, çeşitli gizli grupların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Önceleri gizli bir korunma ve direniş grubu halinde oluşan bu gruplar, daha sonraları Anadolu'da başlayan Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nı destekleyen gizli birer kuruluşa dönüşeceklerdir. Çalışmamızda adı geçen bu gruplar, özellikle istihbarat alanlarında, Ulusal Bağımsızlık Savaşı'na düşman kuruluş ve faaliyetler karşısında, bu savaşı desteklemek için büyük çaba harcamışlardır. Ayrıca, istihbarat faaliyetlerinin yanı sıra, İstanbul ve bölgesinde bulunan silah ve cephanenin Anadolu'ya kaçırılması gibi önemli görevleri de başarıyla yerine getirmişlerdir.

Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın başladığı yıllarda Ankara Hükûmeti'nin düzenli bir istihbarat örgütüne sahip olmadığı görülmektedir. Mondros Mütarekesi'nden sonra kurulan ve ilk gizli grup hüviyetini taşıyan Karakol Cemiyeti, tamamen Ankara'nın kontrolünde olarak İtilâf Devletleriyle ilgili bir takım bilgilerin Ankara'ya iletilmesinde etkin rol oynamıştır. Fakat, bir müddet sonra cemiyet mensuplarının gizliliğe riayet etmemeleri ve gerekli, gereksiz yerlerde gizli bilgileri açıklamalarından dolayı cemiyet ağır yaralar almış, İstanbul'un işgaliyle birlikte dağılmıştır. Daha sonraları cemiyetin Zabitan ve Yavuz Grupları adı altında faaliyetlerine devam ettiği görülmüştür. Fakat, bu dönemde Ankara'nın güvenini tekrar kazanmak isteyen teşkilât mensuplarının pek faal oldukları söylenemez.

Diğer taraftan Ankara, milli kuvvetler için cephe ve cephe gerisi istihbaratı sağlamakta güçlükler çekmektedir. Ankara, Karakol Cemiyeti'nin tecrübesinden sonra işi şansa bırakmamak için yeni gizli grupların oluşturulması yoluna gitmiştir. İşte, bu amaçlarla kurulan çeşitli istihbarat örgütleriyle düşmanların askeri durumları, harekât planları ve moral durumları hakkında bilgiler sağlanmış, İşgalci Devletlerin istihbarat çalışmalarına eldeki olanaklar ölçüsünde karşı konulmuş ve cephe gerisinde de çeşitli propagandalarla halkın Ulusal Bağımsızlık Savaşı'na katkıları sağlanmıştır. İşgalcilerin gerek ajanları ve gerekse işbirlikçi azınlıklar aracılığıyla yapmış olduğu propagandaya benzeri yöntemlerle karşılık veren bu gruplar, halkı aydınlatmaya çalışmışlar ve Ulusal Bağımsızlık Savaşı'na katılımı artırmışlardır. Bu arada, Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü'nün yurtiçi ve yurtdışında genel istihbaratı sağlamayı, dünya ve ülke kamuoyuna sesini duyurmayı üstlendiği görülmektedir. Ankara Hükûmeti'nin bu konu üzerine eğilmesi ve teknik uzman ve telekomünikasyona önem vermesiyle haberalma,

propaganda konularında Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü, Heyet-i Umumiye Müfettişlikleri ve Genelkurmay arasında aksamaksızın işleyen bir koordinasyon kurulmuştur. Bu dönemde çok sayıda grubun faaliyetler içerisinde bulunması ve bu grupların Ankara tarafından birleştirilmesi söz konusu olmamıştır. Çeşitli gruplara mensup elemanlar zaman zaman görevleri esnasında karşı karşıya gelerek istemeyerek de olsa bazı sürtüşmelerin doğmasına neden olmuşlardır. Gruplar arasında meydana gelen bu çekişmeler, Ankara tarafından önemsenmemiş ve bu durum denetim mekanizmasının düzenli olarak işlemesini sağlamıştır.

Faaliyetlerine devam eden bu gruplar içerisinde, o günün şartları içinde güzel uygulamalara da rastlanılmaktadır. Özellikle, Askeri Polis Teşkilâtı kadrosunda fotoğrafçıların bulundurulması, düşmanın kadınlar aracılığıyla yürüttüğü yıkıcı propagandaya karşı yine kadın elemanların kullanılması son derece yararlı sonuçlar sağlamıştır. Yine bu dönem içerisinde haberleşmelerde kadın kuryelerin de kullanıldığı görülmektedir. Fakat, bunların yanı sıra olumsuz uygulamalara da rastlanılmaktadır. Grup şube binaları yerlerinin herkes tarafından bilinmesi ve buralara girip çıkan görevlilerin etraftan görülmeleri, bazı grup şubelerini tehlikeye sokmuştur. Bütün bu olaylardan anlaşılacağı üzere gizliliğe pek fazla riayet edilmediği görülmektedir.

Bu gizli gruplar içerisinde emir-komuta zinciri içerisinde çalışan MM Grubu, en başarılı olanlarındandır. Grup, en ufak çalışmasını dahi Ankara'ya rapor etmiş, Ankara'nın denetiminden çıkmamıştır. Ayrıca, grubun değişik meslek gruplarından oluşturduğu düzenli haberalma ağı sayesinde, Ankara'nın karar mekanizmasını büyük ölçüde etkileyen bilgiler sağlanmıştır. Özellikle, zararlı cemiyetlerin kuruluşu, İstanbul'daki yabancı temsilciliklerinden alınan ve İşgal Devletlerinin politikalarını yansıtan, Yunan birliklerinin konumunu ve yapısındaki değişiklikleri belirten raporlar, Ankara'ya gönderilmiştir. Bu istihbarat raporlarını iyi bir şekilde değerlendiren Ankara Hükûmeti, önceden almış olduğu tedbirlerle çıkması muhtemel olayları önlemeyi başarmıştır.

Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nda kuşkusuz İşgal Devletleri ve onların her yönlerden destekledikleri azınlıkların istihbarat faaliyetleri de büyük önem taşımaktadır. İstanbul'un işgali, Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan azınlıkların çeşitli fikirlerde birleşmelerine neden olmuştur. İşgalci Devletlerin haberalma örgütleri de bu fikirlerin çoğalmasında etkin rol oynamıştır. Özellikle, İngiliz

İstihbarat Servisi (British Intelligence Service) İngiliz sempatizanlarını artırmak yanında Halife yanlılarını ve dini organizasyonlarını destekleyerek kendine bağlı bir kitle yaratma amacını gütmüştür.

Bunun yanında mevcut ajan ve bilgilerle yetinmeyen İngilizlerin daha çok bilgi elde etmek için bol para vererek yeni yeni ajanlar kullandıkları o dönemin istihbarat raporlarında görülmektedir. İngilizler, ajan olarak hem Türkleri hem de azınlıklardan Ermeni ve Rumları kullanmışlardır. İngiliz İstihbarat Servisi ve İstanbul'daki siyasi ve askeri temsilcileri, Anadolu'da TBMM'nin kuruluş esnasında ve sonrasında alınan kararlar ve çalışmaları hakkında bilgi toplamaya özen göstermiştir. Bağımsızlık Savaşı günlerinde, TBMM gizli oturumlarının en önemli belgeleri, İngiliz ajanlarınca öğrenilerek, İngiltere yönetimine duyurulmuştur. İstihbarat Servisi, Ankara'da Mustafa Kemal ve arkadaşlarının yakınlarına dek sokulmuş, Bakanlar Kurulu, Gnkur. Başkanlığı belgelerini de ele geçirerek günü gününe İngiliz yetkililerine iletmiştir. O günlerde gizli sayılan bu belgeler, İngiltere'nin siyasasını çizen ve uygulayan devlet adamları ve yetkililerce dikkatle okunarak değerlendirilmiş ve Türkiye'ye karşı uygulanacak yöntem ona göre ayarlanmıştır. 1921 başlarında da bu istihbarat çalışmalarını daha da hızlandıran İngiliz İstihbarat Servisi, savaş hakkında çeşitli ajanları vasıtasıyla ek bilgiler sağlamaya çalışmıştır. Bu bilgiler daha çok Türk kuvvetlerinin miktarı, silah ve mühimmat miktarları ve mali durumlarıyla ilgilidir.

İngiliz İstihbarat Servisi bütün bu bilgileri çeşitli ajanlardan, Mustafa Kemal'i çekemeyen muhaliflerden, rejim düşmanlarından, Padişah ve İngiliz yandaşlarından, çıkar düşkünlerinden ve dikkatsizce davranarak ağızlarından söz kaçıran yetkililerden ve her türlü söylentilerden yararlanarak elde etmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin çeşitli tarihlerde yapmış olduğu gizli oturumlarda alınan kararların, İşgalci Devletler istihbarat örgütlerince ele geçirilmesi, Meclis'te milletvekilleri arasında çeşitli tartışmalara yol açmıştır. Özellikle, milletvekili Basri ve Salih Beylerin konu üzerinde hassasiyetle durdukları ve bir takım önlemlerin alınarak bu gibi olaylara meydan verilmemesi konusunda fikir birliğine vardıkları görülmektedir. Ayrıca, bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, "söyleme sırrını dostuna o da söyler dostunun dostuna" atasözü, gizlilik konusunun son derece önemli olduğunu güzel bir şekilde açıklamaktadır.

Bu arada Fransız askeri ve diplomatik kaynakları, özellikle istihbarat örgütleri, Anadolu’da sıkı bir haberleşme ağına sahiptir. Nitekim, İstanbul ve Anadolu’daki elemanları vasıtasıyla tüm gelişmeleri yakından takip etmekte ve olası gelişmeleri Paris’te bulunan merkezlerine bildirmektedirler.

İtalya ise, Türkler arasında dost kazanmak ve etkilerini yaymak amacıyla çalışıyor ve çıkarlarını barış içinde daha kârlı bir şekilde sağlayabilecekleri ekonomik ayrıcalıklarda arıyordu. Bu nedenle diğer İşgalci Devletlerden farklı bir metod uygulayarak amacına ulaşmak isteyen İtalya, özellikle istihbarat alanında Ulusalçı önderlere çok gizli bilgileri vermekten çekinmemiştir. Ayrıca, bu bilgilerin yanı sıra Ulusal Bağımsızlık Savaşı’na yaptıkları askeri yardımlar da son derece önemlidir.

Hiç şüphe yok ki, Anadolu’da Ulusal Bağımsızlık Savaşı’na başlayan Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları büyük ölçüde bir askeri ve ekonomik yardıma muhtaç bulunuyorlardı. O günkü şartlar içinde bu yardım ancak Doğu’dan sağlanabilirdi. Bu arada Ruslar, Türk Ulusal Bağımsızlık Savaşı’na başından beri yakın ilgi duymuşlardır. Kuşkusuz bu ilgi, fırsattan yararlanıp Türkiye’yi komünist yapmak plan ve hayâlinden de gelmektedir. Bu amaçla Rus haberalma örgütünün Mart 1921’den sonra İstanbul’da faaliyetlerini yoğunlaştırdığı görülmektedir. Ruslar, Bağımsızlık Savaşı’nda Ankara’ya silah ve mühimmat yardımı yanında, Azerbaycan’ın İstanbul temsilcisi Mehmet Haşim aracılığıyla Ankara’nın haberalmasına da yardım etmişlerdir. Ayrıca, Anadolu’daki Yunan birlikleri arasında yapmış oldukları propagandalarla Yunanlıların savaş direncini de kırmaya çalışmışlardır. Bunların yanında Anadolu’ya yaptıkları maddi yardımlar ise, Ulusal Bağımsızlık Savaşı’nın kazanılmasında önemli bir yer teşkil etmektedir.

İşgal Devletler haberalma örgütlerinin odak noktasını teşkil eden azınlıklar ve özellikle Ermeniler, yapmış oldukları eylemlerle Ulusal hareketi yıpratmak yanında, savaşla alamadıkları Doğu Anadolu’yu diplomasi yoluyla almaya çalışmıştır. Ayrıca, Rumlarla yapılan işbirliği neticesinde daha da güçlenmişlerdir. Bu dönemde Rum, Ermeni ve Yunan çetelerinin Anadolu’da yapmış oldukları insanlık dışı mezalimi istihbarat raporlarında açık bir şekilde görmek mümkündür.

Bütün bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere, istihbarat faaliyetlerinde devamlı karşı karşıya gelen iki ana unsur, istihbarat kaynağı ve istihbarat elemanıdır. İstihbarat elemanı insandır ve istihbaratçı, bu elemanın göz ve kulakla toplamış olduğu bilgileri değerlendirerek bir sonuca varmak durumundadır. Dolayısıyla, istihbarat faaliyetlerinin düzenli bir şekilde yürütülmesi için istihbarat görevini yapan kişinin bir takım özelliklerinin (soğukkanlılık, cesaret, ayrıntılara ve gizliliğe aşırı dikkat gösterme, sabır ve olayları tarafsız bir şekilde değerlendirme vs.) bulunması gerekir.

Bütün bu özelliklerin yanı sıra, başarılı bir istihbarat çalışması için gerekli önemli faktörler şöyle sıralanabilir: Çalışacağı istihbarat konusunda gayet iyi eğitilmiş uzman personel, uygun bir teşkilât, maddî destek ve çok düzgün bir kayıt ve tasnif sistemidir. Ayrıca, örgütlere sızmaların önlenbilmesi amacıyla etkin ve devamlı kontrol sağlanmalı, üst düzey yöneticileri ciddî bir neden olmadıkça sık sık değiştirilmemeli, örgütlerde sorumlu mevkilere yerleştirilen kişilerin bu işe uygun insanlar olmasına özen gösterilmelidir.

BİBLİYOGRAFYA

I. BELGELER

A. Yayınlanmamış Arşiv Belgeleri

1. Gnkur.Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı

a) Türk İstiklâl Harbi Arşivi

K. 218,	D.	24,	F.	1
K. 259,	D.	19,	F.	90
K. 321,	D.	9-10,	F.	2
K. 622,	D.	18,	F.	51, 58
K. 639,	D.	296,	F.	14
K. 680,	D.	118,	F.	7, 119
K. 683,	D.	126,	F.	84/1
K. 687,	D.	140,	F.	1/8, 19, 19/1
K. 690,	D.	148,	F.	3, 43/3-4
K. 846,	D.	47,	F.	39, 48
K. 896,	D.	15,	F.	3, 9, 19, 50
K. 896,	D.	47,	F.	12
K. 952,	D.	6,	F.	13/7
K. 952,	D.	8,	F.	105/4
K. 955,	D.	17,	F.	11, 20
K. 956,	D.	21,	F.	2/2
K. 1305,	D.	31,	F.	35
K. 1308,	D.	8,	F.	1/64
K. 1308,	D.	47,	F.	7/1-2
K. 1312,	D.	1/A,	F.	1/25

K. 1334,	D. 9,	F. 35, 37
K. 1436,	D. 209,	F. 1/2
K. 1533,	D. 2,	F. 1/4-11, 17, 27/1-2, 30, 60
K. 1534,	D. 8,	F. 3/1,4/19, 5/20
K. 1560,	D. 119,	F. 10/3
K. 1561,	D. 120,	F. 18, 51,69, 117

b) Atatürk Özel Arşivi

K. 14,	D. 1335/32,	F. 1, 19/1-2
K. 26,	D. 1336/20A,	F. 1
K. 29,	D. 1336/24,	F. 16, 20

2. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü

TİTE Arşivi: K. 33, Belge No: 165

K. 37, Belge No: 196

K. 38, Belge No: 20

K. 40, Belge No: 11

B. Yayınlanmış Belgeler

1. Gnkur.ATASE Bşk.lığı, Askeri Tarih Belgeler Dergisi (Harp Tarihi Vesikalar Dergisi)

Sayı: 19, Yıl.6, (Mart 1957), Belge No. 470, 472, 483, 485

Sayı: 52, Yıl.14 (Haziran 1965), Belge No.1205.

Sayı: 55, Yıl.15, (Mart 1966), Belge No. 1271.

Sayı: 56, Yıl.15 (Haziran 1966), Belge No. 1287.

Sayı: 71, Yıl.23, (Eylül 1974), Belge No. 1543.

2. Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları

TBMMGCZ., c. I, (24 Nisan 1920-21Şubat 1921), Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1985.

TBMMGCZ., c. II, (17 Mart 1921-25 Şubat 1922), Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1985.

3. Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri

TBMMZC., c. VIII, 2.B., Ankara, TBMM Matbaası, 1945.

4. Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri, (1911-1921 Tarihleri Arasına Ait 106 Belge), Ankara, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı , 1982.

5. Düstûr, c. I, 3. Tertip (23 Nisan 1920-28 Şubat 1921), İstanbul, Başvekâlet Müdevvenât Müdüriyeti, 1929,

Karar No. 8, Kanun No. 2, s. 4-5.

Karar No.11, s.7.

Karar No.22, Kanun No.6, s.15.

II. HATIRA VE TETKİK ESERLER

ABALIOĞLU, YUNUS NADİ, Ankara'nın İlk Günleri, İstanbul, Sel Yayınları, 1955,

ADIVAR, HALİDE EDİB, Türkün Ateşle İmtihani, 11.B., İstanbul, Atlas Kitabevi, 1994.

AKDEMİR, A. HÜDAİ, Dünyada ve Bizde Casusluk, İstanbul, Ahmed Sait Matbaası, 1949.

AKGÜN, SEÇİL, Ankara Antlaşması, Hazırlanış ve Önemi- 20 Ekim 1921, Prof.Dr.Ahmet Şükrü Esmer'e Armağan, Ankara, A.Ü.Basımevi, 1981.

AKYÜZ, YAHYA, Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu- 1919-1922, 2.B., Ankara, TTK, 1988.

ARMAOĞLU, FAHİR, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, c.I, 8.B., Ankara, Tisamat Matbaası, 1992.

ARIKAN, ZEKİ, Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını: 30 Ekim 1918-Eylül 1922, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1989.

- ARİF, MEHMET, **Anadolu İnkılâbı-Mücehedât-ı Milliye Hatıratı**, İstanbul, İkdâm Matbaası, 1924.
- ARALOV, S.İ., **Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları**, Çev.Hasan Ali Ediz, İstanbul,Burçak Yayınevi, 1967.
- AYBARS, ERGÜN, **İstiklâl Mahkemeleri**, c.I-II, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1988.
-, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, İzmir, Ege Üniversitesi Yayınları, 1994.
- AYDEMİR, ŞEVKET SÜREYYA, **Tek Adam**, c.I, 12.B., İstanbul, Remzi Kitabevi, 1991.
- AYDIN, MESUT, **Milli Mücadele Döneminde TBMM Hükûmeti Tarafından İstanbul’da Kurulan Gizli Gruplar ve Faaliyetleri**, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1992.
- ATATÜRK, MUSTAFA KEMAL, **Nutuk**, c. I,-II-III, 14-15 B., İstanbul, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1982.
-, **Atatürk’ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri**, Der.Nimet ARSAN, c. IV, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1991.
-, **Atatürk’ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge). 1919-1923**, c.I, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981.
- BAYUR, YUSUF HİKMET, **Yeni Türkiye Devleti’nin Dış Siyaseti**, Ankara, TTK, 1973.
-, **Türk İnkılâbı Tarihi**, c.III, Ks.IV, Ankara, TTK, 1991.
- BİRSEL, CEMİL, **Lozan**, c.I, İstanbul, 1933.
- CAN, FAHRİ, “Karakol Cemiyeti Nasıl Kurulmuştu”, **Yakın Tarihimiz**, c. IV, No: 48, (Ocak 1963).
- ÇAVUŞOĞLU, ŞEREF, “İttihat vve Terakki’nin Gizli Planı”, **Yakın Tarihimiz**, c.I, No: 9, (Nisan 1962).
- ÇUKUROVA, BÜLENT, **Kurtuluş Savaşı’nda Haberalma ve Yeraltı Çalışmaları**, 1. B., Ankara, Ardıç Yayınları, 1994.
- DAVER, BÜLENT, **Siyasal Bilime Giriş**, Ankara, AÜ.SBF.Yayınları, 1968.

- EMRE, AHMET CEVAT, **İki Neslin Tarihi-Mustafa Kemal Neler Yaptı**, İstanbul, Hilmi Kitabevi, 1960.
- ERTUNA, HAMDİ; ÖKSE, NECATİ, **Türk-İngiliz İlişkileri**, Ankara, Gnkur.Bşk.lığı Yayınları, 1975.
- ERTÜRK, HÜSAMETTİN, “Milli Mücadele Senelerinde Teşkilât-ı Mahsusa-Ulusal Savaş Yıllarında Özel Örgüt”, Haz.Emekli General Tevfik Apay (**Basılmamış Daktilo Nüsha Gnkur.ATASE Başkanlığı Kütüphanesindedir**), Ankara, Gnkur.Bşk.lığı Yayınları, 1975.
- ERGİL, DOĞU, **Milli Mücadele’nin Sosyal Tarihi**, I.B., Ankara, Turhan Kitabevi, 1981.
- GENELKURMAY HARP TARİHİ BAŞKANLIĞI, **Türk İstiklâl Harbi, c. II, Ks.I**, Ankara, Gnkur.Basımevi, 1963.
-, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Kollar, Ulâk ve İâşe Menzilleri**, Ankara, Gnkur.Basımevi, 1956.
-, **Türk İnkılâp Tarihi**, Ankara, Gnkur.Basımevi, 1973.
-, **İstiklâl Harbi’nde Ayaklanmalar**, c. VI, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1974.
-, **Türk İstiklâl Harbi, Batı Cephesi, Kütahya-Eskişehir Muharebeleri (15 Mayıs – 25 Temmuz 1921) c. II, Ks. IV**, Ankara, Gnkur.Basımevi, 1974.
-, **Türk İstiklâl Harbi, İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923)**, c.VII, Ankara, Gnkur.Basımevi, 1975.
-, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi**, c. III, Ks. VI, Ankara, Gnkur.Basımevi, 1971.
-, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi**, c.III, Ks.I, Ankara, Gnkur.Basımevi, 1964.
-, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi**, c.III, Ks. II, Ankara, Gnkur.Basımevi, 1977.
-, **Hidemât-ı Seferiyye Nizamnamesi**, İstanbul, Askeri Matbaa, (1328-1329) 1912-1913.

- GNKUR. ASKERİ TARİH VE STRATEJİK ETÜT BAŞKANLIĞI, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi-Osmanlı Devri**, c.III, Ks. VII, Ankara, Gnkur.Basımevi, 1995.
-, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, TBMM Hükûmeti Dönemi (23 Nisan 1920-29 Ekim 1923)** c. IV, Ks.I, Ankara, Gnkur.Basımevi, 1984.
-, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Osmanlı-İtalyan Harbi (1911-1912)**, Haz.Hamdi Ertuna, Ankara, Gnkur.Basımevi, 1981.
-, **Türk İstiklâl Harbi, Batı Cephesi, Birinci, İkinci İnönü, Aslıhanlar ve Dumlupınar Muharebeleri (9 Kasım 1920-15 Nisan 1921)**, c. II, Ks.III, Ankara, Gnkur.Basımevi, 1994.
- GÜRÜN, KAMÛRAN, **Türk-Sovyet İlişkileri-1920-1953**, Ankara, TTK, 1991.
- GÜNEŞ, İHSAN, **Birinci TBMM.nin Düşünsel Yapısı (1920-1923)**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1985.
- GİRAY, MUHARREM, “İstanbul’un İşgalinde Gizli Bir Teşkilât-Karakol Cemiyeti”, **Yakın Tarihimiz**, c.I, No: 11, (Mayıs 1962).
- HİMMETOĞLU, HÜSNÜ, **Kurtuluş Savaşı’nda İstanbul ve Yardımları**, c. I, İstanbul, Ülkü Matbaası, 1975.
-, “Milli Mücadele Esnasında İstanbul’daki Gizli Kurullardan MM Grubu ve Gerçek Yüzü”, **Yakın Tarihimiz**, c. III, No: 32, (Ekim 1962).
-, “Pandikyan İngilizlerin Hizmetinde Ama Bizimle Beraber,” **Dün ve Bugün**, c. I, No: 3, (Kasım 1955).
- HİÇYILMAZ, ERGÜN, **Belgelerle Kurtuluş Savaşı’nda Casusluk Örgütleri**, İstanbul, Yüce Yayınları, 1981.
-, **Teşkilât-ı Mahsûsa’dan MİT’e**, İstanbul, Varlık Yayınları, 1990.
- ILGAZ, HASENE, “Milli Mücadelede Varlığı Gizli Kalan Bir Cemiyet: Karakol Cemiyeti”, **Tarih ve Edebiyat Mecmuası**, No: 193, (1981).

- İĞDEMİR, ULUĞ, **Heyeti Temsiliye Tutanakları**, Ankara, TTK, 1975.
- İSKİT, SERVER, **Türkiye’de Matbuat İdaresi ve Politikaları**, İstanbul, Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, 1943.
- İNAN, AFET, **Atatürk’ten Yazdıklarım**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981.
- İNÖNÜ, İSMET, **Hatıralar**, Ankara, 1985.
- JAESCHKE, GOTTHARD, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros’tan Mudanya’ya kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)**, c.I, Ankara, TTK 1970.
- KADRI, HÜSEYİN KÂZİM, **Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Hatıralarım**, Haz. İsmail Kara, İstanbul, 1991.
- KARABEKİR, KÂZİM, **İstiklâl Harbimiz**, I.B., İstanbul, Merk Yayıncılık A.Ş., 1988.
-, **Cihan Harbine Nasıl Girdik**, c.II, 2.B., İstanbul, Emre Yayınları, 1995.
- KANDEMİR, FERİDUN, **İstiklâl Savaşı’nda Bozguncular ve Casuslar**, İstanbul, Ercan Matbaası, 1964.
-, **Siyasi Dargınlıklar, Birbirinden Ebediyen Ayrılışları**, c. I-II, İstanbul, Ekicigil Tarih Yayınları, 1955.
- KARAL, ENVER ZİYA, **Selim III’ün Hatt-ı Hümayûnları-Nizâm-ı Cedid: 1789-1807**, Ankara, TTK. 1946.
- KİLİ, SUNA, **Türk Devrim Tarihi**, 4. B., İstanbul, Tekin Yayınevi, 1995.
- KOCATÜRK, UTKAN, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Kronolojisi-1918-1938**, Ankara, TTK, 1983.
- KOÇER, KEMAL, **Kurtuluş Savaşımızda İstanbul: İşgal Senelerinde MM Grubunun Gizli Faaliyeti**, İstanbul, Vakıf Basımevi, 1946.
- KOLOĞLU, ORHAN, **Türk Basını Kuvayı Milliye’den Günümüze**, I.B., Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993.
- KONYALI, İSMAİL HAKKI, **Türklerde Casus Teşkilâtı**, 1943.

- KURAN, ERCÜMEND, **Avrupa’da Osmanlı İkâmet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri: 1793-1821**, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Yayınları, 1968.
- KURTCEPHE, İSRAFİL, **Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)**, Ankara, TTK, 1995.
- KUTAY, CEMAL, **Milli Mücadelede Öncekiler ve Sonrakiler**, Yay.: Mustafa Ünan, İstanbul, Ercan Matbaası, 1963.
- KÜRKÇÜOĞLU, ÖMER, **Türk-İngiliz İlişkileri, 1919-1926**, Ankara, A.Ü.Siyasal Bilgiler Fak. Yayınları, 1978.
- LEWİS, BERNARD, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, Çev.Metin Kırıatlı, Ankara, TTK, 1984.
- MERAY, SEHA L., - OLCAY, OSMAN, **Osmanlı Devleti’nin Çöküş Belgeleri-Mondros Bırakışması Sevr Antlaşmasıyla İlgili Belgeler**, Ankara A.Ü.Siyasal Bilgiler Fak.Yayınları, 1977.
- MUMCU, AHMET, **Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi**, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 1996.
- NUTKU, EMRULLAH, “İstiklâl Savaşı’nda Denizciler-Muâvenet-i Bahriye Grubu”, **Yakın Tarihimiz**, c. I, No: 13, (Mayıs 1962).
- NİKOLAOS, GENERAL, **Trikopis’in Hatıraları**, Çev. Ahmet Angın, İstanbul, (Basım Yeri Bulunmamaktadır), 1967.
- OLCAY, OSMAN, **Sèvres Antlaşmasına Doğru-Çeşitli Konferans ve Toplantıların Tutanakları ve Belgeler**, Ankara, A.Ü.SBF 100.Doğum Yılında Atatürk’e Armağan Dizini, 1980.
- ORHUNLU, CENGİZ, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Derbent Teşkilâtı**, İstanbul, Edebiyat Fak. Matbaası, 1967.
- ORAL, FUAT SÜREYYA, **Türk Basın Tarihi Cumhuriyet Dönemi (1919-1965)** c.II, Ankara, Doğuş Matbaacılık, 1968.
-, **Türk Basın Tarihi Osmanlı İmparatorluğu Dönemi (1728-1922)**, c.I, Ankara, Yeni Adım Matbaası, (Basım Tarihi Bulunmamaktadır).
- ÖZALP KÂZİM, **Milli Mücadele 1919-1922**, c.I, 3. B., Ankara, TTK, 1988.

- ÖZTOPRAK, İZZET, **Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını (Mayıs 1919-Temmuz 1921), Türkiye ile İlgili Dış Haberler**, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1981.
-, **Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele**, Ankara, TTK, 1989.
- ÖZTÜRK, KAZIM, **Atatürk'ün TBMM. Açık ve Gizli Oturumlarındaki Konuşmaları**, c.I., Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.
- PEHLİVANLI, HAMİT, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilâtı**, Ankara, Gnkur. Başkanlığı Yayınları, 1992.
-, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Tedkik Heyeti Amirlikleri**, Ankara, Gnkur. Başkanlığı Yayınları, 1993.
- PEKER, NURETTİN, **1918-1923, İstiklâl Savaşı'nın Vesika ve Resimleri-İnönü, Sakarya ve Dumlupınar Zaferlerini Sağlayan İnebolu ve Kastamonu Havalisi**, İstanbul, Gün Basımevi, 1955.
- SARIHAN, ZEKİ, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü, 30 Ekim 1918-22 Temmuz 1919**, c. I, Ankara, TTK, 1993.
- SELEK, SABAHATTİN, **Anadolu İhtilâli**, 4. B, İstanbul, 1968.
- SEZER, DUYGU, **Kamuoyu ve Dış Politika**, Ankara, AÜ SBF. Yayınları, 1972.
- SONYEL, R.SALÂHİ, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, c. I, Ankara, TTK, 1987.
-, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, c. II, 2. B., Ankara, TTK, 1991.
-, **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri**, Ankara, TTK, 1995.
- SOYSAL, İLHAMİ, **Milli Mücadele'de İşbirlikçiler**, İstanbul, Osmanlı Matbaası, 1985.
- SOYSAL, İSMAİL, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)**, c. I, Ankara, TTK, 1983.
- STODDARD, PHİLİPH., **Teşkilât-ı Mahsusa**, Çev.Tansel Demirel, I. B., İstanbul, Arba Yayınları, 1993.

- ŞAPOLYO, ENVER BEHNAN, **Türk Gazeteciliği Tarihi, Her Yönüyle Basın**, Ankara, Güven Matbaası, 1969.
- ŞİMŞİR, BİLÂL N., **İngiliz Belgeleri ile Sakarya'dan İzmir'e (1921-1922)**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1972.
-, **İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)**, c. I-II, Ankara, TTK, 1973-1975.
-, **Malta Sürgünleri**, 2. B., Ankara, Bilgi Yayınları, 1985.
- TANSEL, SELAHATTİN, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, c.I. II. III. IV., 3. B., İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1991.
- TANSU, SAMİH NAFİZ, **İki Devrin Perde Arkası**, Anlatan, Hüsametdin Ertürk, İstanbul, Hilmi Kitabevi, 1957.
- TENGİRŞENK, YUSUF KEMAL, **Vatan Hizmetinde**, İstanbul, Baha Matbaası, 1967.
- TEVETOĞLU, FETHİ, **Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar**, Ankara, TTK, 1991.
- TUNAYA, ZAFER TARIK, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, c.I, 2.B., İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1988.
- TUNÇAY, METE, **Türkiye'de Sol Akımlar-1908-1925**, Ankara, AÜ. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1967.
- TURAN, ŞERAFETTİN, **Türk Devrim Tarihi**, I. ve II. Kitap, 1.B., Ankara, Bilgi Yayınevi, 1991-1992.
- TÜRKGELDİ, ALİ, **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, Ankara, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1948.
- TZU, SUN, **Savaş Sanatı**, Çev: Sibel Özbudun, Zeynep Ataman, İstanbul, 1992.
- ULUBELEN, EROL, **İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye**, İstanbul, Aykaç Kitabevi, 1967.
- USLU, EMRULLAH; ÜNALDI, SERDAR, **İpler Kimin Elinde**, Ankara, Gelişim Dizgi Yayıncılık, 1997.

YALMAN, AHMET EMİN, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, c. II, İstanbul, Yenilik Basımevi, 1970.

YAVUZ, BİGE, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri, Fransız Arşiv Belgeleri Açısından (1919-1922)**, Ankara, TTK, 1994.

YERASİMOS, STEFANOS, **Ekim Devriminden Milli Mücadeleye Türk-Sovyet İlişkileri**, İstanbul, Gözlem Yayınları, 1979.

III. MAKALELER

AKSOLEY, İHSAN, “İstanbul’da Milli Mücadele”, **Hayat Tarih Mecmuası**, No: 9, (1969).

ATAY, MEHMET, “Stratejik Ulusal Güvenlik İstihbaratı”, **Strateji Dergisi**, No: 1, (1996).

AYDIN, MESUT, “Milli Mücadele Döneminde Anadolu’da Giriş ve Çıkışları Kontrol Altında Tutan Kuruluşlar”, **Atatürk Yolu**, c. II, No: 5, (Mayıs 1990).

....., “Hamza Grubu: 23 Eylül-15 Aralık 1920”, **Atatürk Yolu**, c. I, No: 3, (Mayıs 1989).

BAŞAR, AHMET HAMDİ, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Çöküşü”, **Barış Dünyası**, No: 53, (1966).

BAYUR, YUSUF HİKMET, “Mustafa Suphi ve Milli Mücadeleye El Koymaya Çalışan Bazı Dışarıda Akımlar”, **Belleten**, c. XXXV., No: 140, (1971).

BİRİNCİ, İHSAN, “Milli Mücadele İçin Kurulan Önemli Cemiyet ve Çeteler II”, **Polis Dergisi**, No: 307, (Ocak 1978).

....., “Milli Mücadele İçin Kurulan Önemli Cemiyet ve Çeteler”, **Hayat Tarih Mecmuası**, c. II, No. 9, (1971).

ÇİÇEK, RAHMİ, “Milli Mücadelede Ermeni-Rum-Yunan İttifakının Anadolu Basınındaki Yankıları”, **Atatürk Yolu**, c. II, No:6, (Kasım 1990).

ÇUKUROVA, BÜLENT, “Kurtuluş Savaşı’nda İstanbul Gizli Grupları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, c. II, No: 5, (Mart 1986).

- İNÜĞUR, M. NURİ, “Atatürk ve Basın”, **Atatürk Haftası Armağanı**, No: 23, (1991).
- JAESCHKE, GOTTHARD, “Mustafa Kemal’i Alıp Götmek İsteyenler” **Belleten**, c. XXXI, No: 128, (1968).
- KÖNİ, HASAN, “İstihbarat Planlaması ve Dış Politika” **Avrasya Dosyası**.
- KURAN, ERCÜMEND, “Osmanlı Yenileşme Hareketleri”, **Türk Dünyası El Kitabı**, (1976).
-, “Türkiye’nin Batılılaşmasında Osmanlı Daimi Elçiliklerinin Rolü”, **VI.Türk Tarih Kongresi-Kongreye Sunulan Bildiriler: 20-26 Ekim 1961**, Ankara, TTK., (1967).
- KUTAY, CEMAL, “Milli Mücadelemizin Gerçek Öncüleri ve Arkadan Gelenler: İlk Beşler ve Sonrası III”, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, No: 5, (1978).
- KISIKLI, EMİNE, “Sivas Kongresinin Milli Mücadelede Kamuoyu Oluşturulması Açısından Önemi”, **Atatürk Yolu**, c. I, No: 1, (Mayıs 1988).
- ÖNAY, ALİYE, “Türkiye’de İlk Telefon Teşkilâtının Kuruluşu”, **Belgelerle Türk Tarih Dergisi**, c. X, No: 56, (Mayıs 1972).
- ÖZKAYA, YÜCEL, “Milli Mücadele’de Anadolu Ajansı’nın Kuruluş ve Faaliyetlerine Ait Bazı Belgeler”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, c. I, No: 2, (Mart 1985).
-, “Ulusal Bağımsızlık Savaşında Anadolu’nun ve Kamuoyunun Durumu”, **Atatürk Yolu**, c. II, No: 5, (Mayıs 1990).
-, “XVIII.Yüzyılda Menzil-hâne Sorunu” **DTCF Dergisi**, c. XXXVIII,, No: 3-4, (1977).
-, “Milli Mücadele Başlangıcında Basın ve Mustafa Kemal Paşa’nın Basınla İlişkileri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, c. I, No: 3, (1985).
- ÖZTOPRAK, İZZET, “Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey’in İstifa Meselesi”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, c. IX, No. 25, (kasım 1992).

PEHLİVANLI HAMİT, “Askeri Polis Teşkilâtı İstihbarat Raporlarında Milli Mücadele Sırasında Ermeni-Rum Azınlığın Faaliyetleri ve Alınan Tedbirler”, **Atatürk Yolu**, c. II, No: 8, (Kasım 1991).

SİREL, MÜNİR, “Sèvres Antlaşması’nı Kabul Eden Saltanat Şurası Tutanağı”, **Belgelerle Türk Tarih Dergisi**, No: 4, (Ocak 1968).

SONYEL, R. SALÂHİ, “İngiliz İstihbarat Servisi Gizli Raporlarında Mustafa Kemal Atatürk: 1918-1923”, **Atatürk Araştırma Merkezi, Uluslararası İkinci Atatürk Sempozyumu**, c. I, (1996).

....., “Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngilizlerin Eline Geçen TBMM Gizli Tutanakları”, **Belleten**, c. XLV/2, No: 179, (Temmuz 1981).

....., “İngiltere Dışişleri Bakanlığı Belgelerinin Işığı Altında 1919 İngiliz-Osmanlı Gizli Antlaşması”, **Belleten**, c. XXXIV, No: 135, (Temmuz 1970).

UZUNÇARŞILI, İSMAİL HAKKI, “Ondokuzuncu Asır Başlarına Kadar Türk-İngiliz Münasebatına Dair Vesikalar”, **Belleten**, c. XIII, No: 51, (1949).

ÜÇÖK, COŞKUN, “Tarihimizde Türkiye Sözcüğünün resmen İlk Kullanılışı”, **Atatürk Haftası Armağanı**, Gnkur.ATASE yayını, No: 21, (Kasım 1988).

YAVUZ, ÜNSAL, “Fransız resmi Belgelerinde Mustafa Kemal ve Ulusal Bağımsızlık Savaşımız (1919-1922), **XI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri**, TTK, (1994).

IV. TEZLER

AYDIN, MESUT, “Milli Mücadele Yıllarında İstanbul’da Faaliyet Gösteren Gizli Gruplar”, (AÜ.TİTE. **Basılmamış Doktora Tezi**, Ankara, 1989).

BALCIOĞLU, MUSTAFA, “Milli Mücadelede Merkez Ordusu, (AÜ.TİTE. **Basılmamış Doktora Tezi**, Ankara, 1990).

ÇUKUROVA, BÜLENT, “MM Grubu Haberalma Raporlarında Grup Faaliyetleri ve Bazı Zararlı Cemiyetler”, (AÜ.TİTE. **Basılmamış Doktora Tezi**, Ankara, 1989).

GÜNDOĞAN, KADİR, “Kurtuluş Savaşı Sırasında Türk-İtalyan İlişkileri 1919-1922”, (**AÜ TİTE. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 1987).

KISIKLI, EMİNE, “Mustafa Kemal Paşa’nın Milli Mücadele Başlangıcındaki Kamuoyu oluşturma faaliyetleri, (**AÜ.TİTE, Basılmamış Doktora Tezi**, Ankara, 1987).

SÜEL, MUSTAFA, “Milli Mücadele’de Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü’nün Faaliyetleri ve Ağaoğlu Ahmet Bey”, (**AÜ.TİTE. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 1985).

V. GAZETELER

EKREM BAYDAR, “Mustafa Kemal’in Gizli Teşkilâtını Ben İdare Ediyordum”, **Cumhuriyet Gazetesi**,

7 Ekim 1970, (Çarşamba), Yıl.47, Sayı.16595, s.1-5.

11 Ekim 1970, (Pazar), Yıl.47, Sayı.16599, s. 4.

14 Ekim 1970, (Çarşamba), Yıl.47, Sayı.16602, s. 6-7.

18 Ekim 1970, (Pazar), Yıl. 47, Sayı. 16606, s. 6-7.

21 Ekim 1970, (Çarşamba), Yıl. 47, Sayı. 16609, s. 4.

23 Ekim 1970, (Cuma),Yıl.47, Sayı.16611, s.4.

İLHAMİ SOYSAL, “Bizi İçten Vuranlar” **Milliyet Gazetesi**, 19 Ekim 1985.

Hakimiyet-i Milliye, 10 Nisan 1336 (1920), No: 20.

VI. ANSİKLOPEDİLER

FETHİ TEVETOĞLU, “Güneş Grubu”, **Türk Ansiklopedisi**, c. XVIII, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1970.

....., “Hamza Grubu”, **Türk Ansiklopedisi**, c. XVIII,Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1970.

EKLER

20.12.1920

Askeri Polis Teşkilâtı Vazife Talimnamesi

“...Ordu gerisindeki bölgelerde düşmanın casusluk faaliyetlerini ve propagandasını önlemek, düşman gizli teşkilâtlarının ülkede karışıklık çıkarmasına mani olmak, düşman tarafına istihbarat toplamak üzere gönderilecek kişileri tespit ve temin etmek... harp mntıkalarında genel emniyetten sorumlu olup... sahillerden, hudutlardan ve cephelerden gelecek bütün şahısları tahkik, tetkik ve icap ederse tevkif etmekle görevlidirler. ...Hıyanet-i Harbiye kanununa göre durumları şüpheli olanlarla, casuslukları söz konusu olanları, buldukları belgelerle birlikte mülki makamlara teslim edeceklerdir... Harp mntıkası haricindeki limanlara gelecek sivil kişilere müdahale etmeleri kesinlikle yasaktır...”

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi

Vekili

Ferik

Fevzi

Tezkere

25.05.1937

Hariciye Vekâleti Celilesine

Hususatı atiyenin ajansla derhal neşir ve tamiminin muvafık olacağı mütalaasındayım:

“Bizi silahtan tecrit ettikten sonra Yunanlıları üzerimize saldırmakla neticeyi istihsal edemeyeceklerini anlayan İngilizlerin bu defa da memleketimizde güya komünistliği tamim etmek şeklinde hasseten vilâyatı şarkiyemizde mevziî veya umumî isyanlar çıkarmaya çalışacakları bunun için Anadolu’ya bazı adamlar göndermek üzere ve sureti haktan görünerek Enver Paşa ve bazı tanınmış eşhas namına hareket edecek bu adamlarla propaganda yapmak suretiyle halkı iğfal etmek isteyecekleri haber veriliyor. İngilizler bu suretle dahi maksatlarını istihsal edemeyeceklerini ve halkımızın bu gibi propagandalarla aldanmayacağını er geç anlayacaklardır.

1.Ş.

FEVZİ

4726

Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*,

Yıl 23, No: 71, (Eylül 1974), Belge No: 1453.

ŞİFRE TEL 20.4.36

Samsun Mutasarrıflığına

Vatannın şu hayat ve memat cidalinde İstanbul'da düşman elinde ve emrinde olan Payitaht Matbuatına karşı pek ciddî bir kontrol tatbiki taht-ı elzemiyettir. Samsun Rumlarının, Rumca Gazeteleri alup okuduklarından bahsediliyor. Bilhassa buna aslaa cevaz olamaz. Binaenaleyh posta ile veya suret-i saire ile gelebilecek İstanbul Matbuatına karşı pek ciddî ve kat'i tedabir alınması lüzumunu tekrar beyan ederiz. Efendim.

Heyet-i Temsiliye Namına
Mustafa Kemal

Tel: 20.4.36

KASTAMONU MINTIKA KUMANDANI OSMAN BEY'E

C. 17.4.36 Samsun'a yazıldı

Heyet-i Temsiliye Namına
Mustafa Kemal

22/Ruhi

Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Yıl
6,

No: 19, (Mart 1975), Belge No: 483

TAMİM

Ankara/

8.4.36

TELGRAF/ Müstaceldir.

Kolordulara

Vilâyetlere, Müstakil Livalara

Vilâyat ve elviye-i müstakille

Müdafaa-i Hukuk Hey'et-i Merkeziyelerine

Müdafaa-i Milliye Hey'et-i İdarelerine

Kalbgâh-ı İslâm olan merkez-i Saltanat-ı Osmaniyenin düşman işgaline geçmesi ve bütün vatan ve milletimizin en büyük tehlikeye maruz kalması neticesi olarak bütün Rumeli ve Anadolu'nun giriştiği millî ve mukaddes mücahede esnasında efrad-ı ümmetin dahili ve harici en sahih havadis ile tenviri ihtiyac-ı mübremi nazar-ı dikkat ve ehemmiyete alınmış ve binnetice burada en salahiyetdar zevattan mürekkep bir hey'et-i mahsusa idaresinde ve (Anadolu Ajansı)'ünvanı altında bir müessese vücuda gelmiştir. (Anadolu Ajansı)'nın en seri' vesait ile vereceği havadis ve malûmat esasen Hey'et-i Temsiliyemizin menabii asliyye ve mevsâkası mâhasalı olacağı cihetle bu ajans tebligatının oraca ve ezcümle Müdafaa-i Hukuk teşkilâtımızca dahi memur-ü mecma' olan yerlere ta'likı, tab' ve teksiri ile tevzii ve hatta nahiye ve köylere kadar isalı yolunda mümkün olduğu kadar fazla intişar eyleyebilmesi için tertibat-ı müsta'cele alınması ve neticeden malûmat i'tası ehemmiyetle rica olunur.

Heyet-i Temsiliye Namına

Mustafa Kemal

20 nci Kolorduya, Ankara Vilayetine,

Hey'et-i Merkeziyeye ve Mebusan

Hey'etine de tahriren tebliğ olunacaktır.

Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Harp Tarihi Vesikalar Dergisi*, Yıl 6,
No: 19, (Mart 1957), Belge No: 470.